

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

**Rezistenční strategie v individualizované, komodifikované a
konzumní společnosti: Food Not Bombs Praha**

Diplomová práce

Bc. Adéla Stašová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D.

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Dávám svolení k tomu, aby byla práce uložena v knihovně Univerzity Karlovy i v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a aby byla v souladu s autorskými právy využívána ke studijním účelům.

V Praze dne 6. ledna 2017

.....
Adéla Stašová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu práce panu Mgr. et Mgr. Arnoštu Novákovi, Ph.D. za veškeré rady při přípravách práce i při jejím zpracování, za poskytnutí hlubokého vhledu do problematiky a za ochotu poskytnout mi během výzkumu cenné kontakty.

Dále bych chtěla poděkovat všem svým informátorům i ostatním přátelům z kolektivu Food Not Bombs Praha za podnětné diskuze, ochotu podílet se na tomto výzkumu a společně se zamyslet nad radostmi i strastmi našeho sdíleného zájmu.

V neposlední řadě děkuji svým přátelům, spolužákům a rodinným příslušníkům, kteří mi byli oporou.

OBSAH

Abstrakt.....	6
Abstract.....	7
ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1. TEORETICKÉ UKOTVENÍ – ÚVOD DO PROBLEMATIKY	10
2. FOOD NOT BOMBS V RÁMCI TEORIE NEJNOVĚJŠÍCH SOCIÁLNÍCH HNUTÍ..	15
2.1. Stará, nová a nejnovější sociální hnutí – nutnost rozlišení.....	15
2.2. Anarchistický odkaz jako východisko nejnovějších sociálních hnutí	16
2.3. Antiglobalizační hnutí, Food Not Bombs a otázka kolektivní identity	19
2.4. Deklarované principy Food Not Bombs	21
3. FOOD NOT BOMBS V HISTORICKÉM KONTEXTU	23
3.1. Protijaderné a globální environmentální hnutí v USA – nová levice stíhá starou	23
3.2. Zrod iniciativy Food Not Bombs v USA.....	24
3.3. Od protestní iniciativy k hnutí	25
3.4. Porevoluční protestní hnutí v Čechách	27
3.5. Vznik a vývoj FNB v Praze	29
3.6. Food Not Bombs Praha a místní anarchistické iniciativy.....	33
4. INDIVIDUALIZOVANÁ A KOMODIFIKOVANÁ SPOLEČNOST	36
4.1. Individualizovaná společnost.....	37
4.2. Společenské vyloučení, izolace a chudoba.....	38
4.3. Komodifikace a směnný potenciál.....	39
4.4. Čas jsou peníze – komodifikace času	40
4.5. Město jako prostor pro individualizaci a komodifikaci	40
5. SPOLEČNOSTI NADBYTKU.....	43
5.1. Společnost nutného nadbytku	43
5.2. Odcizený jedinec v době konzumní.....	44
5.3. Otázka odpovědnosti – odkud vítr vane?.....	45
5.4. Ničení životního prostředí v souvislosti s komodifikací	47
5.5. Nadprodukce a redistribuce jídla jako součást mocenských vztahů.....	48
6. VYBRANÉ PROTICHŮDNÉ TENDENCE K INDIVIDUALIZACI, KOMODIFIKACI A KOZUMU	50
6.1. Jiná ekonomika: sdílení	50
6.2. Jídlo jako rituál a kolektivní jednání	52
6.3. Vzájemná pomoc a dobrovolnictví.....	52
6.4. Uvědomělé chování	53
EMPIRICKÁ ČÁST.....	55
7. REFLEXE VÝZKUMU.....	55
7.1. Etnografický pohled do kolektivu FNB – výzkumný problém a otázky	55
7.2. Východí sebereflexe pozice výzkumníka-insidera	56
7.3. Principy a taktiky FNB jako úskalí před výzkumem.....	60
7.4. Výběr informátorů a uskutečnění rozhovorů.....	61

8. PROČ – motivace členů	63
8.1. Solidarita v praxi, sdílení a rozdávání	63
8.2. Kolektiv, přátelství a skryté struktury	66
8.3. Veg*nství: protest, ekologie i životní filozofie	69
8.4. Odpor k plýtvání a uvědomělé chování	71
9. CO, JAK A KDE – organizace a fungování kolektivu	74
9.1. Dnešní menu: dumpster diving a darované potraviny	74
9.2. (Ne)závislé peníze	76
9.3. Kolektivní odpovědnost a identita	79
9.4. Prostory – vnější a vnitřní kuchyně	81
10.CO SE JEŠTĚ SKRÝVÁ POD POKLIČKOU FNB.....	86
10.1. Charita?.....	86
10.2. Hranice mezi soukromým a veřejným	89
10.3. Frustrace a bezmoc „něco změnit“	91
10.4. Problematická důvěra a konsensus	93
10.5. Otevřenost a uzavřenost hnutí	95
10.6. Protest či „žádná radikální hesla na house“?	98
ZÁVĚR	102
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	106
Písemné zdroje	106
Internetové zdroje	110
PŘÍLOHY	111
Příloha 1: Plachta z jedné z prvních demonstrací FNB v USA, 1980	111
Příloha 2: První slovenský DIY punkový fanzin o FNB, 1996	112
Příloha 3: Návod k rozhovoru	114
Příloha 4: Soupis informátorů	115
Příloha 5: Projekt diplomové práce.....	116

Abstrakt

Předložená diplomová práce zkoumá pražský kolektiv Food Not Bombs optikou teorie nejnovějších sociálních hnutí Richarda Daye. Opírajíc se o teoretická východiska a kvalitativní výzkum hledá odpověď na otázku zda a jakým způsobem kolektiv vzdoruje individualizaci, komodifikaci a nadměrné spotřebě ve společnosti. Díky osobním zkušenostem z několikaletého pobytu v terénu, polostrukturovaným i neformálním rozhovorům a terénnímu deníku autorka nabízí popis zkoumaného kolektivu, mapuje jeho fungování a vnitřní organizaci, přibližuje postoje a taktiky aktivistů a odhaluje vnitřní strasti a překážky. Zjišťuje, jak se členi staví k pojmům nejnovějších sociálních hnutí jako přímá akce zdola, solidarita, decentralizace, antiautoritářství, konsensus či prefigurativní politika a zda jim tyto slouží ve strategii odporu. Obecněji v práci usiluje o doposud neexistující holistický průhled do pražského kolektivu jakožto skupiny sociální rezistence; kolektivu, jenž je součástí celosvětového hnutí Food Not Bombs.

Klíčová slova

Food Not Bombs, nejnovější sociální hnutí, individualizace, komodifikace, konzum, protest

Abstract

The thesis offers an analysis of the Prague Food Not Bombs collective using the optics of the newest social movements as defined by Richard Day. Based both on theory and qualitative research, it enquires whether and how the group resists individualization, commodification, and excessive consumption in society. Using her experience of several years of field work, semi-structured and informal interviews, and her field notes, the author describes the collective in question, maps out its mechanisms and internal organization, illustrates the attitudes and tactics of the activists, and exposes the troubles and hurdles they face. She surveys the activists' attitudes to such concepts of the newest social movements as direct grassroot action, solidarity, decentralization, anti-authoritarianism, consensus, and pre-figurative politics, to see if the activists employ them in their resistance strategy. In more general terms, the author attempts at a (so far missing) insight into the Prague collective as a social resistance group and a chapter of the worldwide Food Not Bombs movement.

Key words

Food Not Bombs, newest social movements, individualisation, commodification, consumption, protest

ÚVOD

Pro současnou západní globalizovanou společnost jsou příznačné dva procesy – individualizace a komodifikace. Zároveň je dnešní, v mnohém tolik odosobněný svět poháněn nadměrnou spotřebou a s ní spojeným plýtváním. Jako reakce na problémy dnešní vyspělé, avšak *tekuté* společnosti vznikají na konci 20. století nová protestní a antiglobalizační hnutí, jejichž myšlenky se rozcházejí s hodnotami i racionalismem západní civilizace. Hledají způsoby, jak globalizačním procesům vzdorovat a navrátit se k určité formě sdílení a vzájemnosti. Fungují na principech decentralizace, vzájemné pomoci, akce zdola, přímé demokracie, ekologie, antiautoritářství a antimilitarismu – tzv. nejnovější sociální hnutí.

To je i případ kolektivu Food Not Bombs¹ (dále FNB), jehož skupinky od 80. let vaří a rozdávají veg*nské² pokrmy po celém světě, zdarma, a to nejen (i když především) bezdomovcům a sociálně slabým, ale zkrátka všem bez rozdílu. FNB vzniklo jako protest proti jaderným zbraním a od té doby se myšlenka stále posouvá už jen proto, že v různých koutech světa se potýkají zajisté s odlišnými problémy. Obsah jejich aktivit a principy fungování ale nejspíš zůstávají stejné. Jídlo málokdy nakupují – zdroje potravin jsou jim darovány, získávají je formou dohody s obchodníky, anebo – což je rozšířenou metodou v Praze – zachraňují jídlo z kontejnerů obchodních řetězců³. Ze své podstaty tak unikají současným procesům, které vytvářejí odosobněné jedince mající za cíl spotřebovat a vytvářet zisk.

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla věnovat pražskému kolektivu Food Not Bombs, jehož jsem už delší dobu součástí. Zajímalo mne, jakým způsobem se vypořádává s problematikou individualizace a komodifikace a jak čelí konzumu. Do výzkumu jsem vstupovala s tím, že FNB je zajisté v mnohých ohledech rezistenční strategií, postupně mne ale stále více zajímalo, budou-li tomu po důkladnějším rozboru aktivitu kolektivu skutečně odpovídat a zda se k tomu podobně staví i ostatní kuchaři. Také jsem během počátečních rozhovorů se svými přáteli stále více narážela na skutečnost, že mnozí neznají historii FNB v Praze, mnou počínaje. Po prvotní rešerši jsem totiž zjistila, že neexistuje ucelenější výzkum na toto téma. Okamžitě jsem se nadchla pro možnost prozkoumat tento

¹ Jído místo zbraní.

² Zde mě inspirovaly Malenfant (2014) a Seiter (2016), které v angličtině používají „veg*nism“ jako zkratku pro veganství / vegetariánství.

³ Provozují tzv. dumpster-diving.

letos již 20 let existující terén a poskytnout tak nejen ostatním kuchařům vzhled do toho, jak to u nás začalo.

Nejen počátky zrodu FNB ve Spojených státech mne vedly k záměru zkoumat FNB jako hnutí, nikoli jako subkulturu či kontrakulturu (které se u členů pražského kolektivu různí⁴). K tomu mi dobře posloužila teorie nejnovějších sociálních hnutí kanadského filozofa a sociologa Richarda Daye.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část, tyto však nelze chápat odděleně. Úryvky z rozhovorů si dovoluji na mnoha místech citovat i v teoretické části, neboť kolektiv FNB Praha nebyl do této chvíle prozkoumán co by nejnovější sociální hnutí a výpovědi aktivistů mi proto připadají pro ucelený popis více než relevantní. První stránky práce jsou věnovány teoretickému ukotvení s cílem provést čtenáře optikou antiglobalizačních hnutí současnými společenskými tendencemi, dále v nich představuji vzniklé práce o zkoumaném kolektivu.

V teoretické části se nejdříve zabývám teorií nejnovějších sociálních hnutí; vysvětluji, proč ji lze využít i pro výzkum kolektivu Food Not Bombs Praha, dokonce proč je toto vhodné. Dále představuji zrod Food Not Bombs v USA a přibližuji dějinný kontext tehdejšího vznikajícího nového protestního hnutí, poté se pokouším o zmapování vzniku FNB v Praze ve vlastním historickém kontextu; tuto část lze považovat za prvotní výzkum v dané oblasti. Ve čtvrté kapitole se již zabývám individualizací a komodifikací, jednu podkapitolu pak věnuji konkrétně městu, neboť je kolébkou i terénem aktivit FNB. V páté kapitole definuji společnost, jež žije v nadbytku a blahobytu – takovou, která způsobuje plýtvání zdroji. V šesté kapitole nastiňuji několik protichůdných tendencí k výše zmíněným společenským charakteristikám; tyto tendence vyplynuly ze samotného výzkumu a budou hlouběji rozvinuty v empirické části.

Empirická část je započata metodologií výzkumu. V této kapitole vysvětluji výběr etnografie jakožto průvodce výzkumem kolektivu, popisuji vlastní pozici ve výzkumu a představuji své informátory. Navazuji kapitolami, které shrnují výsledky výzkumu a mé zkušenosti z terénu. Pomocí tematického dělení se snažím odpovědět na stěžejní otázku předložené diplomové práce: je možné považovat Food Not Bombs Praha za strategii odporu v individualizované, komodifikované a konzumní společnosti?

⁴ Toto není součástí výzkumu.

TEORETICKÁ ČÁST

1. TEORETICKÉ UKOTVENÍ – ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Současná radikální sociální hnutí odpovídají na problémy moderní neoliberální společnosti, jež je poháněna tržní logikou kapitalismu a globalizačními tendencemi. Tato hnutí nesouhlasí s podobou společnosti, která je v mnohém individualizovaná, komodifikovaná a konzumní. Globalizovaná společnost se vyznačuje mimo jiné také kolonizací veřejného soukromým po vzoru tržní logiky, což je viditelné například ve veřejném prostoru: „*Klíčovou povahu v procesu modernizace moderní [sic] společnosti sehrávají cílené přeměny veřejného prostoru, k nimž dochází se stupňovanou razancí především od osmdesátých let 20. století. Cílem této modernizace je regulovat veřejný prostor po vzoru tržního modelu nabídky a poptávky.*“ (Keller, 2007: 109). I sociální práce a poskytování bezpečí mají být přeneseny na firmy, jako by se jednalo o produkci zboží; ty mají být podřízeny požadavku ekonomické rentability, s níž budou uspokojovat poptávku a jejichž vztah je třeba optimalizovat, k čemuž má sloužit konkurence a „*stát má postupně vyklízet pozici výhradního či hlavního financovatele těchto aktivit*“ (tamtéž: 110). Globalizaci provází trojjediný proces deregulace, privatizace a liberalizace⁵. Kritici proto tvrdí, že jsou zájmy prosazovány právě zájmovými skupinami, které si z tohoto důvodu zřizují vlivné finanční instituce, které uzavírají výhodné mezinárodní smlouvy a patentují si intelektuální bohatství. Iniciativy se v důsledku toho chopí hnutí poskytující solidaritu a pomoc zdola nezávislou na státu, jako právě Food Not Bombs (Harrison, 2010; Day, 2005). Jak vysvětlím níže, lze je právě díky tomu chápat odlišně od sociálních hnutí minulých. Proces globalizace pak představuje vyústění zmíněných modernizačních tendencí v celosvětovém měřítku a „*radikálně proměňuje nejen sociálně v širším smyslu makrosystému společnosti, ale výrazně zasahuje také do obsahu sociálna ve smyslu vztahů vzájemné ochrany*“ (tamtéž: 121).

V osobních životech jedinců tak vzniká neustálá nejistota z globalizované společnosti, která se pokouší o kolonizaci prostoru soukromými zájmy. Dle Baumana (2002) je globalizace jen jiné jméno pro absenci řádu. Chápe ji jako proces výhodný pro menšinu, jež si skrze globalizaci posiluje své zvýhodnění na úkor většiny.

⁵ Deregulace a liberalizace jsou v ekonomii synonyma (pozn. autorky).

Odpovědnost za tuto společnost, ve které je čím dál tím těžší se zorientovat, je přitom kladena na bedra jedince (Bauman, 2004). Ten je ujišťován, že žije v době rozmachu svobody, ale svoboda v podstatě znamená vyrovnat se s poměry, které nejsme schopni nijak zvlášť ovlivnit a svoboda se tak stává „poznanou nutností“ jako statu quo (Keller, 2007). Svoboda se pak promítá ve velké míře v našem konzumním chování, které je mnohdy náhradou za ztrátu komunity a má vyřešit náš pocit osamění (Maniates, 2002).

Výše zmíněné aspekty dnešní společnosti se snaží po svém řešit některá alternativní či kontrakulturní hnutí. V českém prostředí se sociálním hnutím věnuje Císař (2008), který rozebírá modely nového politického aktivismu na poli *transakčního aktivismu*, a to prostřednictvím zpráv ČTK. „Autonomii“ radikálních hnutí kritizuje, neboť dle něho nejsou schopna artikulovat politické výzvy, rezonovat ve společnosti a přispět k širší politické mobilizaci: „*Odmítají spolupráci se „systémem“ a namísto zavedených kanálů politické reprezentace hledají alternativní prostředky politického vyjadřování*“ (Císař, 2008: 152). Srovnává je s transakčními aktivisty, kteří jsou zaměřeni instrumentálně, vytvářejí vzájemně propojené sítě a snaží se dosáhnout k rozhodovacím procesům. Posuzuje je skrze úspěchy a viditelnost ve společnosti, což se však rozchází s poznatky z teorie nejnovějších sociálních hnutí.

Nová sociální hnutí, jež předcházela nejnovějším hnutím, se začala na Západě vyvíjet od 70. let a vystřídal tak boje mezi společenskými třídami, které stály v popředí západních protestů od průmyslové revoluce. Tato hnutí byla především definována bojem za hodnotu (Maslowski, 2013). Tomu je protichůdná teorie nejnovějších sociálních hnutí (srov. Day, 2004, 2005; Graeber, 2002; Harrison, 2010). Ta říká, že nejnovější hnutí nelze soudit podle dosažených úspěchů – sociální změna u nich není chápána revolučně ani reformně, ale jako změna v každodenním životě. Vzniká jako třetí teorie vedle teorie mobilizace zdrojů v USA, u které Day kritizuje přílišné zaměření na racionalitu voleb a důraz na byrokracii a teorie nových sociálních hnutí v Evropě, která dle něj neřeší do důsledku komplexitu hnutí.

Rozdílu mezi starými, novými a nejnovějšími sociálními hnutími se věnuje Richard Day (2004, 2005). Kritizuje marxistickou teorii hegemonie státní moci a uvádí příklady aktivismu, které tuto hegemonii nepovažují na legitimní a svojí akcí se z ní snaží vymanit. Načrtává možnosti vytváření radikálních alternativ vně a proti postmodernímu globalizovanému kapitalismu a nejnovější sociální hnutí popisuje jako proud snažící se vymanit z hegemonie aktivitami, které vycházejí z anarchistické logiky afinitních skupin.

Day by tak jistě namítl, že podle Císařovy teorie aktéři nových sociálních hnutí legitimizují hegemonii státu, což v jeho teorii již neplatí.

Rozhodla jsem se tedy pro účely práce a výzkumu vycházet z Dayova konceptu nejnovějších sociálních hnutí, který mnohem lépe artikuluje zkoumanou skupinu pražského Food Not Bombs. Dle této teorie aktéři nejnovějších sociálních hnutí nejsou vždy anarchisté, ale lze je z této perspektivy nahlížet, neboť splňují jakési samo-určené body anarchistické teorie. Nemusí se tedy jednat ani o radikály, jak je definuje Císař (2008). Nejnovější sociální hnutí volí přímou akci a vycházejí dle mnohých autorů z antiglobalizačního hnutí (srov. Greaber, 2002; Day, 2004, 2005). Mají za cíl blokovat, vzdorovat a zbavit se veškeré moci korporátní i státní, a to jak v lokálním, národním tak i nadnárodním měřítku. Stát a kapitál totiž už nejsou ve vzájemném protikladu⁶; stát je naopak důležitým aktérem kapitálu (i když ne vždy ve prospěch jeho jednotlivých subjektů), neboť vytváří takové prostředí, ve kterém se může kapitál akumulovat – vytváří konkurenční prostředí⁷ a uměle udržuje ve společnosti „rozpory, protiklady a nerovnosti založené na rase, genderu, sexualitě, schopnostech, věku, regionu (a to jak globálně, tak i uvnitř jednotlivých států) a na dominanci nad přírodou. A protože se tyto nerovnosti v neoliberalismu neustále prohlubují a hierarchie upevňují, je třeba, aby získaly zdání přirozenosti, což podle Daye úzce souvisí s otázkou hegemonie.“ (Novák, 2013b: 8). Teorie nejnovějších sociálních hnutí zkoumá možnosti nehegemonních forem radikální společenské změny a připojuje se tak k současné snaze sesadit a destabilizovat *hegemonii hegemonie* (Day, 2005).

Takový je v kostce myšlenkový rámec převládající v prostředí, které je předmětem této práce.

V zahraničí vzniklo několik výzkumů věnujících se aktivitě FNB a jejich závěry vesměs směřovaly k tomu, že FNB jsou strategií odporu na různých rovinách. Inspirujícími pro mne byly mimo jiné výzkumy Harrisona (2010), Crasse (2013), Seiterové (2016) a Malenfantové (2014). Harrison (2010) se věnuje hnutí FNB v souvislosti s Dayovou teorií a debatuje o politikách požadavku a jednání, které jsou této teorie součástí. Crass (2013) zasazuje FNB do širšího rámce teorie anarchismu. Ve svém textu se věnuje krátce historii anarchismu jako důležitému politickému a zkušenostnímu souboru a snaží se být kritický k vývoji efektivní a vizionářské levice. Seiter (2016) se ve své práci věnuje tomu,

⁶ Na rozdíl od dlouhého období, kdy stát usiloval o zmírnění sociálních antagonismů.

⁷ Konkurenční prostředí vzniklo přirozeně a stát se ho snaží udržovat proti snahám kapitalistů konkurenci zlikvidovat. Chrání tím celou společnost včetně kapitalistů před nimi samými.

jak za pomoci veganství FNB bojují proti kapitalismu, homocentrismu („speciesismu“) a militarismu. Militarismus dle ní spočívá ve fyzickém násilí mezi společnostmi, jejichž zájmy se neshodují. Kapitalismus spočívá ve společenském a ekonomickém násilí vůči Zemi (tj. přírodě) a jejím obyvatelům. Nakonec homocentrismus spočívá v násilném povyšování se člověka nad všechny ostatní druhy. Seiter potvrdila, že FNB nesouhlasí s násilím⁸, které navíc prohlubuje nerovnosti ve společnosti. Skrze své antimilitantní, antikapitalistické a antihomocentrické chování bojuje proti tvorbě společenských nerovností. Snaží se nenásilnou formou vyměnit „profit-before-system“ (jak tento výraz používá Khan in Seiter, 2016) za decentralizovaný komunismus a sociální síť vzájemné pomoci. Malefant (2014) zkoumá FNB na poli „potravinového aktivismu“ („food-based activism“). Všimá si, že i když se motivace členů FNB mění, zdá se, že je trápí stejné typy problémů současného stavu společnosti: krutost na zvířatech, komodifikace potravin, plýtvání, neudržitelnost, ničení přírodních zdrojů a obecněji kapitalistický systém jako celek.

V českém prostředí se aktivitě FNB věnuje několik prací na různých rovinách. Rozsivalová (2015) v bakalářské práci o rostlinné stravě na pozadí sociální práce propaguje veg*anství a uvádí FNB jako příklad kolektivu, který nevaří z masa a pečuje o potřebné. Osvald (2013) ve své práci *Analýza vybraného kritického subkulturního hnutí a jeho postoje vůči současným západním společnostem – freeganismus* přibližuje pojem freeganismus jako myšlenkový směr, jako alternativu ke konzumnímu způsobu života, kterou je podle něj právě i aktivita FNB⁹. Svaříčková (2014) v *Sociální práce a udržitelný rozvoj na pozadí plývání jídlem, aneb jaký dopad má náš odpad* (2014) chápe FNB jako jednu z iniciativ odporujících dominantní kultuře materialismu a spotřeby, podobně Goldbergerová (2016) ve svém rozsáhlém a dle mého názoru zdařilém etnografickém výzkumu o dumpster-divingu. Jedinou prací živě mapující čistě pražský kolektiv FNB je bakalářská práce Terezy Randákové *Etnografie aktivistů Food Not Bombs v Praze: Protest nebo charita?* (2014), kde autorka popisuje jednotlivé dny vaření v měsíci a snaží se tak přiblížit aktivitu FNB, dichotomii charity a protestu v ní ale hlouběji nerozebírá. Její výzkum byl pro mne přínosný a velmi čtivý, na některých místech mapujících vznik FNB v Praze však neposkytuje úplně přesné informace. Výzkumem zaměřeným na FNB v České republice je práce Svobodové (2014), která pomocí e-mailové korespondence s kolektivy různých měst zkoumá motivace členů.

⁸ Nenásilí je jeden z pilířů hnutí Food Not Bombs.

⁹ Podobně Baráková (2013).

Tématu rezistenčních strategií se věnuje Hušek (2010). Ten ve své diplomové práci *Rezistentní strategie v postanarchismu* rozebírá FNB v rámci komoditní strategie daru jakožto „*rezistentní konotace ve chvíli, kdy se staví do opozice vůči mrhání přebytky*“. Tato strategie odmítá akumulaci, která znamená strádání jedněch na úkor druhých. V darovaném jídle shledává výzvu pro současný politický systém. Dle některých autorů (Belk, 2010; Widlok, 2013) je ale rozdíl mezi *darem* a *sdílením*. Kumová (2014), jejíž práce pro mne byla podnětná, zpracovala teorii individualizace a komodifikace ve svém výzkumu hardcore-punkové subkultury, jedním ze zkoumaných kolektivů byla i pražská iniciativa FNB.

Na české akademické půdě prozatím nevznikla práce, jež by se do hloubky a holisticky věnovala aktivitám FNB Praha na pozadí širší problematiky individualizované, komodifikované a konzumní společnosti. Jako zásadnější možný přínos vnímám popis vzniku FNB v České republice, který do této chvíle nebyl zmapován, a jeho zasazení do kontextu teorie nejnovějších sociálních hnutí.

V následující části práce se nejprve pokusím vysvětlit teorii nejnovějších sociálních hnutí a poté přiblížím několik hlavních principů Food Not Bombs tak, aby bylo zřejmé, proč lze o Food Not Bombs uvažovat a teoreticky jej uchopit v rámci tohoto konceptu.

2. FOOD NOT BOMBS V RÁMCI TEORIE NEJNOVĚJŠÍCH SOCIÁLNÍCH Hnutí

Jak už jsem zmínila v předchozí kapitole, s teorií nejnovějších sociálních hnutí přichází Richard Day (2004, 2005), který rozlišuje mezi starým, novým a nejnovějším sociálním hnutím, jež se v jeho postupech, postojích, principech a ideálech odlišuje od hnutí minulých. Zpřesňuje tak teorie nových sociálních hnutí z USA – teorii mobilizace zdrojů – a z Evropy – teorii nových sociálních hnutí (Novák, 2013b).

Nejnovější sociální hnutí lze charakterizovat přímou akcí, afinitní organizací a prefigurativní politikou. Takové hnutí jedná mimo hegemonii¹⁰ státní moci, ze které se na rozdíl od předchozích hnutí snaží vymanit – prosazuje se mimo tuto hegemonii. K tomu využívá *politiky jednání* a ne *politiku požadavku*¹¹, jak tomu bylo u starých a nových hnutí. Mnozí autoři (např. Harrison, 2010; Day, 2004) považují FNB za příklad nejnovějších hnutí, neboť je lze charakterizovat stejnými přístupy a východisky.

2.1. Stará, nová a nejnovější sociální hnutí – nutnost rozlišení

Stará sociální hnutí se dle Daye (2005) vyznačovala třídním bojem, který měl „totalizující“ tendenci sociální změny – ta měla být celoplošná, univerzální a absolutní. Stará sociální hnutí usilovala o revoluční proměnu celé společnosti, která měla nastat ve všech společenských strukturách – ekonomických, politických i společenských: „*Byla to představa mocenských center, různých ‚Zimních paláců‘, kterých je třeba se zmocnit a nastolit svoji kontrahegemonii*“ (Novák, 2013b: 9). Stará hnutí nezpochybňovala hegemonii státu; snažila se státní moc svrhnout, aby se jí sama mohla chopit. Vytvářela tak kontrahegemonii k stávající hegemonii, čímž se tvořila nekonečná šňůra nově vznikajících kontrahegemonií – v případě, že se podařilo uchopit moc, vznikla nová hegemonie, vůči které přišla jako odpověď nová kontrahegemonie, a tak dále.

Na stará hnutí navázala nová sociální hnutí v 60. a 70. letech, jež ukončila období útlumu boje (Day, 2004). Mnoho autorů, kteří zkoumají nová sociální hnutí, chápou novost v jiném důvodu boje – již se nejedná o třídní boj, ale jejich pozornost se zaměřuje na společenská témata jako rasismus, heterosexismus, patriarchát, kolonialismus. Avšak

¹⁰ Hegemonie je takové uspořádání sil, kdy jedna skupina vládne ostatním bez použití násilí. Znamená to, že ji všichni akceptují jako svrchovanou.

¹¹ Z anglického „politics of act“ a „politics of demand“ přeložil Novák (2013b).

proto, že středem pozornosti již není třídní boj, považují někteří nová sociální hnutí za spíše symbolická a dokonce jejich aktivity sumarizují na boj za osobní svobodu. Toto Day (2004) zpochybňuje na příkladech ekologických a feministických aktivistů. Tvrdí, že nová sociální hnutí znají vztah třídního antagonismu, už se ale ve svých snahách zkrátka nezaměřují na třídu jako základní subjekt útlaku. Nesnaží se uchopit moc, ale spíše přinést strukturální změny a dosáhnout reforem. Na rozdíl od starých hnutí nemají totalizující tendenci. Melucci (in Day, 2004) popisuje jejich snahu jako snahu o alternativní politické instituce – pozornost se obrátila k politice a osobní proměně na poli každodenního jednání.

Tyto dva hlavní rozdíly, absence totalizující koncepce změny a uznání propojení politických a společenských sfér, však stále nevedly k úplnému zavržení státní moci, které se později vyznačuje definitivním zpochybněním logiky hegemonie. Nová sociální hnutí šedesátých až osmdesátých let jsou charakteristická politikou protestu a reformy, v níž je stále silná orientace na stát, čímž je legitimizována jeho moc a suverénnost. Fungují tak v rámci hegemonie a jsou jen nepatrně poznamenána možností akce, jež by nebyla orientována na získání moci a nebo její zlepšení (Day, 2004). Nesnaží se o převzetí moci a nastolení kontrahegemonie, působí však stále v rámci logiky této hegemonie, jelikož liberální demokracii a neoliberalismus považují za neadekvátnější systémy. Posilují tak paniku z toho, že není alternativy mimo stát a jeho zřízení (TINA – There Is No Alternative) a že nemůže být svobody bez státu, který slouží jako arbitr. Pokud žádají o změnu, žádají stát a nezpochybňují jeho nadřazenost (Novák, 2013b: 11).

Autor proto přichází s konceptem nejnovějších sociálních hnutí, která dle něj lépe uchopují a definují hnutí, jež vznikají na přelomu 20. a 21. století. Tato hnutí naprosto odmítají logiku hegemonie. Jednají skrze nový typ radikálního aktivismu, který se vyznačuje přímou akcí, prefigurativní politikou a afinitním, nehorizontálním typem organizace. *„Nejenže odmítají uplatnit tradiční taktiku zaměřenou na změnu či odstranění stávajících mocenských či významových modelů; i svoje organizační struktury vytvářejí tak, aby nedošlo k situaci, v níž by jedinci či skupiny byli postaveni „nad“ ostatní v hierarchickém vztahu.“* (Day, 2005: 45).

2.2. Anarchistický odkaz jako východisko nejnovějších sociálních hnutí

Nejnovější sociální hnutí se inspiroují anarchismem, který se nachází v jejich srdci a *„(...) tyto nové taktiky dokonale odpovídají obecně anarchistickým pohnutkám hnutí,*

jemuž nejde ani tolik o uchopení státní moci, nýbrž spíše usiluje odhalovat, zpochybňovat a narušovat mocenské mechanismy, a tím se od nich stále více osvobozovat.“ (Graeber, 2002: 68). Stojí na třech principech (Harrison, 2010), vycházejících z anarchistických tradic. Uvedme si je spolu s několika autory (dle Harrisona, tamtéž), kteří je přivedli na svět¹²:

i. Antiautoritářství (jako postoj ke státu). Petr Kropotkin chápe stát jako aktéra dominance, který je vytvářen násilně. Je opresivní, jelikož nedovolí lidem vytvářet a rozvíjet přirozenou vlastnost harmonie. Michail Bakunin se domnívá, že společnost má svá vlastní přirozená pravidla a ta, jež jsou vnucována státem, přirozená nejsou. Stát je tedy odpovědný za hrůzy, které se dějí ve společnosti; lidé spolu nedokáží kooperovat, jelikož stát centralizuje veškerou politickou a ekonomickou moc do svých rukou a proto představuje násilí.

ii. Decentralizace (jako způsob organizace). William Godwin jakožto první teoretik anarchismu zastával myšlenku, že všichni lidé přicházejí na svět sobě rovni a proto neexistují vrozené společenské třídy. Potřeby jednoho jsou potřebami všech. Vláda vytváří tyranii většiny, proto by se měly vytvořit skupiny fungující a spolupracující na lokální úrovni, které by se vzájemně učily. Pierre-Joseph Proudhon k decentralizaci říká, že anarchie je spíše řád, než *neřád*. Dle něho by měl existovat „ekonomický systém vzájemnosti“. Ten by vytvářel sdružení, která by mezi sebou měnila zboží. Alternativu ke stávajícímu systému vidí v životě v komunitách, jež by byly součástí federální společnosti. Tím by se zabránilo, aby moc vedla k touze po ještě větší moci.

iii. Uskutečnění¹³ (jako metoda dosažení cíle). Formou jednání musí být přímá akce. Bakunin říká, že jedinci musí vzít odpovědnost za svoje osvobození do vlastních rukou. Svoboda je spojena s rovností, jedna bez druhé nemohou existovat ani být naplněny. Všichni přicházíme na svět se stejným stupněm morálky, inteligence, rozumem a schopností cítit, tyto rysy jsou však rozvíjeny ve společnosti. Pro dosažení úplné svobody je nutné, aby tyto vlastnosti byly u všech co nejvíce rozvinuty. Errico Malatesta chápe přímou akci jako součást vzdělávání mas.

¹² Zde vycházím pouze z Harrisonova textu (2010), jehož shrnutí je dle mého názoru pro pochopení základních myšlenek anarchistického odkazu v nejnovějších sociálních hnutích dostačující, přestože jistě působí velmi zjednodušeně.

¹³ V angličtině *enactment* (vlastní překlad).

iv. Nejdůležitější jsou činy – revoluce nesmí čekat na ideální situaci. Anarchismus je hnutím, změny bude dosaženo solidaritou a společným bojem.

Nejnovější sociální hnutí tyto myšlenky přijala a zařadila je do svého repertoáru jednání. Jsou to metody, které umožňují organizovat se zdola a konat na čistě demokratických, nehierarchických principech; jsou „*zcela zaměřené na vytváření takových forem demokratického procesu, které umožňují vznik iniciativ zdola a dosažení největší účinné solidarity, bez umlčování projevů nesouhlasu, vytváření vůdcovských pozic nebo vynucování, aby někdo dělal něco, nač sám svobodně nepřistoupil.*“ (Graeber, 2002: 71).

Z toho vzešly čtyři hlavní rysy nejnovějších hnutí (srov. Graeber, 2002; Harrison, 2010; Day, 2004; Novák, 2013b):

1. Rozhodování probíhá formou *konsensu*, jehož nosnou myšlenkou je, že lepší než hlasovat je přijít s návrhy, které budou přijatelné pro všechny. Proces není řízen nikým „shora“, vše probíhá horizontálně. Během rozhodovacího procesu mají všichni stejná práva vznést návrh, vetovat jej, vznést připomínky či se rozhodovacího procesu zdržet. Ten by měl probíhat tak, že jedinec přijde s návrhem, optá se na námítky a poté je zohlední. Toto se opakuje, dokud nejsou všichni s konečným zněním spokojeni. Teprve pak je rozhodovací proces ukončen.

2. Nejnovější sociální hnutí se sdružují v *afinitních skupinách*. Ty poskytují podporu a solidaritu svým členům na základě přátelství a důvěry. Nejčastěji sestává skupina ze čtyř až dvaceti členů. V širším kontextu se tyto skupiny organizují různě, často se však setkávají, aby spolu jednaly formou „*spokecouncils*“. Ty skýtají prostředí pro rozhodování formou konsensu.

3. Hnutí jednájí cestou *přímé akce*. Nelze sice říci, že jde o nový anarchistický prvek, je to však velmi silná součást nejnovějších sociálních hnutí, která je ovlivněna právě myšlenkou uskutečnění (viz. bod iii. výše), tedy „*nečekej a konej, nikdo jiný to za tebe neudělá*“¹⁴. Vycházejí tak z přesvědčení, že se lidé mohou stát svobodnými jedině tehdy, budou-li svobodu sami aplikovat. Je třeba dosáhnout cílů vlastním přičiněním, nikoli spoléhat na někoho jiného. Přímá akce může poskytnout alternativní odpověď zdola na destruktivní tržně motivované imperativy neoliberálního kapitalismu (Heynen, 2010). Akce je pak hodnotou sama

¹⁴ Přímá akce vychází z kritiky logiky reprezentace, jež převládala na přelomu 19. a 20. století. Tato kritika hlásala, že emancipace nelze dosáhnout skrze logiku reprezentace a dosažení svobody musí být dílem jedince samotného (Novák, 2013b).

o sobě a je tak něčím víc, než pouhou strategií. Nemusí být nutně dramatická, radikální ani násilná (Novák, 2013).

4. To vše je součástí *prefigurativní politiky*. Ta hledá alternativy ke stávajícímu systému. Za pomoci přímé akce vyhledává „*neuniversalistické, nehierarchické a nedonucovací vztahy založené na vzájemné pomoci a sdílených etických závazcích*“ (Day cit. in Novák, 2013b). Cílem prefigurativní politiky je akce sama.

5. Hnutí konají *mimo hegemonii* státní moci, ze které se snaží vymanit a na stát již nekladou žádné požadavky. Státní moc a jakékoli jiné druhy nadvlády neustále vyvrací, neboť nesouhlasí, že by zájmy menšiny měly být vydávány za zájmy většiny či že by menšina měla usilovat stát se většinou (Novák, 2013b).

2.3. Antiglobalizační hnutí, Food Not Bombs a otázka kolektivní identity

Nejnovější sociální hnutí je třeba zasadit do kontextu vývoje moderního neoliberálního kapitalismu (srov. Novák 2013b; Harrison, 2010): „...*tato hnutí a jejich praktiky jsou nezamýšlenými důsledky, ale i přímými reakcemi na významné společenské transformace poslední doby.*“ (Novák, 2013b: 12).

Nejnovější sociální hnutí vznikají na poli bojů proti globalizujícímu se světu, z tzv. „Global resistance movement“ (Day, 2004), které mnozí autoři nazývají „hnutími za globální spravedlnost“ (např. Harrison, 2010). Jejich vznik můžeme datovat od devadesátých 20. století, na protestech v Seattlu v roce 1999 proti World Trade Organisation (WTO) se pak poprvé v médiích objevily výrazy jako protikapitalistické hnutí, hnutí za globální spravedlnost, protiglobalizační hnutí. Mnozí teoretici protestních hnutí si povšimli rozdílů k taktikách jednání – začaly se tvořit alternativy a afinitní skupiny, které se organizovaly decentralizovaně a horizontálně, a přebíraly taktiku přímé akce. Některým společenským bojům se podařilo překročit hranice národních států, tzv. „transnational social movements“ neboli „nadnárodní hnutí“ (Day, 2004: 728), v čemž tkví jeden z největších rozdílů oproti starým a novým sociálním hnutím – tato hnutí jíž nefungují pouze v rámci „národního kontejneru“ (anglicky „nation-state container“, tamtéž).

Nejnovější sociální hnutí existují v neoliberálním světě, vyznačují se odporem vůči neustálé globalizaci kapitálu a s tím spojené neoliberální ideologii, která s sebou přináší

privatizaci, deregulaci a podle mnohých prohlubuje rozdíly mezi „bohatým severem“ a „chudým jihem“. Tyto tendence na rozdíl od předchozích hnutí vzešly z různých společenských tříd či skupin a z různých příčin, ze všech koutů světa, a spojily jak aktivisty, tak akademiky, kteří v tom viděli návrat kontrakulturního hnutí 60. let.

Příkladem mohou být iniciativy Reclaim the Streets (RTS)¹⁵ a Food Not Bombs (Day, 2005). Jejich taktiky se neřídí modelem reformy/revoluce právě proto, že odmítají konat skrze stát. Jsou naopak poháněny přímou akcí, která vzniká aktivitou zdola a změnou na každodenní rovině.

Day nazývá nová sociální hnutí jako „*neznačkové strategie a taktiky*“ (2005: 8). Jejich taktiky totiž zahrnují více sociálních hnutí, které spolupracují v sítích. Nejsou jen předznamenáním nehegemonních alternativ, ale vytvářejí se teď a tady, skrze přímou akci a mohou se stát životním stylem a součástí každodenního života. V těchto hnutích, která se spojují v sítích, již není kladen důraz na „my“, jak tomu bylo ve starých hnutích, kdy byly skupiny zastoupeny například předsedou či tajemníkem a proto fungovaly na vertikálním uspořádání pozic jedinců. Příkladem takové občanské koncepce kolektivity mohou být odbory – jedincovy zájmy byly upozaděny ve prospěch kolektivní identity, své mohl prosadit jen skrze volby (McDonald, 2004). Nejnovější sociální hnutí, nebo spíše „*neznačkové strategie a taktiky*“ se skládají z jednotlivců jakožto individualit, kteří spolupracují v aktivistických sítích a jejich klíčovým pojítkem se stává hodnota komunity (Day, 2004) a společný cíl.

Není tedy nutné kolektivy FNB a obecněji kolektivy radikálních sociálních hnutí nahlížet optikou jedné kolektivní identity. Kolektivní identita je koncepčním závazkem, překážkou zkoumání vztahu mezi individuální a kolektivní zkušeností v oblasti soudobých sociálních hnutí a konfliktů. Ve svém článku McDonald (2004) naznačuje, že existují dva posuny v procesu akce a identity, které mají zásadní význam pro pochopení vznikajících vzorů konfliktů a identity v současných sociálních hnutích. První je posun od forem akce a etiky vyjadřující „solidaritu“ do problematičtějšího vyjádření „fluidarity“¹⁶, z hlediska způsobů organizace a vztahu mezi osobou a skupinou. Musíme se vymanit z myšlenky, že sociálním hnutím jde o dosažení stavu solidarity, a začít zkoumat vznik *fluidarity* (McDonald, 2002). Za druhé musíme skoncovat s paradigmatem „kolektivní identity“ a začít objevovat sociální hnutí a konflikty z hlediska „veřejné zkušenosti sebe sama“. To naznačuje obraz společenských hnutí, kde nejde o mobilizaci „kolektivní identity“, ale

¹⁵ Více o RTS v kapitole 3.3.

¹⁶ Jde o tekutou, proměnlivou solidaritu „*veřejně prožívaného já*“ (McDonald in Novák, 2013b).

akce je namísto toho chápána ve smyslu společného boje za osobní zkušenost (McDonald, 2004). Znamená to tedy, že je třeba začít chápat „členy“¹⁷ hnutí jako jedince, kteří prostřednictvím kolektiv uplatňují svoji individualitu.

FNB jsou v těchto „sítích“ vnímány jako součást většího společenského a ekonomického hnutí za spravedlnost, které bojuje za uskutečnění představy lepší společnosti (Crass, 1995).

2.4. Deklarované principy Food Not Bombs

Deklarované principy kolektivů¹⁸ FNB jsou totožné s myšlenkami nejnovějších sociálních hnutí: jsou jimi decentralizované jednání, a horizontální, nehierarchická forma organizace, princip nenásilí a navíc ještě veg*nská kuchyně. Zmíněné taktiky se projevují v pravidelných aktivitách, které členové kolektivu vnímají jako klíčové ve vytváření komunity. Ve svém prohlášení Crass (1995) vysvětluje, že tyto myšlenky jsou samy o sobě význačné a že je proto důležité všimnout si, jakým způsobem je kolektivy FNB uvádějí do praxe a jak jsou chápány v souvislosti s osobním osvobozením (tamtéž).

- Horizontální forma organizace a konsensus

FNB dle stanov prosazují horizontální fungování na principu rozhodování konsensem. Neexistuje žádný šéf, který by hnutí řídil a říkal, co je správně. O sobě pak tvrdí, že není organizací, nýbrž kolektivem, fungujícím na principech „*volné dohody, nehierarchického uspořádání, spolupráce a hlavně na základě zodpovědného přístupu každého jedince.*“ (Programové prohlášení, A-Kontra, 2000). To podporuje antiautoritářství a na spolupráci založenou organizaci bez nadvlády a útlaku. Patří sem i snaha o eliminaci rasismu, sexismu, homofobie a obecněji veškerých forem privilegovaného postavení skupin či jednotlivců (Crass, 1995).

- Nenásilí

Crass (1995), aktivní člen a teoretik FNB, sepsal prohlášení o principech a praktikách při příležitosti mezinárodního sjezdu v San Francisku. V něm mimo jiné

¹⁷ McDonald (2002) vysvětluje, že jedním z hlavních znaků afinitních skupin je právě fakt, že upustily od členství jakožto rituálu a členských karet. Přesto v textu používám označení „člen“ pro aktivní jedince, kteří na sebe berou odpovědnost za sebe i kolektiv. Věnuji se tomu dále v empirické části.

¹⁸ Různí autoři uvádějí různý počet skupin FNB po světě, čísla se pohybují mezi 400 – 1000 kolektivů. Vaří se na všech kontinentech světa kromě Antarktidy (McHenry, 2012). Jen v České republice se vaří přibližně v patnácti městech, přesný počet je však těžko odhadnout, neboť v některých menších městech skupiny neustále vznikají a zanikají. <https://food-not-bombs.cz/> /cit. 22.10.2016/.

vysvětluje, že neodmítá některé násilné boje v historii anarchismu, je však vždy třeba zasadit je do kontextu doby a konkrétního boje s institucionalizovaným násilím, které profituje z lidského utrpení. Je však přesvědčen, že anarchismus a nenásilí jsou od sebe neoddělitelné. FNB se vymezuje proti násilí a dominanci, které jsou praktikovány státem formou patriarchy a nadvlády v každodenním životě.

- Veg*nství

S nenásilím souvisí třetí princip – veg*nství. Všechny kolektivy Food Not Bombs se zavázaly k vaření bez masa. Princip vegetariánství a veganství může být vnímán jako odmítavá odpověď na industrializované zemědělství, a není tak pouhou snahou bojovat za práva zvířat (Malenfant, 2014). Odmítnutí konzumace masa však není novinkou v kontrakulturních hnutích (Bealsco in Malenfant, 2014; Clark, 2004). Clark (2004) studoval punkové subkultury, které považují požívání masa za „kolaboraci s nespravedlivým společenským řádem“ (Clark, 2004). Veganství a vegetariánství mohou sama o sobě být formou aktivismu.

Abych přiblížila odmítavou povahu FNB, budu se v další kapitole věnovat jeho vzniku jakožto iniciativy vycházející z protestního hnutí. Nejprve se zaměřím na FNB ve Spojených státech v kontextu protijaderného hnutí, poté na základě rozhovorů s informátory a dostupné literatury popíši vznik a vývoj FNB u nás a pokusím se ukázat souvislost s několika příklady pražských anarchistických kolektivů.

3. FOOD NOT BOMBS V HISTORICKÉM KONTEXTU

V této části se budu nejprve věnovat vzniku FNB v historicko-společenském kontextu, což je důležité pro pochopení vzniku sociálních hnutí obecně (Miller in Seiter, 2016). Následně uvidíme, že dějiny Food Not Bombs je třeba zkoumat v kontextu rezistenčních strategií a vysvětlím, proč je nutné chápat FNB jako hnutí.

3.1. Protijaderné a globální environmentální hnutí v USA – nová levice střídá starou

Nová levice¹⁹ vzniká na počátku 60. let jako deziluze staré levice. Přisvojuje si nové transformační strategie a považuje za důležité tvořit nové alternativní životní formy subkultury a kontrakultury. Na rozdíl od staré levice klade důraz na akci a participaci. Jejimi aktéry jsou především okrajové skupiny, studenti a menšiny, a dochází ke kolektivní emancipaci (Novák, 2013).

Jako první použilo anarchistické taktiky přímé akce, solidarity, konsensu, přímé demokracie a organizace v afinitních skupinách protijaderné hnutí v Severní Americe (Graeber, 2014). Protijaderné hnutí vzniká v USA v 60.²⁰ a 70. letech 20. století a navazuje na západní tradici studentského hnutí vycházejícího právě z nové levice. K jeho zrodu významně přispěl skokový rozvoj technologií během druhé světové války, který pokračoval i v poválečném období, takže se začalo hovořit o „vědecko-technické revoluci“ a zdroje byly mimo jiné mobilizovány na výrobu nových zbraní (Novák, 2013).

Společnost začíná na tento rozvoj pohlížet kriticky, uvědomuje si dopady rychlého růstu a destruktivní povahu válek a nových technologií. Důležitou roli sehrála média a rozvoj sdělovacích prostředků, šíření informací a lepší a rychlejší komunikace (Novák, 2013b: 14). K významným šířitelům kritického myšlení v tomto směru patřili také četní filozofové a sociologové.²¹

¹⁹ Nová levice se vyznačuje především tzv. grassroot aktivitami – zdola – a osvojuje si oproti staré levici nový repertoár akcí: nové formy stávek, diskuse, blokády, přímé akce. Vzniká rozdíl mezi legálním a legitimním.

²⁰ První mírový odznak byl vyroben pro kampaň za jaderné odzbrojení v roce 1958.

²¹ Herbert Marcuse, filozof, sociolog a jeden z prvních mluvčích nové levice a myšlenkových vůdců západních studentských revolt 60. let, ve své knize *Jednorozměrný člověk* (1964) kritizuje moderní konzumní a kapitalistickou společnost a s ní spjatou technickou racionalitu. Poukazuje na fakt, že výrobní technika, které jsme dosáhli díky vědě, zotročuje společnost, odcizuje, ovládá sociálně-ekonomické vztahy a nás samotné. Technický pokrok zastiňuje potřebu opravdové lidské svobody. Industriální společnost je dle něho nerozumná a destruktivní. Marcuse mluví dokonce o fatální roli vědeckotechnického rozvoje.

3.2. Zrod iniciativy Food Not Bombs v USA

FNB nezačalo jako hnutí, které mělo za cíl nakrmit chudé, ale jako protest mířený proti zkouškám a výrobě jaderných zbraní. Prvotní impuls byl tedy jak sociální, tak ekologický. Mezi roky 1976 a 1980 probíhaly demonstrace proti výstavbě jaderné elektrárny v Seabrooku v Nové Anglii²². Aktivisté se snažili různými způsoby výstavbu zastavit; mezi jejich taktiky patřily zprvu především petice a průvody. To však nevedlo k valným výsledkům, a proto se taktika během několika let proměnila v blokády a *přímou akci*. Keith McHenry, C.T. Butler²³ a další vytvořili *afinitní skupinu* a roku 1980 budovu obsadili po vzoru roční okupace elektrárny v Německu. Zvolili nenásilnou formu protestu a připoutali se k plotu. Policie proti nim tvrdě zasáhla a jeden z aktivistů byl zadržen. Jako projev *solidarity* se spřátelení aktivisté snažili získat peníze na jeho osvobození: převlečení za vojáky prodávali na náměstí benefiční jídlo hlásající při tom „*To bude krásný den, až budou mít naše školy veškeré potřebné peníze a letectvo bude muset vybírat peníze na bombardér.*“ (Příloha 1). Akcionáři First National Bank, která financovala výstavbu, si měli kus elektrárny koupit. Aktivistům to připomnělo období Velké hospodářské krize, proto se během valné hromady banky v roce 1981 převlékli za dobové bezdomovce a společně s místními lidmi z ulice se hráli před budovou politické divadlo. Vytvořili dlouhou řadu osob čekajících na rozdávanou vegetariánskou polévku (McHenry, 2012: 98-99). Inspirovali se knihou Francise Moore Lappé o udržitelném stravování *Diet for a Small Planet*, jež aktivisty inspirovala k možnosti řešit *veg*ntstvím* hlad a klimatickou změnu (tamtéž: 27). Zpočátku sprejovali „Money for Food Not Bombs“²⁴ na domy a chodníky před obchody s potravinami, aby upozornili na zvrácené ekonomické priority USA. „*Jednou v noci po sprejerské výpravě nás napadlo použít slogan FOOD NOT BOMBS jako naše jméno. Díky sloganu bylo poselství naší skupiny jasné a neustálým opakováním našeho jména měla i média šířit na veřejnosti politický význam Jídla místo zbraní.*“ (Butler a McHenry, 2000: 5). Během těchto protestů také rozšiřovali publikace a pamflety,

Erich Fromm ve svém díle *Mít nebo být* (1976) vnímá rozdíl mezi dvěma způsoby existence: vlastněním (mít, chtít, ale být přitom pasivní vůči ostatním, akt individualismu) a bytím (sdílení, láska, solidarita, aktivní žití). Změna nastala, když se ekonomické chování rozešlo s etickými principy, čímž jsme se stali poskoky byrokracie a začali jsme uspokojovat potřeby způsoby, které ovšem nevedou ke štěstí. Růst je dle něho omezen pouze na bohaté a tento neustále propagovaný pokrok s sebou vleče nebezpečí války a ekologických katastrof. Zpochybňuje, že by individualismus vedl k obecnému blahu.

²² Jedny z prvních environmentálních protestů, které využívaly přímé akce. Tato hnutí však své akce nevnímala pouze jako protesty, ale jako způsob možné společenské změny směrem k nenásilí a rovnosti vztahů (Epstein in Novák, 2013).

²³ Jedni ze zakladatelů FNB.

²⁴ *Peníze na jídlo, ne na zbraně.*

a banery hlásaly, kolik peněz bylo investováno do projektu elektrárny a do (nejen jaderných) zbraní. Přímou na ulici se tak zhmotnila nejlépe jak mohla očividná nerovnost mezi bohatými a chudými při přerozdělování zdrojů. Protesty proti této elektrárně patřily k největším protijaderným demonstracím své doby. Vyvěřela také zásadní *nelogičnost* chování americké vlády: „*zabíjet lidi je nesmírně drahé, držet je naživu však drahé není.*“ (Heynen, 2010: 1229).

Aktivisté pokračovali v protestech formou rozdávání vegetariánských pokrmů; těmito přímými akcemi se dařilo zavádět „*přímé služby a přitom zvýšit politické povědomí*“ (Crass, 2013: 39) o situaci v zemi, tedy zviditelnit chudobu a agitovat proti zbrojení. Nástrojem protestu proti pokračujícímu financování zkoušek jaderných zbraní se stala solidarita formou rozdávání teplého veg*nského jídla potřebným.

3.3. Od protestní iniciativy k hnutí

Proměna FNB od protestní iniciativy k hnutí se odvíjela od několika konkrétních událostí; ráda bych uvedla tři z nich. Reaganova politika války proti chudým mezi lety 1980 a 1988 trýznila sociálně slabší – ubírala na veřejných službách, rozháněla odbory, snižovala mzdy a dávky a oklešťovala sociální a zdravotní péči, na druhé straně zvyšovala daně a přelévala finance do rozpočtů vojenských a policejních složek státu. To mělo za následek velký nárůst bezdomovectví a přitom pokles péče o chudé (Crass, 2013). Crass ve svém textu uvádí, že za Reaganovy vlády se počet státem subvencovaných bytů snížil z 20 900 na 9 700 a tento zbytek nedokázal pojmout více než 17% lidí bez domova a 6% rodin spadajících do skupiny s příjmem menším než 10% průměrné mzdy. „*Reaganomika*‘ urychlila politiku, kterou dnes nazýváme neoliberalismem, a společenské důsledky byly strašné“ (tamtéž: 41).

Druhé období represe pak nastalo v roce 1993, kdy radní Frank Jordan v San Francisku zavedl Program Matrix, který bezdomovectví dokonce trestně stíhal (na to konto vzniká mimo jiné hnutí Homes not Jails²⁵ (HNJ), ve kterém se spojily FNB, Koalice pro bezdomovce a Sanfranciský spolek nájemníků a vytvořily jakousi squatterskou platformu, která pomáhala lidem v nouzi osidlovat opuštěné budovy; FNB a HNJ spolu velmi úzce spolupracovaly nejen proto, že někteří členové byli aktivní v obou spolcích). Začátkem 21. století se situace dále zhoršovala. Docházelo stále častěji k útokům na bezdomovce

²⁵ *Domovy místo vězení.*

a zákony byly ještě restriktivnější. Politici odsouvali „problémové“ bezdomovce na periferie měst, aby nebyli na očích „normálním“ lidem, čímž si zajišťovali popularitu u voličů. FNB se tak stalo hlavním prostředníkem mezi lidmi z ulice odstrčenými na okraj společnosti a veřejností, resp. veřejným prostorem (Crass, 2013).

Třetím důležitým momentem směřujícím k přerodu FNB v hnutí byl rok 1991, kdy proběhly napříč Amerikou několikatisícové protesty za ukončení války v Perském zálivu, kterých se zúčastnily tehdy fungující skupiny FNB ze čtyř amerických měst (New York, San Francisco, Long Beach a Boston), rozdávaly na nich jídlo a využily jich k šíření myšlenky a povědomí o FNB. Krátce na to vyšla kniha *Food Not Bombs: How to Feed the Hungry and Build Community* (1992), která je jakýmsi návodem k založení vlastní FNB skupiny, souhrnem politiky a principů FNB a zároveň sbírkou receptů. Tato publikace napomohla zrodu kolektivní myšlenky FNB a vytvořila základ pro koordinovaný postup v různých městech a státech (Crass, 2013). Během krátké doby vznikly afinitní skupiny FNB v dalších městech Spojených států a zrodilo se tak hnutí Food Not Bombs.

Jak vzrůstalo povědomí o FNB, hnutí se stávalo stále více terčem policejních represí. Nejčastějším argumentem k rozhánění aktivistů sdružených kolem zdarma nabízeného veg*nského jídla a teplého čaje a následnému masivnímu zatýkání nejen členů FNB, ale i strážníků, byla dle policistů absence povolení k rozestavění stolků či hygienického povolení k podávání potravy. Ve skutečnosti šlo ovšem především o pozastavení činnosti, která šířila anarchistické názory. Státní moc dokonce tehdy využívala provokačních taktik, kdy byli k zásahu posíláni černí strážníci, a snažila se tak vyvolat konflikt a rozpor uvnitř hnutí, jelikož věděla, že podporuje boj za lidská práva a rovnost ve společnosti nehledě na rasu či pohlaví (tamtéž).

Dnes se skupiny FNB nacházejí ve více než 1000 městech všech kontinentů světa s výjimkou Antarktidy. Geograf Nik Heynen (2010) považuje FNB za jedno z nejrychleji rostoucích sociálních hnutí na světě (tamtéž: 1225), jež mnohokrát dokázalo přijít na pomoc při přírodních katastrofách či teroristických útocích rychleji, než jiné humanitární organizace.²⁶

Kontext zrodu FNB v Čechách je zajisté jiný, ovšem lze v něm pozorovat určité paralely a rozhodně jej lze přiřadit k nejnovějším sociálním hnutím u nás, která se k nám šířila ze Západu.

²⁶ Členové Food Not Bombs byli údajně první, kteří dodali teplé pokrmy záchranářům při teroristických útocích 11. září a jedni z prvních, kteří přispěli na pomoc obětem vlny tsunami v Asii v roce 2004 a hurikánu Katrina ve Spojených státech v 2005. <http://www.foodnotbombs.net/story.html> /cit. 13.10.2016/.

3.4. Porevoluční protestní hnutí v Čechách

Během reálného socialismu²⁷ nebyly protesty rozhodně považovány za pozitivní jev. Byly spojovány s velkými riziky perzekuce a protestní kulturu tak představovali především disidenti, kteří byli nakonec velmi důležitým hybatelem ve změně režimu: „...po roce 1989 marginální skupiny symbolicky vyhrály nad režimem“ (Maslowski, 2013: 72). Na rozdíl od Západu, kde vládla liberální demokracie a kde byl protest něčím běžným, u nás nebyl tolerován a většina lidí jej vůbec nezažila. Nově vznikající protestní skupiny po roce 1989 se ne vždy názorově potkávaly s bývalými disidenty.

Od revoluce se situace vyvíjela: menší policejní postihy, větší mediální pozornost a přechod k občanské společnosti připravily půdu pro uznání protestu jako legitimní formy politické akce (tamtéž: 68).

Nová sociálních hnutí (ekologové, feministky, atp., [Novák, 2013]), jež se v menší míře etablovala i v České republice, se často snažila využít formy jednání jako petice, protestní pochody, blokády, sit-ins atp (tamtéž). Těchto nových forem protestního hnutí se souběžně ujímala levice či „hnutí s levicovou identitou“ a vzdalovala se od „středoevropského specifika“ po vzoru Západu. České anarchistické hnutí se v druhé polovině 90. let inspirovalo například protesty Reclaim the Streets či prvními iniciativami Earth First v Anglii. O jejich povědomí se do značné míry zasloužili aktivisté, kteří cestovali v době protestů po Anglii. Jeden z nich situaci popisuje následujícími slovy:

„Byl takovej hodně ambiciózní plán celou Anglii propojit vysocekapacitníma dálnicema, vláda tenkrát rozhodla o obrovských dotacích a začala se plošně dost radikálním způsobem prosazovat tahle dálniční síť, prostě to mělo efekt jak na ty města, tak na tu přírodu. A byly tam obrovský celonárodní protesty, který vedly právě tadyty autonomní různý skupinky radikální (...). Já jsem s nima strávil dost času, byl jsem asi měsíc ve Fairmalu, kde se blokovala dálnice, tam bylo několik tisíc lidí v lesích na stromech, a byl jsem na těch RTS parties. Vlastně mě fascinovala ta forma těch protestů, jak byly kreativní a to složení těch lidí jak bylo pestrý, a jak dokázali zároveň při těch protestech nabízet alternativy, i když to bylo o blbostech, že se tam zablokovala dálnice a ta se okamžitě naplnila stánkama, [taky] pískoviště pro děti, solární kadeřnictví, infoshopy. Najednou jsem měl pocit, že tam funguje nějaká taková silná jako opoziční, paralelní společnost, která o sobě dává vědět a mě to hrozně zajímalo. Přesně jako Food Not Bombs a různý takový ty LETS systémy, alternativy ke všemožný lidský činnosti. Mě to fascinovalo jako i na té energetický úrovni. Že ty akce nebyly o té nasranosti, jako něco

²⁷ Graeber (2012) považuje užívání výrazu „komunismus“ za nesprávné, neboť na příkladu SSSR, Číny a Kuby vysvětluje, že tyto země považovaly svůj režim za socialistický, nikoli komunistický. Komunismus je naopak dle Graebera člověku přirozený, chápe ho jako základ lidské pospolitosti a je nutno ho zbavit negativní konotace politického režimu. „Mytický komunismus“, jak ho nazývá, byl utopií, která měla vést ke kolektivnímu vlastnictví výrobních zdrojů (2012: 75). „Komunismus základní linie“, o kterém bude ještě řeč v empirické části, je pro Graebera otázkou morální spíše než vlastnickou.

rozmlátit, jako tady ty demonstrace v Praze končily, že se to někde servalo nebo někdo vymlátit někde nějakéj McDonald.“ (Kopřiva)

Na základě těchto zkušeností bylo napsáno a zveřejněno několik článků do anarchistického časopisu Konfrontace, díky kterým se rozšířilo povědomí o západních demonstracích alternativních forem a vzniklo několik pracovních skupin, které se řídily myšlenkami prefigurativní politiky konající mimo stát:

„Tim jak jsme se propojili, dělalo to víc lidí dohromady, každéj k tomu měl jinou motivaci a dokázali jsme to udělat společně a společně komunikovat a myslím že tadyta synergie těch témat oslovila víc lidí a zároveň si lidi uvědomili, že tadyta témata spolu souvisej, že když demonstruješ za práva zvířat nebo za práva lidí, prostě nějaký základní lidský hodnoty, nebo že někdo vaří pro bezdomovce, že ty věci spolu nějakým způsobem souvisej (...). Před tím to bylo všechno jako že když si viděla plakát na demonstraci tak bylo něco „proti“, každéj plakát byl proti rasismu, proti zabíjení zvířat (...) . Že ty lidi byli unavený z toho, že se akorát proti něčemu vystupuje a nikam to stejně nevede, maximálně o tom někde vyšel nějakéj článek. Tohle byla změna, že to byl protest, ale zároveň oslava nějakých těch alternativ k tomu. To trošku změnilo pohled na formu těch protestů. (...) v tom [protestech] byl element nějaký kreativity i radosti z toho, že se ty lidi potkali, nemusíš ventilovat jenom tu nasranost, ale oslavovat i to že se lidi potkali a že prostě mají nějaký jiný řešení nebo pohled.“ (Kopřiva)

Anarchistická hnutí v českém protestním kontextu nemají velké zastoupení, přesto se tyto „radikálové“ v porevoluční České republice zasloužili o některé z největších mobilizačních protestních akcí (Císař a Slačálek in Císař, 2008). Příkladem může být Global Street Party²⁸ v květnu roku 1998, které se zúčastnilo kolem dvou tisíc osob. Právě na ní se poprvé projevil taktiky prefigurativní politiky, nabízející nové alternativy a kreativitu: *„Cejtli jsme, že jsme součástí nějaký scény, všichni jsme se znali a tak jsme chtěli, aby ta akce byla co nejpestřejší, aby se neprojevovala jenom nějaká nespokojenost, ale aby se ukázaly alternativy.“* (Kopřiva, jeden z organizátorů). Do roku 2000 se konaly další dvě street party, kterých se celkem zúčastnilo přes 8000 lidí.²⁹

Velkou roli ve vnímání anarchisticky orientovaných protestů sehrála také média. Významnou událostí v historii protestů bylo například zasedání Mezinárodního měnového fondu v Praze v roce 2000 – na protestech proti němu se podílela již tehdy vzniklá pražská skupina FNB. Protestů se zúčastnilo přes 12 000 lidí a byly spojeny s nevídanou kampaní

²⁸ Street party je pozitivní forma protestu, která přichází s novými alternativami sociálních hnutí na přelomu tisíciletí. Forma protestu bývá kreativní, často doprovázena uměleckým a hudebním vystoupením. Nenásilí se stává „novým jazykem“ (Graeber, 2002: 66).

²⁹ Císař (2008) uvádí, že v letech 1998-1999 byla mobilizace nejsilnější, poté však opadla. Tradice protestních street party jakožto kreativního autonomního protestu se snažil obnovit kolektiv DIY Karneval, který každý rok pořádá karnevalový průvod Prahou, doprovázený sound systémy, na různá témata jako např. životní prostředí, lidská práva, atp. Akce byla vždy pořádána spontánně dobrovolníky. Poslední pochod se uskutečnil v roce 2014 a dle slov jednoho z dlouholetých organizátorů zkrátka *„vyprchala chuť něco dělat, dyž ty lidi se akorát přišli bavit a vůbec si neuvědomovali, že jde o něco politickýho“* (neformální rozhovor).

strachu, tzv. „protestofobii“ (Císař, 2008: 103). „Označení „demonstrant“ se v té době většinou používalo jako nadávka a bylo synonymem nebezpečného extremismu. Násilné chování části demonstrantů z tzv. black blocku a mediální šíření těchto incidentů utvrdilo mnoho lidí v pocitu, že demonstrace je zcela oprávněně odmítat.“ (Maslowski, 2013: 77). Tyto události sice kvůli mnoha výtržnostem na jedné straně zhoršily mediální obraz radikálnějších „odpůrců kapitalismu“, problémy globalizace se ale poprvé podařilo dostat přes mainstreamová média do povědomí široké veřejnosti. Stejně tak se anarchisté zasloužili o zvýšení povědomí o problému pravicového extremismu: „V té době byl hodně aktuální rasismus, že začátkem 90.let byly téměř každodenní útoky na cikány, že to byly možná i desítky mrtvech, a pak to eskalovalo když náckové na Dejvický zabili jednoho našeho kamaráda, nebo známýho, to bylo tehdy úplně běžný, že náckové napadali lidi na ulicích denně, kdokoli byl trochu jinej, vypadal jinak, takže ten začátek 90.let byl hodně ve znamení proti rasistickéj náckům.“ (Kopřiva)

Na nejen anarchistických street parties se podařilo propojit různá témata a uspořádat tak mnohotematické akce: „Já jsem to měl hodně hozený přes ty ekologický témata nebo témata veřejného prostoru, takže pro mě to bylo o podobě toho města o dopravě, ale tím jak nás tam bylo víc, tak někdo [nebudu zveřejňovat] to měl spíš jako sociálně, jako pro něj téma byla globalizace a vlivy globalizace, vlastně se podařilo udělat takový fórum, že se vlastně během té akce podařilo udělat víc témat, který spolu nějakým způsobem souvisely.“ (Kopřiva)

3.5. Vznik a vývoj FNB v Praze

První zmínky o FNB v tiskovinách vydávaných v Čechách či na Slovensku jsem našla ve slovenském fanzinu právě z roku 1996³⁰, který popisuje zrod iniciativy FNB ve Státech a shrnuje jeho principy. Další zmínky následují v několika číslech punkové DIY literatury. Tato rekonstrukce vzniku kolektivu FNB v Praze jako prvním městě u nás se proto opírá především o osobní výpovědi několika informátorů.

Food Not Bombs se dostalo do Čech ze zámoří díky hudební subkultuře hardcore punku v polovině 90. let. „Pankáči“ se s FNB setkali při cestách po USA (díky Old Glory Records, americké kompilaci hardcore punku věnované FNB) a rozhodli se založit vlastní skupinku v Praze. Jejich hlavní motivací bylo navrátit, co jim bylo dáno – během svých

³⁰ Příloha 2.

cest za kapelami v USA, které povětšinou potkali na koncertech v Klubu 007 na pražském Strahově, se několikrát najedli právě u amerických FNB. Setkali se tak se solidaritou, kterou měli touhu oplatit a šířit. „*My jsme byli taková partička, která se vídala hlavně na punk hardcore koncertech na Sedmičce a kluci tenkrát někdy v 96 jeli na takovej výlet po Státech, víceméně objížděli kapely a komunitky, s kterejma se seznámili právě třeba na Sedmičce nebo na různých koncertech. A když se vrátili, tak s takovým nadšením vyprávěli právě o FNB ze dvou důvodů – za první jim to přišlo sympatický a za druhý taky dost často jedli tady na těch setkáních, že si to pochvalovali i z toho praktickýho, sobeckýho důvodu, že tu Ameriku procestovali i díky tomu, že se mohli levně nebo i zadarmo najíst (smích). A vlastně když o tom mluvili, tak i ten nápad to rozjet v Čechách...Měli potřebu to předat dál, vlastně to chtěli někomu vrátit.*“ (Kopřiva)

Nejdříve se vařilo na pražských Budňáčkách, která jsou bývalou dělnickou osadou nacházející mezi pražským Smíchovem a Košířemi. Tam tehdy parta³¹ bydlela a rozdávání probíhalo jednou týdně na Střeleckém ostrově.

Budňanka nebyla typickým sociálním centrem, jak je popisuje Day (2005) a Harrison (2010), byly tam však společné prostory, které sloužily ke komunitnímu setkávání, občasným koncertům a akcím. Byl zde provozován DIY³² bio obchod pro přátele a známé, inspirovaný podobnými praktikami z Londýnských squatů.³³ Myšlenka začít vařit se odvíjela nejen od toho, že FNB v Americe poskytlo jídlo zdarma, ale i proto, že se místní aktivisté mohli najíst společně s mnoha různými lidmi včetně těch, kteří byli ve velmi obtížných životních situacích.

Dle Kopřivových slov také hlavní město tehdy neposkytovalo tolik „undergroundových“ prostor jako dnes, kde se mohou potkávat lidé ze scény³⁴. Střelecký ostrov sdružoval jak sociálně slabé, tak punkery, a díky aktivitě FNB se tak stal místem sdílení, kde si mezi sebou jedinci ze scény měnili informace, pozvánky na akce

³¹ Zvolila jsem označení „parta“ pro skupinu lidí, kteří s FNB v Praze začali, jelikož si tak sami říkají. Jedná se o skupinku přátel, kteří spolu bydleli, trávili volný čas, často pracovali, pořádali demonstrace atp.

³² Do It Yourself, neboli „udělej si sám“, je jedním z hlavních atributů hc-punkové subkultury a kromě fyzické aktivity je tím myšlen i princip nezištnosti (Kumová, 2014).

³³ „Tenkrát nebyly vlastně žádné bio obchody, byl jenom Country Life předraženej v centru. My jsme jezdili do Country Life velkoobchodu, nakoupili jsme to za velkoobchodní ceny a pak jsme si to přerozdělovali. (...) z toho jsme vlastně taky i často vařili (...). Timdle jsem se zrovna inspiroval, že jsem byl v pětadevadesátým v Londýně, tam jsme bydlel na squatech (...). Jak nás tam bydlelo asi 12, tak se to vyplatilo těch věcí koupit celý krabice a pytle.“ (Kopřiva)

³⁴ Na „scény“ již nelze nahlížet jako na ustálený celek vázaný na určité politické aktivity, jelikož jsou ovlivňovány kulturou a jsou místem diskurzu, podléhají změnám (Cisár a Koubek in Kumová, 2014). Ve své práci používám výraz „scéna“, když hovořím o punkové subkultuře. Pojmem „hnutí“ mám na mysli nejnovější sociální hnutí obecně, hnutí FNB je pak čistě o FNB. Dále ve spojitosti s FNB Praha používám výraz iniciativa a kolektiv.

a literaturu: „(...) že se tam potkali prostě ty největší peneři, si vzpomínám, že tam lidi nosili i nějaký oblečení. (...) v té době nefungovala ta spousta kaváren, tady bylo pár klubů jako Sedmička nebo Propast, takže nebylo moc míst, kde by se lidi potkávali, jako popovídali si, takže myslím, že to byla i taková příležitost jak se potkat. Nebyl internet, mobily, takže to bylo takový místo, kde se ty lidi mohli navzájem pozvat, vždycky se tam rozdávaly letáčky na akce nebo na demonstrace, byl to takovej meeting point. Jedli jsme všichni dohromady, vždycky se udělala fronta, ve který stáli vedle sebe ty bezdomovci a ty pankáči a občas i ty naši kamarádi, který v té době na tom byli dobře, ale přišli to podpořit, pokecat a tak.“ (Kopřiva). Vaření organizovali čtyři přátelé z punkové hardcore scény jednou týdně v neděli, většina zaměstnaných a studujících, a postupně jim začali pomáhat další. Informace o rozdávání šířili letáky, které rozdávali bezdomovcům anebo je lepili po městě. Jídlo se shánělo především nákupem, na který vydělávali benefičním příspěvkem do kasičky buď přímo na Střeleckém ostrově, anebo na koncertech. Už tehdy se ale daly suroviny získat darem, a to například z jedné pekárny, kde pracovala spřízněná osoba, jež se sama zmínila o velkých přebytecích. Tak jako dnes se už tedy chodilo pro jídlo na Jarmark.³⁵

Vařilo se veg*nsky: „Si pamatuju jak jsme jednou vařili jeden květák a z něj vylezlo asi tisíc much. A tím, že jsme deklarovali že je to vegetariánský, tak jsme jich sice většinu sebrali, ale bylo jich tam spousta, tak tam vznikla taková diskuse, jestli máme právo to jídlo rozdávat, když víme, že jsou tam ty mouchy, že to musíme těm lidem jako dát vědět, nebo to někam napsat, že jsou tam ty mouchy (smích).“ (Kopřiva). Tato myšlenka sem přišla společně s punkovými kapelami ze Západu, které posilovaly povědomí o problematice násilí na zvířatech a paralelně se tak formovala první hnutí za práva zvířat: „(...) začátkem 90. let tady byla silná vlna aktivit „animal rights“, a my jsme v tom docela byli zaangażovaný, nebo i taková ta hardcore scéna v tom byla hodně namočená, takže ty kapely, který sem přijížděly, byly dost názorově vyhraněný, ty texty byly o zodpovědnosti, antirasistický, a vlastně s těma textama, těma kapelama, přicházela i ta myšlenka toho vegetariánství a naky ty zodpovědnosti (...). No, takže my jsme tenkrát chodili na různý akce proti Cirkusu. Byli jsme na Velký pardubický, to byla obrovská akce v roce 1992, 800 šilenců naskákalo tam na tu trať, to byl totální šok pro ty lidi a ty mainstreamový media, že vlastně někdo něco takovýho udělal. A myslím, že spousta těch

³⁵ Jarmark je pracovní název pro místo, které dodnes pravidelně poskytuje zdroje ovoce a zeleniny. Nejedná se o obchodní řetězec, ale o tržiště především lokálních potravin, jak název napovídá. Kvůli mnohým zneužitím FNB iniciativy, kdy se neznámí jedinci za ně vydávali a suroviny vzali chvíli před příchodem opravdových FNB, si informátoři nepřáli zveřejnit oficiální název a místo tohoto zdroje.

lidí co tam jela taky vlastně ani nevěděla, co to je a co dělá (smích). Prostě to byla taková doba, že ty lidi začali přemýšlet jinak, no, takže spoustu lidí tam přitáhlo, že to byla nějaká revolta. Že tam nebylo jenom spousta vymaštěnejch punkerů, který se přijeli poprat s policajtama, ale že tam byla i spousta mladejch lidí, na kterejch prostě bylo vidět, že začínaj přemýšlet jinak.“ (Kopřiva)

První FNB v Praze tak v rozdávání vedle pomoci potřebným vidělo i myšlenku šíření veg*nství jako revolty.

Organizace aktivistů probíhala především přes e-maily, ale jelikož se tehdy neúčastnilo ještě mnoho lidí, jednalo se spíše o shánění odvozu jídla atp.

V roce 1998 byla jako další squat v Praze obsazena vila Milada v Holešovičkách, jejíž obyvatelé převzali rok na to iniciativu FNB. Obyvatelé Milady započali tradici sobotního rozdávání jídla ve vestibulu holešovického nádraží, v jehož blízkosti se nacházela. Tam se s menšími přestávkami rozdává jídlo dodnes. Kromě toho, že v nedaleké Miladě byla možnost vařit, přišlo squatterům nádraží jako dobré místo díky jeho otevřenosti a kontaktu s veřejností: „(...) na Holešovicích to byla taková jako veřejná sféra, eště je tam to nádraží, takže to má takovej jako veřejnej punc. Je to takový i průchozí, na rozdíl od toho Střeleckýho ostrova.“ (Ivan). Idea FNB se v tu chvíli posunula od rozdávání spřáteleným „pankáčům“ a pár „penerům“ k rozdávání jídla v otevřeném prostoru, kde byla větší možnost šířit myšlenku FNB a které mělo potenciál oslovit širší veřejnost a informovat o problematikách dnešní společnosti.

Po vyklizení squatu Milada a ukončení chvilkové existence dočasného bydlení v Truhlářské³⁶, které jim mělo sloužit jako náhrada a kde chvíli probíhalo vaření, byla začátkem roku 2010 zřízena Osvobozená domácnost. Inspirováni squaty v Londýně, populárním Library Housem³⁷ a prvomájovými protesty (May Day) v Anglii, rozhodla se spřátelená parta zřídit sice soukromý, avšak komunitní byt. O dva roky později nabídli prostor ke sdílení kolektivu FNB, což jim přišlo přirozené a „v rámci pravidel soužití“ jim poskytli klíče k tomuto prostoru (Ejczka). Tam se vaří dodnes.

³⁶ V Truhlářské 11 byly vystěhovaným squatterům nabídnuty 3 byty jako náhrada za vyklizený squat Milada za symbolický nájem 1kč na rok (2009 - 2010).

³⁷ Library House byl londýnský squat v Camberellu fungující mezi roky 2008 a 2010; obsazen jako protest proti nespravedlnosti poté, co byla jeho nájemnice nelegálně vystěhována mezitím, co byla ve vězení (Finchett-Maddock, 2014: 207).

To už se hnutí FNB stalo poměrně populárním³⁸ a pravidelné týdenní rozdávání jídla se začalo organizovat během předsezónních schůzí, zpravidla v srpnu nebo září před sezónou. Souvisle s tím, jak se pražská skupina FNB rozrůstala, se v roce 2014 rozhodlo o vaření také ve středu. Středy toho času pokrývalo nově vzniklé infocafé Salé a znovu obsazený squat Cibulka. V Salé vařili nejen obyvatelé tohoto sociálního centra, ale i ostatní členové FNB, na Cibulce se potom vaření věnovali pouze squatteři. Od ledna 2016 se vaří i v neděli na Salé. Středeční a nedělní rozdávání jídla probíhá na náměstí Winstona Churchilla na Žižkově vždy od 16 hodin.

3.6. Food Not Bombs Praha a místní anarchistické iniciativy

Propojení FNB Praha s různými anarchistickými kolektivy vyplynulo na povrch především během několika zajímavých rozhovorů. První kolektiv se ke konci 90. let zapojil do antiglobalizačních demonstrací, které zároveň sloužily jako inspirace jiným městům, a účast FNB na těchto akcích se stávala dalším typem poskytované alternativy ke stávajícímu systému, s kterým aktivisté nesouhlasili. *„Nám přišlo, že tam máme být. Zároveň je dobrý tam mít jídlo, když tam člověk stráví celý den, a zároveň to mělo nějaký ten benefiční..že lidi přispěli, že se to zaplatilo a vydělalo se třeba na to další vaření. No a na ty akce jezdili taky hodně mimopražský, třeba i z Brna, Plzně, Ostravy, na ty větší demonstrace, a myslim že to bylo takový hodně inspirativní pro ně.“* (Kopřiva). FNB se tak rychle stalo součástí širšího hnutí za globální spravedlnost, jež odmítalo kapitalistický systém a tržní ekonomiku.

Dalším příkladem může být spolupráce s anarchofeministickým hnutím. Squatteři z Milady se s obyvateli z Budánek, kteří jim předali žezlo, znali mimo jiné také z anarchofeministického hnutí, konkrétněji s pozdějšími členkami FS8 (rozhovor s Ivanem). FS8 je zkratka Feministické skupiny 8. března, jež vznikla za účelem politického shromáždění žen na Mezinárodní den žen roku 2001 a navázala tak na Globální stávkou žen. Skupina chtěla vrátit Mezinárodnímu dni žen *„jeho původní význam a upozornit na problematiku postavení žen v české společnosti i ve světě“*. Po akci uspořádané k tomuto svátku se část rozhodla tématy, kterými se původně FS8 zabývala, otevírat společnosti soustavně, *„zvláště pak v rámci anarchistického hnutí, které má*

³⁸ Pražské Food Not Bombs se stalo populárním také u státních složek – od svých prvotních participací na demonstracích na konci devadesátých let je nepravdělně vedeno na seznamu extremistických skupin ČR jako levicové extremistické hnutí v roční Zprávě o extremismu v ČR.

potenciál chápat nerovnost pohlaví v souvislosti s dalšími nerovnostmi ve společnosti a zaobírat se jimi“. FS8 od roku 2004 pokračuje jako anarchofeministická organizace pod názvem Anarchofeministická skupina, jež usiluje o pozitivní alternativy vycházející z anarchofeministických principů.³⁹

V neposlední řadě mohou být příkladem prostory, kde se vaří. Jedna z prostor pro aktivitu FNB vznikla (a zanikla) v souvislosti s protesty proti zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v roce 2000, kterých se FNB také zúčastnilo, a to „antiautoritářské“ a „antikapitalistické“ infocafé Krtkova kolona, které prohlašovalo:

„Lidé, kteří se dali v průběhu těchto událostí dohromady, se shodli na tom, že je potřeba využít energii, kterou S26 uvolnilo, k tomu, aby zde, poté, co všichni demonstranti odjedou domů, zůstalo něco užitečného a hodnotného. (...) Správně, jsme za beztrždní společnost; jsme za zrušení námezdní práce; jsme za komunizaci výrobních prostředků vyrábějících pro uspokojení lidských potřeb; jsme za všechny tyto věci. A neomezujeme se na žádné jednotlivé, partikulární téma - naším tématem je třídní boj - a to, co děláme, jako třídní boj chápeme, i když se neodehrává v místě výroby. (...) Skrze nové způsoby vzájemného společenského působení a kolektivní organizace kráčíme směrem k utopii (...).“⁴⁰

V současné době se kromě OD vaří i v Salé. Salé je anarchistické Infocafé, které se taktéž jasně vymezuje svým antikapitalistickým přístupem:

„V naší žižkovské zátoce netolerujeme projevy jakýchkoliv forem útlaku a je pro nás více než cokoli jiného důležité vytvořit zde bezpečné prostředí, kde se nebudeme setkávat s pocity nadřazenosti na základě rasy, původu, pohlaví nebo sexuální orientace, kde půjdeme skutečně do hloubky s naší kritikou státu a patriarchy, a kde se nikdo nebude stydět projevit tak, jak je pro něj či pro ni přirozené. Stejně tak jako odsuzujeme nadvládu člověka nad člověkem, stavíme se i proti nadřazení lidské rasy nad ostatní zvířata. Infocentrum Salé je spravováno anarchistickým kolektivem. (...) Anarchismus pro nás ale není souborem dogmat a ani nejsme uzavřeni v nějaké subkultuře. Pokud tě cokoli v našem programu zaujme, jsi zde vítán/a, i když se třeba k anarchismu nehlásíš.“⁴¹

Salé nabízí veganskou kuchyni, freeshop, knihovnu s převážně anarchistickou literaturou, vlastní potravinovou banku s veganskými a jinými často podomácku (DIY) vyrobenými biovýrobky na prodej a má pravidelný program přednášek, promítání, workshopů a koncertů.

V neposlední řadě se část členů pražského kolektivu FNB, kteří jsou zároveň aktivní v pražském sociálním a kulturním centru a squatu Klinika, rozhodla na Klinice pořádat od května 2016 tzv. Lidovou kuchyni, otevřenou kuchyni každé pondělí. Tam lze za dobrovolný příspěvek povečeřet společně s aktivisty, sousedy ale i kolemjdoucími. Tuto aktivitu sice nepořádají pod hlavičkou FNB, jsou to však z většiny ti samí lidé a myšlenka

³⁹ <http://fs8brezna.ecn.cz/files/wrv.html> /cit. 10.11.2016/.

⁴⁰ <http://kk.czechcore.cz/prohlaseni.php> /cit. 10.11.2016/.

⁴¹ <http://sale.451.cz/o-sale/prohlaseni/> /cit. 12.11.2016/.

je podobná: sejít se, zdarma či za dobrovolný příspěvek se najíst, pobýt spolu. Jak vysvětluje Anonymiz, jeden z aktivistů, kteří tyto pondělky organizují, myšlenka přišla krátce po útocích na sociální centrum Klinika: „*Najednou v květnu, jak tady byla ta situace s téma bombama, tak mně přišlo, že Lidová kuchyně (...) to je prostě guláš! Jako pojd' na guláš, pojd' se najíst a pak teprve pojd' se mnou debatovat. Že to může de facto ukázat: včera tady stáli těžkooděnci, který tady vyhrožovali násilím, dneska tady nabízíme guláš pro kohokoli. Takže to byla vlastně ještě větší forma toho protestu.*“

V předchozích dvou kapitolách jsem vysvětlila, co jsou nejnovější sociální hnutí a jak do nich zapadá iniciativa FNB. Popsala jsem její zrod nejen v USA, ale i v Česku a s pomocí výpovědí „pamětníků“ 90. let jsem zasadila FNB do kontextu anarchistického hnutí. V následujících kapitolách teoretické části se pokusím tematicky obsáhnout individualizaci, komodifikaci. Na konci kapitoly se zaměřím na město, ve kterém se individualizace a komodifikace silně projevují.

4. INDIVIDUALIZOVANÁ A KOMODIFIKOVANÁ SPOLEČNOST

Jaká je tedy společnost, která je těmito hnutími kritizována?

Současná společnost se vyznačuje procesy individualizace a komodifikace. Ztrácíme oporu tradičních solidárních vazeb, jasné vztahy jsou nahrazovány abstraktní sociální strukturou a nepřehlednými mechanismy (Librová, 2010). Přešli jsme od pospolitosti ke společnosti, která je uspořádána formálními vztahy a ovlivňována byrokracií. Jsme vystavováni společenské kontrole, jež potlačuje kreativitu a spontaneitu a společnost rodí bezradné osamocené jedince. Kolektivita a vzájemnost jsou na každodenní rovině nahrazovány individualitou a anonymitou. Tato odosobněná společnost je poháněna tržními mechanismy, jež mají za cíl jediné – vytvářet zisk.

Jak už jsem zmínila v kapitole 1. Teoretické ukotvení, dochází ke kolonizaci veřejného soukromým. Je tomu tak i v sociální sféře. Podstatným sektorem je, což je důležité i ve výzkumu aktivit FNB, oblast péče o sociálně potřebné, péče o „*tržně neúspěšné*“ (Keller, 2007: 113). Péče o ně se má stát příležitostí více úspěšných: „*Stranu poptávky v tomto případě logicky nemohou tvořit sociálně potřební, neboť jsou přímo z definice bez prostředků. Poptávku zde tedy představují úřady disponující veřejnými prostředky, zatímco agentury poskytující různé druhy sociálních služeb reprezentují stranu nabídky.*“ (tamtéž: 113). Toto tržní hledisko vede k tomu, že více než konat službu kvalitně jde o to ji dobře zúčtovat. Vzniká tak běh za dotacemi. Nižší ceny péče je tak dosahováno její nižší kvalitou. Radikálnější snižování poptávky po sociální péči vede ke kriminalizaci jednotlivců a celých sociálně slabších skupin. Ta ústí v tvrdou disciplinaci, aniž by se řešily příčiny chudoby a budoucnost potřebných. „*Spolu s přechodem veřejného sektoru na tržní logiku zároveň narůstají tendence k polarizaci společnosti na ‚dobré‘ vrstvy, které jsou schopny hradit si soukromě poskytované služby, a na vrstvy ‚špatné‘, které toho nejsou schopny*“ (tamtéž: 118). Na to odpovídají radikální sociální hnutí, která do jisté míry přebírají nefungující roli státu. V Praze je to například sdružení Jako doma⁴², KRISA⁴³ či právě FNB, které berou osudy lidí v těžkých životních situacích do vlastních rukou.

⁴² Sdružení žen bez domova. Více na <http://jakodoma.org/> /cit. 28.12.2016/.

⁴³ KRISA je „Kritická Sociální Akce“ neboli radikální sociální práce. Více na <http://akcekrisa.org/> /cit. 28.12.2016/.

4.1. Individualizovaná společnost

Librová (2010) rozlišuje pojmy individualizace, individualismus a individualita.⁴⁴ Individualizaci chápe jako proces změny vztahu jedince a společnosti. Vyznačuje se uvolňováním sociálních rolí a kulturních norem spojených s třídou, pohlavím, náboženstvím a lokalitou. Tento proces započal přechodem od tradiční zemědělské společnosti na společnost průmyslovou v 18. a 19. století. Ve 20. století pak přichází nová podoba individualizace, jejímž hlavním projevem je „vznik světově založených sítí, prohlubující se atomizace rodin a početní růst domácností jednotlivců, změny v povaze práce, rostoucí nároky na spotřebu hmotných statků i na způsob trávení volného času“ (Librová, 2010: 127).

Individualizace je doprovázena růstem osobní svobody jedince, rozšířením možností voleb a otevřenějším a pružnějším životním stylem. Bauman (2002, 2004) se ale k možnosti volby staví velmi skepticky. Volbu vnímá jako něco, co nám bylo podstrčeno, abychom měli mylný pocit svobody. Ve skutečnosti si vždy vybíráme pouze z předem daných možností (z čehož plyne mezi anarchisty proslulá věta: *Kdyby volby mohly něco změnit, dávno by je zakázali*) a v jejich množství se ztrácíme. Tvrdí, že individualizace není naší volbou, nýbrž osudem.

Rizika si v dnešní společnosti musíme nést sami a potýkat se s nimi po svém, odpovědnost je kladena na bedra jedinců. Otevírá se tak propast mezi naší akceschopností, tzn. schopností se ve společnosti uplatnit, a individualitou, která je naším osudem. Strastí individualizovaných jedinců je neschopnost zařadit své zájmy do veřejného, který jedinec vnímá jako méně důležitý. Veřejné zájmy jsou kolonizovány soukromými (Bauman, 2002).

Výše popsané můžeme chápat jako kvantitativní individualizaci (Librová, 2010), která vykazuje spíše negativní dopady na život jedince. Na druhé straně stojí individualizace kvalitativní, která má mnohé pozitivní aspekty. Snažíme se odlišit od zbytku společnosti, být jedineční a klademe důraz na sebe-rozvoj a sebeřízení. Uvědomujeme si individuální odpovědnost vůči takovým tématům, jako je životní prostředí, a snažíme se na poli vlastních každodenních aktivit prosadit jako dobrý,

⁴⁴ Pojmy individualizace, individualismus a individualita ovšem nelze zcela oddělit: „individualizace [je] většinou implicitně chápána jako proces vedoucí k individualismu, případně k formování individuality. Ukazuje se, že striktní oddělování těchto pojmů je neživotné, že je užitečné odvozovat jejich užívání z kontextu.“ (Librová, 2010: 128).

odpovědný jedinec⁴⁵ (tamtéž). Ve výzkumné části popíši způsoby, kterými FNB takové kvantitativní individualizaci čelí.

4.2. Společenské vyloučení, izolace a chudoba

Individualizace způsobuje mimo jiné také společenskou izolaci. *„Rychle se globalizující a stále exteriorálnější ekonomika, která se zbavila politických otěží a lokálních omezení, je pověstná tím, že vytváří stále hlubší propast mezi bohatstvím a příjmem nejvyšších a nejnižších vrstev světové populace (a to i v rámci jednotlivých společností)“* (Bauman, 2004: 137). Z toho plyne, že chudší vrstva obyvatel má čím dál tím menší možnosti se ve společnosti uchytit a zařadit. Společnost ji mnohdy považuje za nadbytečnou a ekonomicky nedůležitou. Chudí lidé jsou přecházeni a vypouštěni ze zřetel. *„Chudina hraje jistou roli při obnově a posilování onoho druhu globálního řádu, který je vlastní příčinou její nouze a který také způsobuje všudypřítomný strach, díky kterému je život ostatních paradoxně snesitelnější“* (tamtéž: 138-129).

To lze vysvětlit i pomocí Foucaultovy perspektivy *Já jako podnik (anglicky Self as Enterprise, in McNay, 2009)*. Podle tohoto hlediska je jedinec nucen chápat sám sebe jako podnik a veškeré své aktivity nahlížet optikou ekonomických zájmů. Jedinec je pro společnost zajímavý pouze do té míry, dokud může konzumovat a být zařazen do neoliberálního způsobu fungování společnosti. Dle vládnoucích složek by měl být pánem svého štěstí a soutěžit se zbytkem společnosti tak, aby neselhával a mohl nakládat se sebou samým jakožto kapitálem. Jakmile toho není schopen, je vytěsněn na okraj společnosti. Sociální nedostatky jsou tak chápány jako vlastní pochybení a důsledek nesprávného sebeřízení. To vede ke stigmatizaci chudých jako „těch druhých“ (2009: 64).

Podobně McDonald (in Novák, 2013b) mluví o vlivu individualizace na „sítový kapitalismus“. Jsme neustále vedeni k odpovědnosti za své činy a za své úspěchy. Sítový kapitalismus lze chápat jako výsledek přechodu kapitalismu průmyslově-byrokratického, jenž ztělesňoval ideu pokroku orientovanou na budoucnost, ke kapitalismu „teď a tady“, ve kterém jsou důležitá okamžitá spojení a důležitou roli tak hrají média a nové technologie, a který se vyznačuje kulturou sítí (Boltanski, Chiapello in Novák, 2013b: 12–13). V takovém kapitalismu roste důležitost osobních a pracovních historií více než čehokoli jiného (Novák, 2013b: 13).

⁴⁵ O problematice individuální odpovědnosti se znovu zmíním v kapitole 5.2. Jedinec v době konzumní.

4.3. Komodifikace a směnný potenciál

Individualizace a vnímání jedince tržní optikou souvisí s procesem komodifikace, kterému začaly s příchodem neoliberální kapitalistické společnosti dle mnohých autorů podléhat služby, věci a dokonce i mezilidské vztahy. Komodifikace je proces, který z veškerých sfér lidského života činí spotřební zboží podléhající mechanismům trhu. Tato tendence komerčních sil kolonizovat život jedince a vnímat jej optikou spotřebního chování mění osobní vztahy, kulturu, umění, znaky a jiné zdroje lidského *well-being* na obchodovatelné zboží (Princen a kol., 2002: 15)⁴⁶. Všechno má peněžní hodnotu a stává se zbožím, veškeré procesy a věci kolem nás jsou komoditami,⁴⁷ tedy „*věci, které mají vlastnost usnadňovat nákup a prodej*“ (Manno, 2002: 70).

Abychom pochopili komodifikaci, je třeba řádně pochopit *commodity potential* – tedy *směnný potenciál*: „*Jestliže je komodita něco, co má vlastnost umožňovat směnu, pak je směnný potenciál potenciálem této věci k tomu, aby mohla mít tyto tržní vlastnosti.*“ (tamtéž: 73). Je to měřítko toho, zda má nějaká věc či služba vysoký („*high commodity potential*“) či nízký *potenciál směny* („*low commodity potential*“). Komodifikace je pak snahou navýšit potenciál na maximum, už se ale nepozastavuje nad tím, kde by měla být hranice (Durning, 1992). Manno nastiňuje pět aspektů, které určují výši směnného potenciálu. Za prvé záleží, do jaké míry je věc vůči nám *zcizitelná*, tj. jak snadno lze její vlastnictví potvrdit, přiřadit převést.. Za druhé do jaké míry je *standardizovaná*, tzn. nezávislá na zeměpisných či kulturních zvláštностech. Za třetí do jaké míry je *autonomní*, neboli použitelná nezávisle na omezeních sociálními vztahy. Za čtvrté do jaké míry *vyhovuje*, tj. jak snadno s ní lze zacházet.. Posledním měřítkem je *mobilita*, tzn. jak snadno se dá věc zabalit a přepravit (2002: 71).

Nekomodifikované věci mají velmi nízkou úroveň těchto atributů, na druhou stranu mají velký potenciál uspokojit lidské potřeby s menšími materiálními a energetickými nároky. Pod vlivem komerčních zájmů se ale stát snaží podporovat vysoký směnný potenciál. „*Jsou-li komoditní vlastnosti v ekonomice privilegované, a dominují-li společnosti spíše ekonomické síly nežli sociální či demokratické, pak bude čím dál tím více pozornosti, zdrojů, tvořivosti, nadšení (...) směřovat k produkci a reprodukci těchto vlastností.*“ (tamtéž: 73)

⁴⁶ Autor používá raději výraz komoditizace, aby podtrhl aspekt procesu – něco je komodifikované, ale ekonomika chce okolí komoditizovat, i když logika latinské etymologie by naznačovala spíše opak. Pro naše účely se ale budeme držet výrazu komodifikace.

⁴⁷ Tuto myšlenku poprvé přinesl Karl Marx v *Ekonomicko-filozofických rukopisech* z roku 1844.

4.4. Čas jsou peníze – komodifikace času

Podobně se neustále se za něčím honíme a svůj čas přepočítáváme na jednotky peněz. „Čas jsou peníze“ je fráze, která je zakořeněna v komodifikaci hnaném jedinci. Tržní pojmy kolonizují náš běžný slovník – *měříme*, jak moc je pro nás určitá činnost *výhodná* a jestli a kolik času se *vyplatí* jí věnovat. S nástupem nových technologií by se mohlo zdát, že budeme mít více volného času – pračka, mikrovlnka či žehlička měly být zpočátku nástroji, které usnadní práci a lidé budou moci využít vzniklého volného času. Ten by pak mohl být zaplněn posilováním komunity a kulturního života, což Manno (2002) nazývá ekonomikou péče a vztahu (*economics of care and connection*). Taková zdravá, vyrovnaná ekonomika by měla mít snahu učinit spotřebu zodpovědnou, snižovat lidské potřeby a prohlubovat spolupráci mezi lidmi. Silné společenství, vyznačující se vzrůstající kvalitou i kvantitou mezilidských vztahů, by mohlo v takovém ekonomickém systému nahradit nadbytečný konzum, kterým lidé uspokojují své touhy.

Proces komodifikace však podmiňuje i technologický rozvoj. Bylo by sice možné jej využít k zefektivnění práce a ke kratší pracovní době, moderní industriální společnost ale tlačí rozvoj směrem ke zvyšování spotřeby jedince a konzumerismu. Současná ekonomika je především ekonomikou zboží, zaměřenou na jeho výrobu a spotřebu. „*Základní myšlenkou efektivního konzumu je stoupající lidská spokojenost a klesající spotřeba. Obecnou tendencí komodifikace je stále rostoucí spotřeba*“ (tamtéž: 71).

Podobně Sanne (2002) tvrdí, že nedošlo ke zkrácení pracovní doby, naopak je práce ještě více. Trvalo sto let, než byly zrušeny pracovní soboty a pracovní týden zkrácen na 40 hodin, přitom jsme tím nezískali více volného času. Navíc práce per capita v rodině se zvýšila s námezdní prací žen. Kvůli zaměření na zisk a akumulaci jsou investice téměř vždy vynakládány raději na výrobu zboží, které je možné konzumovat, než k získávání více volného času. Jedinec vydělává, aby spotřebovával, a spotřebovává, aby se uspokojil.

4.5. Město jako prostor pro individualizaci a komodifikaci

Město je místem pro socializaci a setkávání, zároveň je však jedním z nevýrazněji individualizovaných a komodifikovaných prostorů. Právě ve městě probíhají aktivity FNB, proto bych této tematice chtěla věnovat následující řádky.

Město vytváří „lidství“, seznamujeme se zde s jinakostí a vytváříme si pocit odpovědnosti. Je exponovaným místem, kde se setkávají lidé, jež jsou si cizí. To jsou sice pozitivní aspekty, americký sociolog Richard Sennett, který se věnuje studiím o životě ve velkoměstech, se ale zamýšlí i nad negativními dopady, především ztrátou veřejného aspektu v důsledku individualizace osob žijících ve městě a „tyranie intimity“, kdy se jedinec raději stahuje do soukromé sféry (Sennett in Dittrichová a Šubrt, 2010: 179). Z lidské touhy po anonymitě vytváří město ještě více odcizené jedince, kteří spolu sdílí mnohdy malé prostory, osobně se ale neznají. Příkladem může být panelový dům na sídlišti, ve kterém žije několik desítek rodin, o svých životech ale vzájemně nic nevědí a mnohdy se ani nezdraví.

Americký sociolog Castells (in Musil, 2003), který se věnuje sociologii města, kritizuje původní koncepci Chicagské školy, která dle něj nevěnovala dostatečnou pozornost sociálně-politickému kontextu výzkumu města. Tvrdí, že proces globalizace přinesl jakousi „síťovou společnost“, jejíž prostor je rozdělen na tzv. „space of flows“, neboli „prostor toků“, a „space of places“, neboli „prostor míst“. Prostor byl podle něho dříve definován interakcemi, v nichž kdy spolu lidé komunikovali tváří v tvář a vytvářeli sousedské prostředí. To byly *prostory míst*. Ty lze chápat jako statická místa, která jsme schopni si vychutnat, kde si můžeme sednout, zastavit se a budovat vztahy. S rozvojem industriální a kapitalistické společnosti se však vytvářejí *prostory toků*, a to především ve velkých městech, kde se akumuluje kapitál a která plní globalizační funkce. Rychlost těchto toků je pak důležitým aspektem velkoměst, především doprava a rychlá komunikace (digitální technologie), jež umožňují rozvoj metropolitních oblastí o několika milionech obyvatel. Ten, kdo není součástí oněch toků, je na místech toků brzy vyloučen (tamtéž). Castells pak zastává názor, že „*města jsou místem sociálních protikladů, sociálních bojů a také sociálních hnutí vyjadřujících zájmy různých sociálních tříd a skupin*“ (tamtéž).

Francouzský marxisticky orientovaný autor Lefebvre ve svém manifestu *Právo na město* (1996) kritizuje podobu města vytvořenou anonymními architekty, kteří mají představu, jak by město mělo vypadat, už se ale nedokáží vžít do reálné podoby toho, jak jedinec žije v městském prostředí svůj život. Lefebvre tvrdí, že město by mělo být vytvářeno lidmi pro lidi. „Právo“ na město pak chápe jako návrat politického života do měst (původní význam agory, jež byla předobrazem veřejné sféry dnešní doby), který bude artikulovat výzvy, východiska, iniciativy a jednání. Lidé by se měli kolektivně shodovat na tom, co se jich bezprostředně dotýká a stvrzovat svoji autonomii tím, že budou o městě rozhodovat.

Město je v neposlední řadě místem nadmíru koncentrovaných tržních příležitostí (Soukalová, 2012). Původní veřejné prostory jako letiště či nádraží se rychle mění na spotřební chrámy, kde lze jen těžko spočinout bez konzumování.

Důkazem toho může být i modernizující se Hlavní nádraží v Praze, které vytváří exkluzivní prostor vylučující ty, kteří nemohou spotřebovat a utrácet – mění se v komerční zónu. Bezdomovci jsou vnímáni jako nežádoucí a často jsou nevybíravě vyváděni ochrankou k těmto účelům najatou. Na podzim 2016 došlo k trapné scéně s režisérem Rychlíkem, který na nádraží usnul a ochranka jej vyvedla, protože ho považovala za bezdomovce.⁴⁸ Případ zveřejnila mainstreamová média, protože se jednalo o veřejně známou osobnost. Jeden z informátorů se k tomuto případu vyjádřil následujícími slovy, která jsou podle mě výstižná:

„Že si teprve pak uvědomili [médiá], že je to jejich [bezdomovců] denní chléb, každodenní situace. A pak to vnímám, že tady máme nějaký sociální problémy a budeme se na to dívat represivně, je to potřeba zamést, uklidit ty prostory od tý špíny, tak nic nevyřešíme, nikomu se tím nepomůže. Ale to je problém kapitalismu, ten nechce pomáhat, ten potřebuje vydělávat, že jo, a ty lidi ždímat. Si myslím, že to je nezdravý stav, že by se měl ozvat každý a že ty média by se měla zastat každého. A to, jak to refletoval [Rychlík] aspoň, tak já jsem za to rád, ale mi to připadá absurdní, že až v tuhle chvíli se otevírá nějaká veřejná diskuze, která zase rychle vejde v zapomnění. Ten stav je špatnej, a je velmi špatnej, ale každej krůček k něčemu je dobřej.“ (Ejzcka)

„To je ten problém kapitalismu – ten nechce pomáhat, ten potřebuje vydělávat“ (Ejzcka). Individualizace a komodifikace se snoubí v jedné oblíbené disciplíně – ve spotřebě. Té bude věnována celá další kapitola, ve které popíši konzumní společnost a postavení jedince v ní, a zmíním dopady jako ničení životního prostředí a plýtvání potravinami – témata, kterými se zabývá FNB.

⁴⁸ http://www.lidovky.cz/rezisere-rychlika-vyhodili-z-hlavniho-nadrazi-spletli-si-ho-s-bezdomovcem-1t1-/zpravy-domov.aspx?c=A161114_164720_ln_domov_jzl/cit.15.12.2016/.

5. SPOLEČNOSTI NADBYTKU

Na úvod této kapitoly bych ráda ocitovala profesora Michaela F. Maniatese, který se zabývá vysokou spotřebou způsobenou individualizací jedinců: „*A zatímco globální populační přírůstek je v mnoha regionech světa – bohatých i chudých – stále obrovský problém, přírůstek spotřeby mnoha zdrojů na obyvatele je osmkrát až dvanáctkrát rychlejší, než přírůstek obyvatelstva. (...) V myšlení většiny ekonomů neznamená spotřeba o nic méně než hospodářství vůbec.*“ (Maniates, 2002: 4)

5.1. Společnost nutného nadbytku

Naše potřeby a s tím spojené spotřeby se dnes posunuly od Maslowovy pyramidy, v níž prvním a nejdůležitějším pilířem hierarchie potřeb byly fyzické potřeby jako jídlo a spánek. Následovala potřeba lásky, dále bezpečí a nakonec potřeba seberozvoje. Dnes se může zdát, že na prvním místě je spotřeba-konzum, která tvoří pilíř pro poslední článek trojúhelníku – seberozvoj a pocit uspokojení. Jedno tak v této paradoxní době zůstává – pokud neuspokojíme potřeby dole (tedy konzum), zdá se, že nemůžeme uspokojit potřeby nahoře (uspokojení). Dnes se naše potřeby vzdalují od těch fyzických a za bohatství považujeme svoje materiální vlastnictví. Navíc se i jiným způsobem stavíme k vnímání získaných věcí. Jejich hodnota je často prchavá a ztrácí se jakési vlastní vnitřní kouzlo.⁴⁹

Foster (in Foster, Clarke, York, 2010) vnímá v tomto směru rozdíl mezi směnnou a užitnou hodnotou věci. Užitná hodnota je hodnota, kterou má věc o sobě, pokud ji použijeme. Směnná hodnota nevyjadřuje praktický užitek věci, ale hodnotu, za kterou je možno věc zcizit (směnit). Dnes užitná hodnota ztrácí na významu a hledí se převážně na hodnotu směnnou. Tento americký sociolog vysvětluje princip bohatnutí na Lauderdaleově paradoxu, podle něhož existuje přímá úměrnost mezi veřejným a soukromým majetkem – jeden může růst pouze na úkor druhého. Pro kapitalismus je pak nejnebezpečnější, převládne-li pocit hojnosti a nadbytku – kdyby měli všichni stejně a dost, nebylo by komu co prodávat. Je-li něčeho málo, lze to prodat draž a vzniká větší poptávka – směnná hodnota stoupá. Uměle je tak udržován pocit nedostatek, jelikož hojnost všech statků by

⁴⁹ Například Bell mluví v *An Invitation to Environmental sociology* (2004) o HAU u Maorů, což je sentimentální hodnota materiální věci. Slovo „hau“ pochází ze slov „vítr“ a „duch“ a vyjadřuje duchovní hodnotu věci.

přinesla snížení míry zisku. Vše je tedy založeno na tom, že jedinec něco žádá. Kapitalismus potřebuje trvalou poptávku, proto je pro něho její ukončení nepředstavitelné.

Nutí tak jedince vyhledávat další možnosti konzumace, plnit si představy a skrytá přání – materiální potřeba byla nahrazena touhou a spotřeba se stala hodnotou samou o sobě. Nákupní centra pak poskytují pocit vysněného ideálu komunity, rovnováhy, svobody a sounáležitosti, jakkoli je tento ideál falešný. S tím souvisí i ideál okamžitosti, prchavosti, tékavosti. Na druhou stranu nemusíme při spotřebě vytvářet vztahy a spolupráce je při konzumování nepotřebná – vše je spotřebovááno individuálně. To se pak zpětně odráží do našich vztahů, které stejně tak prchavě konzumujeme (Bauman, 2002).

5.2. Odcizený jedinec v době konzumní

Jak je v tomto *milieu* vnímán jedinec? Má vůbec nějakou šanci se orientovat? A jak na něj nahlízejí výrobci? Člověk-spotřebitel je dnes vnímán jako racionální a odpovědný konzument, nikoli jako občan (Sanne, 2002) Spotřeba se tak zaměřuje na racionálního jedince, jenž je nahlížen jedinou optikou – je ochoten spotřebovávat. Stát pak vytváří takové podmínky, aby to bylo možné, a jeho struktury jsou k tomuto účelu ovlivňovány obchodníky a výrobci. Spotřebitel má v neoliberální společnosti averzi vůči tomu, aby byl ve spotřebě ovlivňován, neboť to vnímá jako omezování vlastní svobody (Sanne, 2002; Maniates, 2002). Jeho svoboda neuvážlivé spotřeby však vede k odcizení vůči společnosti.

Individuální spotřebu lze z hlediska sociálních věd dle Sanneho (2002) nahlížet třemi přístupy:

I. Utilitární přístup říká, že člověk konzumuje především proto, aby uspokojil své potřeby. Tento ekonomický pohled vychází z představy, že jedinec spotřebovává dle vlastních preferencí. Předpokládá, že se spotřebitel řídí pravidlem „čím více, tím lépe“. Může se zdát, že kvantitou spotřebovávaného zvyšujeme kvalitu svých životů, studie však ukázaly, že korelace mezi příjmem a štěstím je slabá.⁵⁰

II. Druhý pohled, diferenciatní, vnímá spotřebu jako systém znaků, který skupinám v prostoru a čase udává status. Podle místa, kde bydlíme, značky

⁵⁰ Eriksen v díle *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku* (2010) metaforicky přirovnává dnešní společenskou situaci k momentu, kdy vlk už snědl všechna tři prasátka, je nasycen a nic mu nechybí. Čím se tedy teď uspokojí?

oblečení, jež nosíme apod. vyjadřujeme, „kam patříme“. Zboží se tak stalo součástí našeho životního stylu a společenského postavení. Spotřeba se pak může ukázat jako demonstrativní, ba okázalá⁵¹, kdy si pomocí těchto znaků dobýváme místo ve společnosti. Klíčové jsou v tomto smyslu sociální vztahy. Spotřeba se stává systémem symbolů, které nesou významy v rámci sociální hierarchie. Zároveň to vede k výraznému odlišení „bohatých“ a „chudých“ a v důsledku toho prohloubení společenských rozdílů. Společně se zbožím nakupujeme pocit komunity, jakkoli imaginární. Zboží je náhradou za naše sociální potřeby. Čím více jsme individualizovaní, tím více se snažíme navázat kontakt skrze zboží.

III. Kulturní pohled vnímá spotřebu jako akt, jímž vytváříme vlastní identitu a komunikujeme sami se sebou. Spotřeba je pak vnímána jako únik z nudného života. Je to vztah jedince a obrazu, který si o sobě vytváří; spotřeba je pak signálem vlastního já.

Individualizace a s ní spojený tlak odpovědnosti na jedince se projevují i ve spotřebě. Individuální odpovědnost je však problematická, neboť jedinec je odpovědný za celý svět a nezodpovídá se tak žádné vyšší instanci. Pojetí zodpovědnosti z environmentálního hlediska v sobě nese nadřazenost, přitom je třeba si připustit, že tyto celky jsou člověku nadřazené a nemáme nad nimi moc (příroda, klima, planeta). S odstraněním moci aristokracie v novověku začala moc náležet všem, ale odpovědnost přitom nikomu. Dochází pak k „morálnímu vyvažování“, které můžeme chápat jako odpustky. Zachováme-li se uvědoměle a prospěšně k prostředí, vůči kterému máme špatné svědomí, máme pocit, že si můžeme dovolit popustit uzdu spotřeby na jiných místech (Kala, 2011).

5.3. Otázka odpovědnosti – odkud vítr vane?

Výše uvedené rozdělení je sice poměrně výstižné, ovšem podle některých autorů opomíjí strukturální faktory politiky a ekonomiky (např. Maniates, 2002): „*Stavět spotřebu na roveň s tím, čemu ekonomové říkají funkce poptávky, nebo s tím, co sociologové a jiní považují za hledání smyslu prostřednictvím nákupu, znamená podle našeho názoru ignorovat strukturální prvky problému, jež tkví v politických a hospodářských systémech.*“ (tamtéž: ix).

⁵¹ S teorií okázalé spotřeby přišel Thorstein Veblen ve svém díle *Teorie zahálčivé třídy* již v roce 1898 (poté byla kniha znovu vydána např. v roce 2007). Podle něho někteří nekonzumují kvůli reálné potřebě, ale aby uspokojili a ukázali svou pozici ve společnosti.

S tím souhlasí i Graeber (2011) podle něhož se většina teoretiků zabývá konzumentem jako něčím daným, a přitom se málo ptají po původu. Spotřebu chápe jako samozřejmou součást lidského biologického cyklu; chybou je, že vzniká dualismus oddělující výrobu a spotřebu. Původně znamenala spotřeba spotřebovat, ale ne znehodnotit, a teprve až když se oddělilo místo a čas výroby a spotřeby, začali jsme tyto dva procesy vnímat odděleně. To umocňuje naši touhu po něčem, co pochází zdaleka. Touha a spotřeba se od sebe liší tím, že touha je dlouhodobá a je zakořeněna v tom, že si něco dlouho představujeme. Graeber (2011) říká, že lidé se tak zamilují do představy o věcech, ne do věcí samotných, ale jakmile si věc pořídí, láska vyprchá a oni se rychle zaměří na další věc, kterou by chtěli vlastnit.

Za prvé se tedy málo ptáme, proč a kolik spotřebováváme. Jako příklad bych ráda uvedla Manitesovu (2002) kritiku zeleného konzumentství, které sice vede k ekologičtější spotřebě, nezpochybňuje však dvě zásadní premisy: a) máme hluboce zakořeněné ekonomické smýšlení o sobě, podle něhož se naprosto „přirozeně“ vnímáme jako Foucaultův „homo oeconomicus“ – „*ten v klasické koncepci kapitalismu zjednodušeně řečeno směřuje, kdežto v neoliberalismu podniká a je sám sobě druhem podniku, je svým vlastním kapitálem, výrobcem i zdrojem svých příjmů.*“ (Foucault in Kumová, 2014: 28); b) kapitalismus, ve kterém žijeme své životy, je založen na neustálém růstu. Moderní environmentalisté nesměřují k boji za menší spotřebu, ale k efektivnější a zelenější výrobě. Odpovědí na nadměrnou výrobu má být její zelenější řešení, nikoli tlak na spotřebitele, aby zastavil perpetuum „čím více, tím lépe“ (Maniates, 2002: 5).

Maniates zde nabízí několik řešení. Především je třeba nahlížet spotřebu v souvislosti se dvěma ve společnosti probíhajícími procesy: individualizací a komodifikací. Individualizace způsobuje, že společnost má tendenci přičítat odpovědnost spotřebiteli, moralizuje nás ve spotřebě, ale přitom opomíjí sociální faktory a vlastní struktury, jež vytvářejí pro jedince podmínky tlačící jej střemhlav do konzumu. S tím souvisí mediální vliv, jelikož psychologický faktor mediálního tlaku hraje důležitou roli. Reklama a mediální tlak diktují ideál krásy a dobrého života. Člověk-spotřebitel je cílovým objektem marketingu, je však velmi těžké odhalit a ovlivnit všudypřítomné marketingové taktiky. Maniates proto tvrdí, že odpovědnost by měla být na straně výrobců. Komodifikace způsobuje, že všechno kolem nás má peněžní hodnotu a stává se zbožím. V procesu komodifikace mají komerční síly tendenci kolonizovat stále větší sféru naší každodennosti a před konzumentem je tak stále těžší uniknout. Je tedy důležité soustředit se na centra moci, kde se rozhoduje o tom, jakým způsobem se konzumuje, klást si neustále

otázky a přitom demaskovat svrchovaného spotřebitele. Idea suverénního spotřebitele je mýtus výhodný pro ty, kteří přenášejí odpovědnost za konzum na bedra spotřebitelů. Naše spotřebitelské volby jsou neustále ovlivňovány zbožím na trhu, přitom nemáme dostatečné informace a jsme izolovaní od center rozhodování. Pro uvážlivou spotřebu je tak zásadní vnímat výrobu jako fázi spotřeby v rámci komoditního řetězce (tamtéž).⁵²

5.4. Ničení životního prostředí v souvislosti s komodifikací

Vzhledem k tomu, že jednou z hlavních aktivit FNB je redistribuce jídla, které by bylo jinak znehodnoceno v popelnici, pohovořím zde o industriálním zemědělství a plýtvání. Vysoká, až nadměrná výroba se týká i potravin. Umožňují ji industriální metody v zemědělství a je úzce spjata s komodifikací půdy (Manno, 2002). Dle Manna není sektoru, který by více podléhal komodifikaci, než zemědělství. „*Komoditizace působí na vstupy a výstupy výrobního procesu, vede k investicím přednostně do chemických hnojiv, pesticidů, strojů a standardizovaných plodin vhodných k dlouhodobému skladování, dopravy a reklamy, a málo k investicím do rozvoje lokálně specifických znalostí a dovedností hospodaření s půdou a do rozmanitých plodin s mnoha nutričními hodnotami. V důsledku těchto investičních preferencí dochází k většímu pokroku ve vysoce komoditizovaném industriálním zemědělství, než u alternativních zemědělských metod, které jsou méně závislé na komerčních vstupech a více na vysoce rozvinutých, místně specifických dovednostech a metodách. Proto když porovnáme různé zemědělské postupy z hlediska budoucích vyhlídek na uživení světové populace, malovýrobní, nízkonákladové metody LCP⁵³ se jeví jako méně schopné.*“ (tamtéž: 83). Méně vyspělé metody se pak stávají argumentem pro investice do efektivnějších metod, čímž se rozdíl mezi metodami LCP a HCP⁵⁴ v zemědělství prohlubuje a vzniká tak začarovaný kruh. Průmyslové metody zhoršily po celém světě úrodnost půdy, což ztěžuje začít na takové půdě s nenáročnými

⁵² Americký sociolog Allan Schnaiberg přišel v knize *The Environment: From Surplus to Scarcity* (1980) s teorií běžícího pásu výroby, aby vysvětlil, proč pokračuje ničení životního prostředí v době, kdy je západní společnost obeznámena s tím, jak jej lidská činnost ovlivňuje. Klade důraz právě na výrobu, neboť má přímý vliv na životní prostředí a určuje zpětně spotřebu. Výroba je pak poháněna soukolím tří klíčových aktérů – kapitálem (jeho cílem je vytvářet zisk), pracujícími (odměnou jim je část hrubého zisku) a státem (podporuje legislativně a nepřímo i finančně kapitál a tlumí dopady běžícího pásu). Pracující je pak jediný, kdo může tento pás zastavit, má však strach, že pokud zastaví-li se, upadne. Tato alegorie vystihuje představy člověka o vlastním neúspěchu, pokud se na pásu zastaví. V angličtině původně *treadmill*, neboli šlapací mlýn, dnes též běžecský pás. Výraz „běžící pás“ (neboli pásový dopravník) v kontextu politické ekonomie je tedy nepřesným překladem z angličtiny.

⁵³ LCP je zkratka low commodity potential, neboli nízký směnný potenciál.

⁵⁴ HCP je zkratka high commodity potential, tedy vysoký směnný potenciál.

a lehčími zemědělskými technikami. Zemědělské půdy ubývá, protože rostou města, vznikají „sídlíšní kaše“⁵⁵ a půda se stává komerčně výnosnější. Je tedy výhodnější, když na ní rostou domy, a ne potraviny (tamtéž).

Moderní technologie byly sice nesmírně účinné v produkci široké nabídky potravin pro ty, kdo si to mohou dovolit, na druhé straně mají devastující dopady na ty, kteří byli na druhé straně barikády – kteří ztratili schopnost si potraviny sami vypěstovat. Všechny současné zemědělské postupy výrazně přispívají ke všem hlavním environmentálním problémům: klimatické změně, ztrátě biodiverzity, znečištění vod, toxickým chemikáliím v přírodě a znečištění ovzduší. *„Komodifikace nám znemožňuje dosáhnout udržitelného rozvoje... Čím více je komodifikace extenzivní, tím více to narušuje ekologii. Čím déle to bude trvat, tím méně se rozvinou alternativy a o to těžší bude cesta k udržitelnosti.“*⁵⁶ (tamtéž: 93).

McHenry (2012) pak uvádí, že tento druh zemědělství je odpovědný za 19% emisí skleníkových plynů. Industriální zemědělství navíc způsobuje celosvětový pohyb potravin, který není ekologický. V tomto kontextu lze hnutí FNB chápat jako odpor proti globalizaci, neboť své potraviny zpravidla nenakupuje, naopak je zachraňuje u popelnic (Gross, 2009). Přebytky velkoobchodu spotřebovávají například dumpster-diveři⁵⁷. Belasco (in Malenfant, 2014) popisuje, jak environmentální zaměření mnohých rezistenčních kontrakulturních skupin pramení z „prázdnoty“, již zanechává společnost neschopná postarat se o řešení tohoto problému. Industriální produkce potravin je pro Clarkem zkoumané punkové kolektivy spojena s motivací třídního boje a s odcizením od našeho jídla, a zároveň s destrukcí ekosystémů, které budou potřebovat příští generace (Clark, 2004).

5.5. Nadprodukce a redistribuce jídla jako součást mocenských vztahů

Zdá se tedy, že dle kritiků zkrátka rovnoměrné rozdělení zdrojů není pro kapitalistický systém výhodné: *„...rozmnožit dostupné zdroje a rozšířit bohatství do celé společnosti nepřijde politicky zdaleka tak draho, jako přerozdělit zdroje majetných nemajetným.“* (Maniates, 2002: 5).

⁵⁵ Koncept sídelní kaše je představa města nekontrolovatelně se rozrůstající do okolní krajiny bez promyšlenějšího městského plánování způsobující absenci základní občanské vybavenosti.

⁵⁶ Podrobněji budu o dumpster-divingu hovořit v empirické části práce v kapitole 9.1.

Clark (2004) chápe světovou redistribuci jídla jako součást mocenských vztahů, v nichž je jídlo přerozdělováno dle patriarchálního systému. Jídlo poskytované FNB je pro všechny bez rozdílu. Pravidelným rozdávaním jídla se vytváří inkluzivní prostor pro jedince všech věkových, sociálních, ekonomických a zdravotních skupin. O tuto rovnostářskou myšlenku se opírá i hlavní motto FNB: jídlo je právo, ne privilegium (či jinde přeloženo jako *luxus* z anglického „privilege“ in Heynen, 2010).

Místo aby bylo jídlo právem pro všechny, stává se komoditou (Clark, 2004). „Kapitalistický potravní systém“ způsobuje, že se za účelem zisku tvoří nadprodukce a odpad (Gross, 2009). Nadprodukce potravin má značný efekt nejen na celé komunity, ale také na přírodní prostředí. Tento systém přitom očividně nezvládá nakrmit všechny a přitom potraviny často končí v odpadkových koších. Dle Butlera a McHenryho (2000) tvoří 10% tuhého odpadu všech průměrných amerických měst právě potraviny. Zajisté by se tolik nevyhazovalo, kdyby lidé byli skromnější (problém na straně spotřebitele), ale řetězce nabízejí tolik potravin, aby uspokojily zákazníka, že je nestíhají prodat před datem expirace (problém na straně výrobce). Do toho navíc zasahují normy EU o kvalitě a vzhledu potraviny, čímž se jich mnoho vyřadí ještě před tím, než dorazí k zákazníkovi. Poptávka tak ovlivňuje nabídku a nabídka zpětně poptávku. Dle UNEP (United Nations Environment Programme) se ročně vyhodí celá třetina vyprodukovaného jídla, ať už na straně výrobce či spotřebitele. To se rovná jednomu trilionu amerických dolarů, nebo také ¼ všech vyprodukovaných kalorií na světě⁵⁸. Česká republika není žádnou výjimkou – v roce 2014 byla vyhlášena zemí EU, která nejvíce plýtvá (přibližně 70kg vyhozených potravin ročně na osobu). Centrum pro výzkum veřejného mínění AV ČR provedlo toho roku výzkum plýtvání právě na straně spotřebitele, z něhož vyplynulo, že vyhazování potravin závisí na životní situaci jedince – lidé v horší situaci skoro nevyhazují, ovšem ti, kteří se těší dobré životní úrovni, běžně vyhazují nespotřebované potraviny do odpadků.⁵⁹

V další kapitole jsem paralelně s rozhovory vytvořila několik druhů praktik, jež se vymaňují individualizaci, komodifikaci či nadbytečné spotřebě a které se vyskytují i v praxi členů pražského kolektivu FNB. V následujícím teoretickém textu je pouze nastíním z teoretického hlediska, rozvinuty budou v empirické části práce.

⁵⁸ <http://www.unep.org/wed/quickfacts/> /cit. 24.10.2016/.

⁵⁹ http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7244/f3/or140529b.pdf /cit. 24.10.2016/.

6. VYBRANÉ PROTICHŮDNÉ TENDENCE K INDIVIDUALIZACI, KOMODIFIKACI A KOZUMU

Individualizace nevytvořila jen zcela egoistické jedince. Vracíme se ke komunitním formám života a vytváříme nové formy sdružování, které nahrazují ztracený pocit sounáležitosti. „Člověk se vždy izolaci v moderní společnosti snaží překonávat buď tak, že křísí staré pospolné formy života, anebo častěji tak, že vytváří pospolitosti nové“ (Novák, 2013a: 20). Stejně tak ne všechno naše jednání podléhá tržnímu imperativu. Některé věci, momenty a prožitky sdílíme bez zjištěného důvodu či očekávání něčeho na oplátku. Ve společnosti se stále vyskytuje chování, které lze nazvat dobrovolným a které vychází z prosté chuti vzájemně si pomáhat. Ani konzum vždy neovlivňuje naše rozhodnutí. Některými činnostmi odmítáme nadbytečnou spotřebu zcela uvědoměle a svobodně.

6.1. Jiná ekonomika: sdílení

Jedním z příkladů jiného než tržního smýšlení je sdílení. Mnozí autoři poukazují, že vedle srozumitelného rozdílu mezi směnou a darem je sdílení od těchto dvou forem odlišné. V čem se liší od tržní směny a daru?

Tržní směna má za cíl okamžitou směnu zboží tak, aby jedinec na dané směně vydělal – jejím záměrem je vytvářet zisk. Reprodukuje právo na objekty, ale už nereprodukuje mezilidské vztahy. Ideální je, když směna proběhne současně a nevznikne dluh. Směnný obchod je proto vypočítavý a přesný a řídí se pravidlem „něco za něco“, někdy dokonce „království za koně“ (k tomu využívá váhy, míry, ceny atd.).

Mohlo by se zdát, že dar této logice uniká. S tím by však mnozí autoři nesouhlasili. Například Gregory (in Belk, 2010) chápe dar stále jako směnu, ale přátelštější než obchod za peníze či naturální směnu. Současné studie ukazují, že i dar může být sobecký, jelikož čekám něco na oplátku. Tak například když daruji dar k narozeninám, pravděpodobně očekávám, že tato osoba mě v budoucnosti také obdaří. Vzniká tak jakási forma dluhu (Graeber, 2012)⁶⁰ – bylo by totiž více než zvláštní, kdyby obdarovaná osoba okamžitě po obdržení daru odběhla koupit mi něco na oplátku ve stejné cenové kategorii. U daru se však nepředpokládá, že ho vrátíme stejnou měrou; pokud ano, je to komodifikovaný

⁶⁰ Dar je neukončený, směna je neukončena, vzniká hierarchie dluhu.

pohled, který předpokládá, že tento vztah mezi oběma stranami bude ukončen.. Dar je tak závazek do budoucna a je často spojen s rituálem poděkování (vděčností).

Dar je ale na hraně mezi sílením a ekonomickou směnou. Pokud daruji, stále něco očekávám na oplátku, což je buď myšleno jako komodifikace mezilidských vztahů, o které mluví Manno (2002), anebo očekávám alespoň posílení vztahu, náklonnost, vděk. Také předpokládám, že dostanu něco nazpět, či obdarovávám ty, kteří mi v minulosti něco dali, anebo do budoucna očekávám, že mi něco dají. Funguje to i v opačném směru – pokud já něco někomu dám, on se pak cítí povinen mne také obdarovat. Belk (2010) tedy mluví o tom, že se dostaneme do gift-network, jakési „darovací sítě“, kdy je vždy někdo někomu „dlužný“ darem, nikdy se nevyrovnají tak, jako je tomu u směnného obchodu, a ti dva tedy zůstanou na sobě určitým způsobem závislí – zůstávají ve vztahu.

A právě v tom tkví několik rozdílů mezi darem a sdílením: „*Sdílení je potenciálně společenským aktem, který nás spojuje s jinými lidmi. Není to jediný způsob, jakým se můžeme spojovat s druhými, může to však být silný způsob, vyvolávající pocity solidarity a sounáležitosti.*“ (Belk, 2010: 717). Sdílení se děje spíše doma, uvnitř, než ve světě obchodu, a to v každodenním životě. Belk prohlašuje, že právě u lidí, kteří sdílejí v každodenním životě, se akt stane sdílením. Vysvětluje, že si často pleteme sdílení s recipročním jednáním, což je zásadní chyba. Je to proto, že jsme socializováni jako egoističtí a racionální aktéři a očekáváme návratnost. Naopak sdílení by nemělo být v žádném případě reciproční. Neočekávám tedy žádnou službu nazpět. Patří sem například sdílení jídla, společné sdílení domácnosti, sdílení prostoru. Zároveň bych neměla mít pocit, že se obětuji – nejedná se tedy o altruismus. U sdílené věci v podstatě není tak důležité, kdo ji vlastní, jako spíše kdo jí užívá. Například v některých asijských zemích je běžné postavit v restauraci na stůl velkou láhev piva pro několik lidí, protože je tam zkrátka přirozené takový nápoj sdílet.

V západních rodinách není sdílení přirozené a dítě mu musí být naučeno (přitom například u australských Aboriginců je sdílení nadřazeno vlastnictví⁶¹). Dle britského antropologa Widloka (2013) je sdílení komplexní fenomén, který není zcela přirozený. Musí být naučen v komunitě, je součástí kultury, produktem lidské společnosti. Je to způsob interakce mezi lidmi, která má jinou hodnotu než tržní směna či darování. Proto je nutné jej vnímat jako komplexní společenský jev, který má specifické požadavky vůči soužití, příbuznosti a interakci mezi lidmi.

⁶¹ Až do nárazu západní civilizace jim jako nomádkým lovcům a sběračům byl pojem vlastnictví zcela cizí.

6.2. Jídlo jako rituál a kolektivní jednání

Ani jídlo není vždy komodifikovanou věcí. Turner a Rojek (in Belk, 2010) vysvětlují, že sociologie se zrodila kvůli studiu přátelských vztahů, jejichž označení má v řadě jazyků kořeny ve sdílení chleba (latinsky *panis* – odtud *compagnie*, *company*, *copain*, *compagno*, *compañero* atd.).⁶² Přátelství je tedy důsledek sdíleného jídla mezi lidmi, kteří si navzájem věří a společně se účastní sdíleného rituálu v komunitě. Sdílení má mnoho společného s důvěrou, na rozdíl od ekonomické směny, která důvěru nevyžaduje. Není náhodou, že největší studie sdílení se věnují jídlu a penězům. Gross (2009) vnímá samotné jídlo jako velmi typický zdroj kolektivního citění: „*Sociální sítě jsou důležité pro každého a k jejich budování zpravidla patří sdílení jídla.*“ (2009: 77). Dle Luptona (in Belk, 2010) je to proto, že navozuje pocit sytosti, lásky, zdraví, štěstí a pohostinnosti. Je to také rituál.

Sdílení lze rozlišit na sdílení vnitřní, ve smyslu dovnitř (anglicky *sharing in* – Widlok, 2013) a sdílení vnější, ve smyslu navenek (anglicky *sharing out* – Ingold in Belk, 2010). Jako příklad vnitřního sdílení uvádějí autoři právě jídlo. Zveme lidi mimo „rodinu“ aby se přišli najíst, jako by byli i oni členy rodiny. „*Jedním z hlavních důvodů k vnitřnímu sdílení je zřejmě přání a prožitek pocitu jednoty a společné vnímání sebe.*“ (2010: 729). Sdílení navenek je spíš podobné darování, je však mimo hranice oddělující mne a ostatní.

Sdílení nepatří jen do zajištěných společenských vrstev. Stack (in Belk, 2010) vyzkoumal, že sdílejí i chudí, a to většinou ze dvou důvodů: přežití (sdílení navenek) a vyjádření komunity (sdílení vnitřní).

6.3. Vzájemná pomoc a dobrovolnictví

Sdílení je tedy akt, který nepodléhá mechanismům trhu. Dalším takovým aktem je dobrovolnictví a vzájemná pomoc.

„*Je stále zřejmější, že mnozí lidé, postrádající uspokojení ve svém formálním zaměstnání, nachází v nekomoditizované činnosti zdroj pracovního uspokojení, potěšení a možnost individualizovat produkty konzumní společnosti pro vlastní účely*“ (Williams, 2003: 864). Podle existují tři rysy, které definují, zda jde o komoditní směnu:

⁶² Zajímavá je etymologická souvislost: *compagnie* ve fr. (r. 1150), z pozdně lat. *Companio* v Lex salica (cca r. 500), což byl kalk z franského *gahlaibo*.

služby a statky jsou produkovány za účelem směny, tato směna je zpoplatněna a je motivována ziskem (tamtéž: 859). Jsou však oblasti lidského jednání, které komodifikaci nepodléhají. Jedná se v první řadě o neplacenou práci, resp. *nesměňenou práci* (*work that is not exchanged*). Nejčastěji jde o domácí práce pro vlastní potřebu a práce v domácnosti. Dále je to bezpeněžní směna, resp. „*neplacená práce v komunitě, dobrovolnictví a vzájemná pomoc*“ (*unpaid community work, volunteering or mutual aid*). Tím je myšlena práce, kterou vykonávají členové komunity pro komunitu. Konečně jsou to ekonomické aktivity, kde sice probíhá peněžní směna, motiv zisku však chybí. To je důležité pro odlišení od běžné směny.

Existují tedy způsoby jednání, které necílí na zisk a z Williamsem zveřejněných výzkumů se dokonce zdá, že mají ve společnosti stoupající tendence.

Williams pro srovnání používá tabulku s proměnnými *volný čas a práce* („*time-budget studies*“). Ukazuje se, že z 20 zemí (mezi nimi státy USA, Kanada a evropské státy) jsou pouze čtyři, které mají tendenci ke *zpeněžování* (monetisation trend): „*S intenzifikací formálního zaměstnání (jak ukazuje trvalý růst produktivity ve všech vyspělých ekonomikách) přestávají jednotlivci externalizovat své domácí činnosti a redukovat své vzájemné závazky komoditizací svého živobytí, nýbrž hledají útěchu v této oblasti, aby dosáhli požitku, který jim nepřináší jejich komoditizovaná činnost*“ (2003: 864).

Williams (2003) tvrdí, že v některých společnostech lze vnímat účast v alternativních ekonomikách jako akt odporu proti komodifikaci a v jiných zase jako ekonomickou nutnost. Za strategii odporu pak můžeme považovat koncept DIY (Kumová, 2014), který je spíše věcí dobrovolného výběru než ekonomické nutnosti (Williams, 2003: 865). Autor nakonec upozorňuje, že bychom se komodifikační tezí neměli nechat zaslepit, protože bychom si nemuseli všimnout prostoru, kde se dá nekomerčně, *nekomodifikovaně* žít.

6.4. Uvědomělé chování

Durning se ve svém příznačně pojmenovaném eseji *Kolik je dost?*⁶³ (1993) zamýšlí, kolik toho naše země ještě dokáže snést a velký problém spatřuje v tom, že společnost neví, co je příliš málo a co už je příliš mnoho. Existují mnohé tendence, které, vedle oficiálních agend mezinárodních politik či nových trendů, jako jsou například biovýrobky,

⁶³ Přeloženo z angličtiny *How much is enough?*

jdou proti přílišnému konzumu a s ním spojeným ničení životního prostředí, a to zdola. Veřejné knihovny, freeshopy⁶⁴ v sociálních centrech či bezpečnostní zóny⁶⁵, to vše jsou způsoby, jak vědomě uniknout procesům komodifikace a neúnavné spotřebě „na jedno použití“. Přitom při nich ale nedochází k omezování naší svobody. Opět jde ale o zamýšlení se nad spotřebou způsobenou jedincem, nikoli nad strukturálními faktory (Manites, 2002).

Na osobní rovině tomu odpovídá např. uvědomělá skromnost a její vyvážení výběrovou náročností (Rynda, 2000) či dobrovolná a záměrná skromnost (Librová, 2010). Záměrná skromnost je taková, kdy úmyslně měním vzorce své spotřeby především kvůli environmentálním motivům. Dobrovolná skromnost není na rozdíl od záměrné skromnosti cílená, je zkrátka jinou než spotřební orientací.

Uvědomělá skromnost se liší od skromnosti nucené, která je zpravidla způsobena chudobou. Naopak uvědomělá skromnost je záměrným a svobodným omezením kvantity spotřeby, jedincovým aktivním a tvořivým postojem, kdy odmítá vše zbytné (Rynda, 2000).

⁶⁴ Freeshopy existují v Praze např. v Sociálním a kulturním centru Klinika nebo v Salé. Jedná se o prostor, kam je možné přinést cokoli, co už doma nepotřebujeme včetně oblečení a stejně tak si cokoli odnést (podmínkou není něco přinést).

⁶⁵ Bezpečnostní zóna je zpravidla pravidelně pořádaná akce, kde neplatí tržní směna. Jde tedy o prostor, kde se nic neprodává ani nic nekupuje, pouze lze směňovat, nebo zkrátka něco donést a něco si odnést, zcela zdarma, a to nejen materiální věci, ale i vědomosti a zkušenosti.

EMPIRICKÁ ČÁST

V předchozích kapitolách jsem představila především teoretická východiska výzkumu. Nyní se již budu věnovat výzkumu samotnému – představím metodologii, popíši svoji pozici před a během výzkumu a dále uvedu interpretaci výsledků z pobytu v terénu.

7. REFLEXE VÝZKUMU

Nyní popíši metodu a výzkumné otázky, jež mne provázely po dobu výzkumu, reflektuji vlastní pozici ve výzkumu a představím své informátory.

7.1. Etnografický pohled do kolektivu FNB – výzkumný problém a otázky

„Dobrá etnografie v sobě vždy zahrnuje obě tyto linie etnografování. Nestaví nás před fakta s velkým F, fakta bez epistemologického kontextu a historie, ale exponuje okolnosti jejich vytváření a upevňování.“ (Stöckelová a Abu Ghosh, 2013: 9)

Můj výzkum se snažil porozumět členům FNB Praha v sociálních situacích (Hendl, 2016). Vzhledem k tomuto zájmu jsem zvolila jako výzkumnou strategii kvalitativní přístup. Jelikož jsem chtěla ve vybrané skupině zkoumat vztahy, struktury a pravidelnosti, hledala jsem vhodnou metodu v etnografii (Novotná, 2012) a vybrala si emický přístup zkoumání. Studovala jsem subjektivní, nikoli objektivní kategorie a z nich vytvářela nové teorie a hypotézy. Nedbáková (2007) vysvětluje, že při etnografii provádíme sociologický výzkum každý den při pozorování, hodnocení a uvažování o sobě samém a svém okolí. Toho jsem se držela. Nelze pak zapomínat, že se odehrává na pozadí každodenních stereotypů – terénní výzkum nás proto neustále ovlivňuje a formuje – je to neustále se proměňující vztah výzkumníka a jeho okolí. Autorka popisuje etnografický výzkum jako když „jedna ruka kreslí druhou“: „ruka“ sice zaznamenává poznatky z terénu, na druhou stranu tento terén zpětně „záznam ruky“ ovlivňuje. Vzniká vzájemný vliv. Pohybovala jsem se v terénu, který mne zpětně ovlivňoval, neb jsem v tu chvíli byla jeho nedílnou součástí.

Během výzkumu mi k získávání poznatků v terénu posloužily deník, rozhovory polostrukturované i neformální a zúčastněné pozorování.

Jakožto etnografický výzkumník jsem se snažila zjistit, zda a jakým způsobem lidé z pražského kolektivu odporují individualizujícím a komodifikujícím tendencím ve

společnosti a zda lze jejich aktivitu i jejich přístup považovat za antikonzumní, a to jak v rovině osobního, každodenního života, tak v rovině aktivit FNB jako kolektivu. Snažila jsem se všimnout si, zda a do jaké míry mají členové kolektivu strategie, jež by se daly označit za rezistenční, osvojené. V neposlední řadě mne zajímalo, jakým způsobem se sami členové kolektivu FNB vyrovnávají s individualizací, komodifikací a konzumem a zda se výše uvedené projevuje v jejich osobním jednání.

Ve své práci předpokládám, že nejnovější sociální hnutí jako FNB jsou strategií odporu proti těmto trendům (viz. teoretická část). Jelikož prozatím nevznikl výzkum ani ucelený popis, který by se věnoval pražským FNB jakožto nejnovějšímu sociálnímu hnutí, snažila jsem se odhalit, zda a jak praktikuje nehegemonní rezistenci a nakolik se ztotožňuje s praxemi nejnovějších sociálních hnutí, v neposlední řadě pak jak odpovídá obecně známým principům FNB a jak jim tyto (deklarované principy FNB i obecněji principy nejnovějších sociálních hnutí) v případné rezistenci pomáhají. Současně mne přirozeně zajímalo, jakým překážkám v rámci kolektivu čelí a zda mohou být důvodem případného neúspěchu takových strategií.

Výzkum se opíral o stěžejní otázku: Lze Food Not Bombs Praha považovat za rezistenční strategii individualizaci, komodifikaci a vysoké spotřebě ve společnosti?

Při svém výzkumu jsem si kladla čtyři otázky:

- Vnímají členové FNB Praha individualizaci, komodifikaci a spotřební společnost jako problematické?
- Jaké jsou strategie odporu FNB Praha proti individualizaci, komodifikaci a nadměrnému konzumu ve společnosti?
- Reflektují členi kolektivu FNB Praha taktiky nejnovějších sociálních hnutí (přímá akce, konsensus, nehierarchické uspořádání, nenásilí, organizace v afinitních skupinách, kolektivní jednání) v rámci strategie odporu?
- Jaké jsou překážky, kterým FNB Praha jakožto kolektiv čelí?

7.2. Výchozí sebereflexe pozice výzkumníka-insidera

Pro reflektování vlastní výchozí pozice ve výzkumu je podle mého názoru důležité zamyslet se nad vlastní první zkušeností s FNB Praha, zde bych ji tedy ráda popsala.

Pro výzkum jsem se rozhodla v roce 2014 jakožto *insider*; měla jsem již za sebou dvouletou zkušenost s vařením⁶⁶ a o rok později, na podzim roku 2015, jsem výzkum zahájila. Důležité je si uvědomit přechozí vliv působící na výzkumníka. Rozhodla jsem se proto popsat a reflektovat své úplné začátky ve FNB a oddělit tak bod 0 od momentu, kdy jsem se začala věnovat výzkumu samotnému.

O Food Not Bombs jsem se poprvé doslechla na Erasmu v Barceloně na podzim roku 2011 od přátel ze squatů. Bylo mi řečeno, že se jedná o anarchisty a squattery, kteří rozdávají jídlo na ulici všem, kteří ho potřebují. Tehdy bylo chvíli po M15⁶⁷ a situace ve Španělsku se zostřovala, proto jsem jejich aktivitu podvědomě přisuzovala vyhrocující se španělské ekonomické krizi. Měla jsem však za to, že se jedná o uzavřenou skupinu, do níž se nelze lehce dostat. Myšlenka mě sice zaujala, nepřemýšlela jsem však, že bych se osobně zúčastnila. Krátce po svém návratu do Čech jsem na internetu narazila na pozvánku na demonstraci, kde členové pražského Food Not Bombs vařili. Až díky své informátorce Ester jsem si vzpomněla, že se jednalo o akci pořádanou Osvobozeným biografem⁶⁸ a zpětně jsem si vyhledala, že to bylo 23.2.2012. Na letáku stálo:

„V samém centru Prahy je stále velké množství neobydlených domů. Právě v zimních měsících bije do očí více než kdy jindy zvrácenost současných poměrů, kdy tisíce lidí nemají kde bydlet, a mohou umrznout právě v těch ulicích, kde stojí prázdné a nikým neobývané domy.

Osvobozený biograf zve na tento pouliční happening jak lidi bez domova, tak ty, kteří mají stále kde bydlet. Proběhne projekce několika krátkých filmů s tematikou bezdomovectví a zhoršujících se sociálních podmínek. Filmy budou promítány na stěny chátrajících domů v Provaznické ulici, kterou najdete jen několik metrů od Václavského náměstí.

Na místě proběhne rozdávání teplého jídla díky skupině Food Not Bombs, ovšem podpořit lidi na ulici může i každý z vás.“⁶⁹

Měla jsem doma z jiné akce zbylé uvařené potraviny, pamatuji si, že to byl špenát s vajíčkem a spousta brambor. Zavolala jsem kamarádovi, zda by nechtěl jít se mnou, jelikož jsem byla trochu nervózní jít sama; souhlasil. Po cestě jsme na stanici Dejvická potkali bezdomovce a v tu chvíli, v jedné ruce špenát a v druhé brambory, které jsem nesla lidem v podobné situaci do centra Prahy, jsem poprvé oslovila člověka na ulici já, a ne on

⁶⁶ Slovem „vařit“ („vaření“) je mezi členy obecněji myšleno účastnit se pravidelné aktivity FNB vaření a rozdávání jídla. Používá se i v případě, že se jedinec zúčastní pouze jednou.

⁶⁷ El movimiento M15 nebo též El movimiento de los Indignados vzniklo 15. května 2011 jako reakce na ekonomickou krizi, kvůli níž se mnozí Španělé ocitli na ulici.

⁶⁸ Projekt, za kterým stála myšlenka politicky či protestně orientovaného promítání na netypických místech. Fungoval od roku 2011, naposledy aktivní v lednu 2015 ve spolupráci se sociálním a kulturním centrem Klinika.

⁶⁹ <https://osvobozenybiograf.wordpress.com/> /cit. 15.11.2016/.

mě. O akci nevěděl, nakonec jel s námi a po cestě metrem nám vyprávěl svůj příběh. Jmenoval se Karel. Když jsem dorazila na happening, šla jsem k připraveným várnícím a řekla, že něco nesu a co to je; pamatuji si, že „rozdávající“ byli překvapeni, že přišla úplně cizí holka, kterou do té doby nikdo z nich neviděl, a donesla vlastní jídlo; a trochu se ošivali, že jsou v jídle vajíčka. Byli však rádi a dali jsme se do řeči. Tehdy jsem se poprvé dozvěděla, že FNB vaří především vegansky (jsem vegetariánka, takže v mém jídle maso být nemohlo, nevěděla jsem ale, že se vaří bez masa; zkrátka jsem vzala, co bylo doma). Na akci jsem zůstala až do konce, popíjela čaj a pomalu se seznamovala s lidmi okolo kolektivu FNB a Osvobozeného biografu. Karla dodnes zdravím, když ho někde potkám a on si na mě pamatuje.

Tato zkušenost pro mne byla bodem zlomu. Aktivita Food Not Bombs v Praze na demonstraci na téma, které i mě pálilo, kamarádská atmosféra, společné klábosení s aktivisty i bezdomovci na pozadí protestní aktivity, to vše ve mně vyvolávalo chuť dělat a znát více. Nedlouho na to jsem přišla do Salé a seznámila se s několika lidmi, kteří stejně jako já chtěli zprovoznit partyzánskou zahrádku v Praze. Jeden z nich, který se stal mým, jak ho dnes zpětně mohu označit, *dveřníkem*⁷⁰ nejen do FNB, ale i do širšího spektra aktivit, mě dovedl na podzim roku 2012 na mé první vaření do Osvobozené domácnosti. Myslela jsem, že tam potkám samé cizí lidi, ale shodou okolností jsem se tam setkala se třemi kamarádkami. Dvě z nich jsem znala z punku a jednu z fakulty. To mě potěšilo, ale vůbec nepřekvapilo. Během krátké doby jsem osobně poznala většinu z pražské sestavy FNB a zjišťovala při tom, že se s mnohými znám z minulosti z okruhu lidí, kteří sdílejí stejné hodnoty, názory, kulturu apod. (ekologičti a jiní aktivisté, punková a freetechno scéna). Food Not Bombs bylo jednou z mnoha bran, kterými jsem prošla po cestě k důvěře širšího pražského anarchistického hnutí.

Popsanými zážitky a zkušenostmi bylo mé vnímání Food Not Bombs od počátku ovlivněno pojmy jako rezistence, pozitivní protest, solidarita, přátelství a přímá akce (už jen z toho pohledu, že jsem se zkrátka znenadání rozhodla a šla na happening). Pomoc potřebným při vrcholící ekonomické krizi ve Španělsku a rozdávání na demonstraci upozorňující na nerovnoměrné rozdělování zdrojů zajisté způsobily, že jsem FNB vnímala jako strategii odporu.

⁷⁰ Hamersley a Atkinson (in Nedbálková, 2007) tvrdí, že je vhodné mít před vstupem do terénu osobu, která usnadní proniknutí. V době, kdy jsem se s tímto člověkem setkala a vstoupila do kolektivu FNB ještě nelze hovořit o terénu, jelikož jsem neprováděla výzkum. Po celou dobu výzkumu mi ale byl velmi nápomocný a stal se také jedním z mých prvních informátorů i informovaných o tom, že se chystám v „našem“ kolektivu výzkum.

Tuto skutečnost jsem si od počátku výzkumu uvědomovala a snažila se tomuto vlivu nepodléhat. Jak vysvětluje Goffman (in Disman, 2002), v zúčastněném pozorování získávám data tak, že projektuji sama sebe, „subjektivizují se“ do možností a okolností dané sociální skupiny. Snažila jsem se proto všimnout si veškerých detailů, jak lidé v určitých situacích reagují, jejich jemných reakcí, a snažila se akceptovat všechny žádoucí i nežádoucí rysy a přitom se nechat co nejméně ovlivnit.

Je mi jasné, že jsem během výzkumu redukovala sociální realitu a že zpracování dat bylo subjektivně ovlivněno, ovšem snažila jsem se buď v co největší míře tyto vlivy odfiltrovat, anebo je zahrnout do výzkumu.

Stanovila jsem si několik okruhů témat, která mě zajímala, a snažila se přizpůsobit jim co nejotevřenější otázky, do kterých jsem nevnášela pojmy související s výzkumem (např. rezistence, protest, individualizace, konzum, komodifikace). Tato slova byla použita pouze tehdy, když je informátor vyřkl jako první; po celou dobu rozhovorů jsem nejprve pracovala právě se slovy jim vlastními.

S většinou informátorů mám blízký vztah a nejen proto jsem se snažila dbát na omezení tzv. reaktivity, tedy svého vlivu na studované prostředí a osoby. Po prvotních zkušenostech s rozhovory, kdy jsem měla pocit, že někteří informátoři odpovídají stroze, protože mají pocit, že „odpověď znám“ (často jsem se také setkala s dodatkem za odpovědi „vždyť to znáš“), jsem se rozhodla na začátku informátory explicitně požádat o odpovědi přizpůsobené představě, že se neznáme a že osobně nejsem ve FNB aktivní. Jsem si vědoma, že blízký vztah s informátory však není jen na škodu, nýbrž je i velmi přínosný a pro samotný výzkum nevyhnutelný, neboť ten by bez něho postrádal informační hloubku a porozumění jak mezi zkoumanými a výzkumníkem, tak terénu samotnému (Dvořáková in Stöckelová a Abu Ghosh, 2013).

Jak vysvětluje Ryška (in Stöckelová a Abu Ghosh, 2013), bylo by bláhové myslet si, že jsem měla jako antropolog po celou dobu rozhovory pevně ve svých rukou a že snad vztahy mezi mnou a informátory probíhaly jednostranně. Několikrát se mi během výzkumu, který jsem nijak neskrývala a který se poměrně rychle rozkřikl mezi lidmi z kolektivu, stalo, že mne člověk, který věděl, že se mnou bude dělat rozhovor, nadšeně informoval o tom, na co všechno si bude veřejně stěžovat a v průběhu vaření ještě dodával „a tohle ti tam taky řeknu!“ (terénní poznámky). Tím jsem byla samozřejmě ovlivněna, neboť jsem se nadále na tato témata soustředila jak při rozhovorech, tak při samotném vaření, kdy jsem se snažila zachycovat vztahy mezi lidmi a útržky z jejich konverzací. Také se mi nejednou stalo, že informátor zpočátku rozhovoru projevil nejistotu nad tím,

bude-li jeho výpověď pro můj výzkum relevantní; několikrát jsem si zapsala počáteční obavu: „*nevím, jestli ti s tím pomůžu, nevím, jestli budu umět na všechno odpovědět/budu znát na všechno odpověd*“ (poznámky k rozhovorům) a na konci rozhovoru pak často přicházela obava, zda byla výpověď dostačující: „*tak snad jsem ti nějak pomohl/a, nevím, jestli je to přesně to, co jsi chtěla slyšet*“ (poznámky k rozhovorům). Informátory jsem proto často před rozhovorem „utěšovala“, že neexistuje *špatně nebo dobře* a že se budu spíše ptát na názor a na to, jak to oslovený vnímá/cítí, než klást vědomostní otázky. To je většinou uklidnilo a často pak během rozhovoru dodávali, že „*mluvím ale čistě za sebe!*“ (poznámky k rozhovorům).

Nejen z tohoto neustále probíhajícího vzájemného vztahu mezi výzkumníkem-mnou a informátory-přáteli používám označení „informátor“ raději než „respondent“.

7.3. Principy a taktiky FNB jako úskalí před výzkumem

FNB Praha je úzce spjata s anarchistickými kruhy, které jsou velmi obezřetné při komunikaci; většina informací poskytovaných „ven“ musí být předem schválena jejich členy. Někteří členové byli skeptičtí vůči představě poskytnutí rozhovoru sloužícího akademické práci, která nebude psána pod hlavičkou anarchistické literatury, nýbrž která bude sloužit spíše „mainstreamu“. V září 2016 jsem volala svému prvnímu informátorovi, který mi přišel pro rozhovor vhodný.⁷¹ Ten mi řekl, ať přijdu na schůzku⁷², na které probereme „konsensem“, zda všichni souhlasí, aby členové pražského FNB byli citováni v mém výzkumu. Schůze jsem se bohužel nemohla zúčastnit, neboť jsem v té době byla v zahraničí, a tak jsem navrhla, ať rozhodnou beze mne. Měla jsem tedy zpočátku obavy, zda se mi vůbec podaří rozhovory získat. Zanedlouho jsem obdržela odpověď: „*nó, tak sme se vo tom bavili, nó, a shodli sme se, že to stejně nebude nikdo číst (smích), takže jako v pohodě, klidně se můžeme domluvit*“ (Anonimiz, neformální rozhovor).

Setkala jsem se také s nedůvěrou způsobenou předešlými vydanými materiály o FNB někým z lidí mimo „scénu“. Několikrát se stalo, že zveřejnění taktik FNB ohrozilo zdroje potravin získávaných dumpster divingem – taktikou, která není všemi supermarkety považována za přijatelnou a proti níž vedou mnohé potravinové řetězce válku

⁷¹ Viz. Výběr vzorku

⁷² Schůzkou se myslí každoroční organizační schůze všech pražských skupinek FNB nebo alespoň jejich zástupců. Rozdělují se na ní směny tak, aby byly obsazené všechny soboty, středy a od roku 2016 i neděle v každém měsíci (a to i páté).

(např. uzamykání popelnic, polévání potravin chemikáliemi, nasazení hlídací služby)⁷³. Jedna z informátorek se kvůli natáčení nejmenovaného televizního dokumentu, jež pro ní bylo zklamáním, zdráhala zúčastnit rozhovoru. Vysvětlila mi, že zákulisí natáčení neprobíhalo podle jejích představ a že kvůli natáčení došlo k zneprístupnění významných zdrojů jídla: „*Nám kvůli němu zavřeli pak kontáky na Čerňáku. Nás tam třeba nutil se několikrát vracet kvůli jednomu záběru, ne. A pak tam ještě běhat s tím dumpstrem, vytahovat to a pak to zase dávat do tašek, prostě, a podobně, před hlídačema prostě aby von měl dobrej záběr...Jo a pak nám bylo řečeno, že s náma nepudou na Měsíc, aby prostě třeba nepřestali dávat kvůli tomu zeleninu, abychom my neměli problém, a oni tam za náma pořád běhali s kamerou a eště sme měli skrytý mikrofony jak úplný kretění.*“ (Beatrix). Když jsme se setkaly poprvé během výzkumu u příležitosti rozhovoru s jiným informátorem v době předtím, než jsem ji požádala o rozhovor, utrousila na můj výzkum kriticky: „*Ježišmarja, další rozhovor o FNB, že to eště někoho baví.*“ (Beatrix, terénní poznámky).

Randáková (2014) se ve své práci svěruje, že s ní někteří informátoři kolektivu FNB Praha ukončili kontakt poté, co se dozvěděli, že provádí výzkum. Tuto zkušenost nemám, naopak mi nakonec všichni informátoři vyšli vstříc, pouze se mi nepodařilo se s některými spojit kvůli jejich časovému vytížení⁷⁴; v žádném případě jsem neměla pocit, že by se chování lidí z kolektivu měnilo v mé přítomnosti (soudím tak na základě několikileté zkušenosti z kontaktů s těmito osobami).

Podařilo se mi tedy vytvořit jakýsi třetí prostor, ve kterém se snoubily akademické zájmy studentky pracující na svém výzkumu a aktivistky, která je sama nedílnou součástí zkoumaného hnutí (Routledge, 1995).

7.4. Výběr informátorů a uskutečnění rozhovorů

Jako první jsem podle účelové strategie kontaktovala osoby, které jsou z mé zkušenosti ve FNB nejaktivnější a které jsem zároveň dobře znala. Chtěla jsem tak zahájit proces, při němž se pomocí techniky konstrukce vzorku nabalováním (Novotná, 2012) postupně dostanu k dalším vhodným informátorům, což se podařilo. Jelikož se ve své práci pokouším o holistický pohled na FNB Praha, byla základní kritéria vzorku taková, aby pokrýval co nejširěji věkové kategorie a aby obsahoval jak zkušenější členy, tak nováčky,

⁷³ Pro detailnější pohled do pražského dumpster divingu doporučuji Goldbergerovou (2016).

⁷⁴ Mnozí aktivisté z FNB Praha jsou zapojeni do velkého množství aktivit, které je možné označit za „aktivismus“, proto bývají časově vytíženi.

a zároveň neopomíjel osoby, které z různých důvodů již nejsou aktivní.⁷⁵ Práce díky tomu mapuje nejen názory a hodnoty členů, ale odráží i vývoj tohoto hnutí v Praze.

Předpokladem byla také aktivní účast (současná či minulá) na pravidelném vaření, tzn. že jsem zpočátku vyloučila veškeré jedince, kteří přišli vařit pouze jednou (vybírala jsem tzv. „členy“). Informátory jsem vybídla, aby mi navrhli další dle nich vhodné osoby. Kritéria jejich výběru byla výraznost, aktivita, dlouholetá zkušenost, kritický duch a/nebo dobrý projev.

Díky osobním kontaktům jsem nakonec měla možnost udělat rozhovor i s osobou, která s FNB v Praze začala v roce 1996 – Kopřivou –, což můj výzkum vedle jeho osobních zkušeností obohatilo o historický průhled do vzniku FNB v Praze, a uvedlo jej tak poprvé do souvislosti s tehdy se rodícím alternativním, nejnovějším sociálním hnutím v České republice.

Pokud u informátorů panovala z nějakého důvodu nedůvěra, nakonec se jí podařilo překonat. Každého informátora jsem poučila o tom, jaký druh výzkumu provádím a pokud měl zájem, sdělila jsem název práce a jakým způsobem a (při pocitu časové tísně) jak dlouho bude rozhovor probíhat. Požádala jsem o výslovný souhlas s nahráváním rozhovorů a nechala informátora zvolit, jaká bude použita přezdívka. Slíbila jsem, že výňatky z rozhovorů budou použity pouze pro účel výzkumu, a ujistila všechny informátory, že žádné osobní informace, které by mohly prozradit identitu či někoho ohrozit, ani rozhovor v celé délce, nebudou publikovány.

Konečný počet informátorů se ustálil na třinácti a rozhovory trvaly mezi 45 a 90 minutami. Rozhovory jsem přepisovala doslovně co nejdříve po uskutečnění a poté je zkoumala otevřeným kódováním. Pouze v jednom případě se rozhovor odehrál v hlučném prostředí a nahrávka byla proto méně kvalitní. Přesto se mi ji nakonec podařilo přepsat. Rozhovory probíhaly uvolněně. Vzhledem k velmi citlivým informacím v některých výpovědích nejsou rozhovory přílohou práce.

Popsala jsem metodu výzkumu i svoji pozici v něm a představila výběr informátorů. Nyní se budu zabývat vlastními poznatky, které jsem získala v terénu; následující kapitoly budou tyto poznatky popisovat i interpretovat. V závěru práce se pokusím zhodnotit, zda a v čem lze kolektiv považovat za strategii odporu a v čem naopak platnost takového tvrzení kolísá.

⁷⁵ Soupis všech informátorů čtenář nalezne v příloze 4.

8. PROČ – motivace členů

Výsledky výzkumu jsem tematicky rozdělila do tří kapitol a několika podkapitol, jež jsou nicméně obsahově provázány. Cílem je získat co nejvíce holistický vhled do předmětu zkoumání; témata se prolínají napříč kapitolami a podkapitolami.

Pokusím se nejdříve popsat, jací lidé kolektiv tvoří, jaké jsou jejich přístupy, jak se v kolektivu organizují a jakým problémům při tom čelí. Začnu hlavními motivacemi, které členové kolektivu při rozhovorech uváděli i kterých jsem si sama všimla, a tématy, která nejvíce rezonovala; pokusím se odhalit skryté struktury, vztahy, vazby.

8.1. Solidarita v praxi, sdílení a rozdávání

Téměř všichni informátoři se o FNB dozvěděli skrze punkovou subkulturu, své přátele a/nebo v krajních případech během „akcí“ či na internetu.

U všech aktivních členů kolektivu zazněla jako hlavní motivace přímá akce, což je jedna z charakteristik nejnovějších sociálních hnutí (např. Harrison, 2010). Dělat něco víc, nesesedět doma nebo v hospodě, chtít něco změnit; pomáhat si jak mezi sebou, tak ostatním; dělat něco, co má smysl, a dělat to zadarmo – to jsou tvrzení, která zaznívala nejčastěji: „sem si říkal, že chci hrozně jako zhmotnit nějakou solidaritu v praxi, což sme nějak postupem času vydebatovali, to nějak vykrytalizovalo, a bylo to vlastně proto, že sem si říkal, že není dobrý jenom o věcech mluvit, ale aby se zhmotnila nějak touha si navzájem pomáhat,“ vzpomíná Ivan, který dnes už kvůli nedostatku času nevaří, na devadesátá léta: „je dobrý, když si lidi navzájem nějakým způsobem pomáhají“. Pro většinu informátorů je jedno z nejpodstatnějších slov „solidarita“, „solidarita v praxi“, kterou chtějí realizovat na nehierarchickém principu mezi sebou (kuchaři), i v přístupu ke strážníkům (lidem „na ulici“). Svoji touhu po solidaritě často vyjadřují i svým zevnějškem: „Oblečení většiny kuchařů na sobě mívá potisk s anarchistickými či jinými aktivistickými hesly, např. ‚Naší zbraní je solidarita‘, ‚Anarchist Black Cross‘⁷⁶, ‚Kein mensch ist illegal‘⁷⁷“ (terénní poznámky).

Někteří členové často mluví o tom, že už delší dobu cítili potřebu dělat více než chodit na demonstrace a být „součástí hnutí“ a že to jim umožnil právě kolektiv FNB, kde

⁷⁶ Česky *Anarchistický černý kříž* je iniciativa, která pomáhá neautoritářsky smýšlejícím lidem, kteří jsou vězněni či proti nim probíhá politický soudní proces.

⁷⁷ Česky *Žádný člověk není nelegální* je kampaň, která začala v Německu a která má za cíl bojovat za práva a pomáhat migrantům, kteří žijí v nebezpečí deportace.

jsou výsledky jejich snahy viditelné při každém rozdávání, které splňuje praktický účel. Většinou mi informátoři sdělili, že se jejich pocity při rozdávání vyvíjely od prvotní „nejistoty a radosti z dobře vykonané práce a úspěchu s jídlem“ při prvním rozdávání k „všednosti a zvyku“, radost z radosti jiných ale u většinou přetrvává. Většina členů nesouhlasí s tvrzením, že si společensky vyloučení a pro společnost nepotřební (Bauman, 2004) mohou vždy za svou situaci sami a proto volí dostupnou pomoc – vyjádření solidarity: „*Na mě to působí přirozeně prostě, jakoby ta myšlenka solidarity, to uvědomění si, že prostě člověk se na ulici může dostat snadno a že ta cesta potom zpátky je hrozně složitá a sice spousta lidí argumentuje tím, že si za to ty lidi můžou sami, ale já hrozně nemám rád nějakým způsobem škatulkování nebo zjednodušování,*“ staví se k tomu Boubá.

Dle anarchistického principu rovnosti často deklarují svoje postavení vůči ostatním jako rovné a prokazují ochotu pomáhat tam, kde sociální služby selhávají. Takový přístup se mnohdy odvíjí od předchozích zkušeností, chybu pak vidí v nefungujícím sociálním státu⁷⁸. Na svých aktivitách v kolektivu tedy pozitivně hodnotí fakt, že jsou solidární a nehierarchické, ale také to, že jsou zdarma, bez dotací či státní podpory; že jsou schopni je vykonávat svépomocí: „*Zjistil jsem, že je to něco, co se mi hrozně líbí, jakože základní myšlenka nějaký dejme tomu třeba rovnosti a neziskovosti nebo nekonzumnosti, a to byl opravdu takovej ten punkovej...,kurva vole co to je FNB, to je hustý‘ (...)* Minulej rok jsem byl pomáhat s Kryštofem na srbsko-chorvatskejch hranicích uprchlíkům a to pro mě byl hrozně šilenej zážitek...a říkal jsem si, že už se tam nemůžu nikdy vrátit, ale jako že bych chtěl pokračovat v té formě jako pomáhat někomu, jako dělat něco víc pro to bytí než ho pasivně přijímat a žít. Tak jsem si říkal, že se můžu zapojit do FNB aktivně, jak jen to půjde, a to de facto v takový paralele, jakože uprchlíci jsou lidi bez domova na cestě a že bezdomovci jsou lidi bez domova na cestě (...) bezdomovců jsou tady bohužel tři prdele (...). Takže jsem si říkal, že to je druhá strana stejný mince pomáhat lidem bez domova, který se podle mýho přesvědčení třeba dostali do těch situací vlastníma chybama možná, ale skrz systém, kterej ty chyby podporuje a zvětšuje. (...) Ten člověk musí mít reálně pocit, že má smysl se snažit tu strašnou cestu vydrápat nahoru a proto tam není žádná lítost ani žádná přehnaná jako ‚ó, to je fakt smutný‘. Prostě na, tady máš polívku, ty seš stejnej jako já, a občas si myslej, že se ve svym crustovym kabátku účastním rozdávání, a ne, že tam vařim, což je vtipný (smích)“, říká Anonimiz. Velkou roli hraje sociální cítění a chuť

⁷⁸ Stát sice solidaritu rozdobil, ovšem dle mnohých autorů toto „neplnění role státu“ zpětně posiluje solidaritu v komunitách a vytváří podmínky pro růst takových solidárních aktivit nehierarchicky a zdola.

pochopit důvody toho, jak je možné dostat se na okraj společnosti: „*Prostě interakce, spousta zajímavých příběhů. (...) s téma lidma pokecáš, je vidět, že to sou fakt lidi a že se k nim někdo chová normálně. Že se jich někdo zeptá, jak se máte, pokecá s nima o zimě, o životě, o bolavejch nohách.*“ (Ester)

Za pomoc není recipročně očekáváno nic nazpět. Je to spíše forma sdílení tak, jak ji popisuje Belk (2010) a Widlok (2013). Sdílení vychází ze vzájemné podpory, v kontextu FNB má své místo především v jídle (viz. kapitoly 6.1. a 6.2.). „*V kuchyních se každou sobotu, neděli a středu rozehraje symfonie zvuku nožů a bublání polévky. V prostorách kuchyně se sdílí dobrá nálada, historky, zkušenosti, kuchařský um, ale i tabák, pivo, případně oblečení*⁷⁹, knihy a na konci dne uvařené jídlo⁸⁰“ (terénní poznámky, kuchyně). To je příklad *sharing in* – dochází ke sdílení uvnitř komunity, mezi členy. Klasické odpoledne v kuchyni tak připomíná odpoledne strávené v rodinném kruhu. Poté, co se kuchaři přesunou s várnici na místo rozdávání, sdílí se uvařené jídlo a oblečení se strážníky – to lze chápat jako *sharing out*⁸¹. Aktivisté ale nejdí společně se strážníky, nýbrž se nají před nebo častěji po rozdávání (pouze pokud něco zbyde). Taková interakce se neděje ve smyslu *sdílet* společně jako spíš *podělit se*. Widlok (2013) tvrdí, že sdílení je možné se dožadovat, jinými slovy že poptávku po sdílení nelze považovat za vadu, neboť není v rozporu s hodnotami zakořeněnými v aktu sdílení.

Takové sdílení není vázáno žádným „protidarem“, těžko bychom rozdávání jídla tedy v tomto ohledu považovali za dar. Na druhou stranu dar je definován rituálem ukončeným poděkováním (Belk, 2010), což v mnohém odpovídá mé zkušenosti z rozdávání jídla: strážníci povětšinou vyjadřují svoji vděčnost a horlivě děkují.

Někteří autoři, kteří zkoumali anglofonní kolektivy FNB (např. Heynen, 2010) upozorňují, že v anglickém jazyce členové FNB nedefinují svoji aktivitu jako „giving“ – „darování“, ale jako „sharing“ – „sdílení“. V pražském kolektivu se ujal výraz „rozdávání“, který osobně ani na základě výpovědí informátorů nepovažuji za ekvivalent „darování“. Tento výraz sice evokuje dar a s ním spojenou reciprocitu tak jak ji popisuje Belk (2010) – kuchařům se dostává nazpět přinejmenším dobrého pocitu, pocitu smysluplného naplnění volného času a morálního uspokojení (k podobným závěrům dochází i Randáková, [2014]) – jejich výpovědi na toto téma se ale přece jen liší od autory

⁷⁹ Pražský kolektiv FNB kromě jídla rozdává také oblečení. To pochází buď z freeshopů sociálních center, nebo členové donesou vlastní oblečení, které vyřadili. Mění si ho i mezi sebou.

⁸⁰ V případě, že se jde na „dumpster“ pro vlastní potřebu, sdílí se jídlo už u kontejnerů: společný nález se spravedlivě rozděluje mezi všechny zúčastněné tak, aby měl každý dostatek toho, co potřebuje. Podobně popisuje sdílení u dumpster-divingu Goldbergerová (2016).

⁸¹ Hranice sdílení dále rozebírám v kapitole 10.1. a 10.2.

popsaného daru: „Podle mě je to taková lidská potřeba naplnění, že u někoho to vychází z takovýho toho osobního pocitu spíš a někdo zase to bere hodně empaticky a myslí spíš na ty strážníky a dělá to spíš kvůli nim a o něco míň kvůli sobě, ale myslím, že každéj aspoň minimálně z toho má dobrej pocit.“, říká jeden člen, druhý se ale k tomu staví opačně: „FNB je o mnohem hlubších věcech, než bejt dobrej a dávat jídlo.“ Možná je to ale i tím, že Karel má zkušenosti s vařením v jiné zemi, kde byl jiný přístup k aktivitám FNB: „My jsme to brali všichni jako z nějakých anarchistických perspektiv (...) Jsem to bral tak, jako že my máme nějaký privilegia, že jsme se narodili v nějakých poměrně úspěšných rodinách, nebo který zůstaly...neklesly pod tu čáru (...), tak jakoby je solidární z mojí strany se o ty privilegia rozdělit, jít prostě vařit jídlo a tím způsobem vést zároveň propagandu nějakých anarchistických myšlenek.“ Anarchistická podstata, která také může jejich aktivitu oddělit od *darování*, se dle mnohých z hnutí postupně vytrácí.⁸²

V neposlední řadě je hnutí konsistentní a solidární na *sítové* úrovni (Day, 2005). V České republice se vaří v přibližně patnácti městech⁸³ a skupinky FNB z těchto měst se vzájemně podporují, například penězi z benefičních koncertů. Když některé město potřebuje peníze na své fungování (například když začíná), ale nemá dostatečné zázemí na benefiční akci⁸⁴, nebo tam zkrátka není tak početná *scéna*, pomůže větší město, které má možnost získat na fungování onoho kolektivu více peněz.

8.2. Kolektiv, přátelství a skryté struktury

Není pochyb, že v dnešní individualizované společnosti se ne jeden ztrácí. Mnozí z nás hledají spřízněné duše a tak vytváříme nové formy komunit (Novák, 2013a), ve kterých nám lidé porozumí a budou s námi sdílet nejen naše každodenní životy, ale i hodnoty, ideje a postoje: „já sem nikdy moc nikam nepatřila a vlastně sem si říkala, že to je konečně jako kolektiv, kde by se mi líbilo právě trávit čas a chodit s nima do hospody. Tak sem tak jako přijímala, bobtnala ty jejich názory.“, říká o svém příchodu do FNB Beatrix a dodává, že pro ni kolektiv znamená „sounáležitost s lidma, s takovejma jako sem já v normální vrstvě lidí, lidi, který si prostě souzněj v nějakých názorech, že prostě jako volnej čas věnujou něčemu důležitějšímu, než je popljení piva a nadávání na Zemana.“ Vaření může být tedy mimo jiné možností, jak se pravidelně scházet s lidmi s podobnými

⁸² Více budu tuto problematiku rozebírat v kapitole 10.

⁸³ Počet aktivních měst se neustále mění.

⁸⁴ Benefiční financování vysvětlím v kapitole 9.2.

hodnotovými rámci, a je to prostor, kde vznikají přátelství a kde si lidé vzájemně naslouchají.

Pražský kolektiv FNB funguje v podobě několika skupin o dvou až, řekla bych, deseti členech a tyto skupiny zpravidla tvoří přátelé. Afinitní skupina je totiž skupinou lidí, kteří se znají a vzájemně si důvěřují (Day, 2005). Tyto skupiny vznikají na začátku sezóny⁸⁵, kdy proběhne tzv. předsezónní schůze. Každá skupinka si vybere jeden den v měsíci⁸⁶, který ji vyhovuje. Jedinec samozřejmě není na skupinku vázán a může v průběhu roku pendlovat mezi jednotlivými dny v týdnu a skupinami v měsíci. Nehledě na to, o jakou skupinu se jedná, si všichni informátoři pochvalují přátelskou atmosféru při vaření. Jejich vztahy bych zajisté charakterizovala jako přátelské, přestože mezi nimi existují konflikty na osobní rovině, které už nejednou vedly k symbolickému⁸⁷ vyloučení kuchaře z jeho mnohaleté skupiny. Důvod pro vyloučení může být nerespektování jednoho z hlavních anarchistických principů rovnosti a respektu mezi členy a členkami. Na vaření si kuchaři často mezi sebou vypráví, kde společně strávili čas – většinou to bývají koncerty, demonstrace nebo společné večeře. *„V kuchyni se mnohdy zpívá, tančí a již při příchodu je většinou kromě kuchyňského náčiní slyšet smích a cítit dobrou náladu“* (terénní poznámky, kuchyně).

Podle mnohých autorů (srov. Crass, 2013; Harrison, 2010; Day, 2005) odpovídá tedy organizace skupin FNB definici afinitních skupin. McDonald (2004) popisuje afinitní skupiny jako akční skupiny, které jsou zapojené do specifických projektů. Vyjadřují formu propojení a provázání, což je forma společného boje odlišná od dělnických hnutí, která se řídila etikou „v jednotě je síla“. Na rozdíl od toho tvoří afinitní skupiny lidé, kteří se znají a vzájemně si důvěřují. To vytváří prostor pro neindividualizované společenství.

Potřeba přátelství a důvěry je však znát i při příchodu nových zájemců. Když přijde někdo „nový a neznámý“, jsou z toho mnozí kuchaři nesví⁸⁸: *„(...) mi to přišlo fajn v tom, že ty lidi se navzájem aspoň trochu znají, nebo aspoň část z nich se zná. Takže se nestane, že bys měl vařit s někým, komu třeba úplně nedůvěřuješ, o kom třeba si nejseš jistě, jestli*

⁸⁵ Jedna sezóna je vždy stejná jako akademický rok, tzn. září – květen/červen. V létě 2016 proběhl pokus o vaření i přes prázdniny, většina kuchařů ale projevila spíše rozladění, zmiňovala se o špatné organizaci, malé docházce strážníků i kuchařů a problémech rychle se kazících potravin. Pro léto 2017 zatím neplánují aktivitu opakovat.

⁸⁶ O rozvrhu vaření více v podkapitole 3.4.

⁸⁷ Použila jsem výraz „symbolicky“ proto, že kolektivy nejnovějších sociálních hnutí nesouhlasí s členstvím ve smyslu, v jakém bylo chápáno ve starých hnutích, jako např. odborech (McDonlad, 2010). Na druhou stranu dále v empirické části uvidíme, že i v pražském kolektivu FNB existují určité struktury založené na důvěře, které určují, zda byl někdo do kolektivu „přijat“.

⁸⁸ Uzavřeností a otevřeností kolektivu se budu dále zabývat v kapitole 10.4.

je to v pohodě člověk, nebo ne. Že jsem tam měla nějakou jistotu, že vlastně třeba...já jsem tam zatáhla svého bratra a ostatní, i když mého bratra neznali, tak věděli, že je ode mě a že bych tam asi nedotáhla někoho, s kým by mohly být nějaký větší problémy...Ale teď se do FNB dostalo spoustu lidí, který tam jako nikdo moc nezná a některý třeba přišli jednou a už znova nepřišli.“ (Kerry)

Přátelství a důvěra hrají natolik důležitou roli, že určují, zda je skupina početná a má vždy dost kuchařů na vaření, či zda se opakovaně ozývají prosby o pomoc s vařením. Někteří členové kolektivu si stěžovali na elitářství, tedy že v méně „populárních“ skupinách bývají na vaření sami. Tyto skupiny jsou populární díky známým a výrazným členům. Podobně Randáková (2014) ve svém výzkumu pražských FNB odkrývala struktury elit, které mají větší rozhodovací moc než ostatní. Všimla si, že pracovně starší kuchaři, které označuje „starokuchaři“, zastávají ve skupině přece jen silnější pozici, než například nováčci, kteří jsou často dezorientovaní. Všimla jsem si, že podle těchto pracovně starších kuchařů se pak pojmenovávají skupiny, kde se vaří, a jméno jim zůstává i poté, co „hlavní tahoun“ odejde: „víceméně se [skupině] často říká Milanova, i když už tam Milan není, pak když odejde Pavel a několik let tam nevaří, tak se říká Pavlova, třeba když přestanu vařit já, tak se bude říkat Boubova skupinka za pár let (smích).“ (Bouba)

Jisté elitářství i důležitost přátel v kolektivu potvrzují jeho slova, ve kterých vzpomíná na svá první setkání s FNB: „Po první mě to docela bavilo, ale po druhý když jsem tam šel, tak tam bylo spousta [mně] neznámejch lidí, tam byli právě co si vybavuju [dva členové] a ty byli přece jenom starší. A ty na mě působili dojmem, že už tam nejsou tolik moji kámoši, že jsem tam znal jenom Milana, ale když jsem tam byl poprvé, tak tam bylo víc lidí, který jsem znal, z tý punkový scény dejme tomu. (...) tak jako připadalo mi, že je tam taková jako jiná atmosféra, nebo víceméně moc nemusim, když jsem v nějakym kolektivu mezi lidma, který neznám, nebo neznám je tak dobře.“ Někteří neradi chodí k „cizím“ skupinám a přiznávají, že tím, že se za poslední dobu pražské FNB rozrůstá, členy ostatních skupin většinou ani neznají a raději zůstávají ve své skupině, kterou důvěrně znají.

Lze si povšimnout, že existují struktury uvnitř hnutí a že v hnutí existují role, které členové zastávají. V průběhu členství se pak tyto role a pozice mohou měnit; dle vykonaných aktivit „navíc“ získávají členové lepší či horší „renomé“. Dle McDonalda (2004) je přitom v nejnovějších sociálních hnutích základem zamítnutí formy organizace, kde jednotlivci plní definované role, a naopak podpora uspořádání, v němž jednájí členové jako osoby. Vztahy uvnitř kolektivu bych ale nedefinovala jako hierarchické.

8.3. Veg*nství: protest, ekologie i životní filozofie

Další téma, které silně rezonuje mezi členy kolektivu, je veg*nství. Ráda bych hned na začátek této kapitoly citovala své terénní poznámky, abych čtenáři přiblížila, jakou hraje roli: *„Obtěžkána krabicemi plnými jídla z Jarmarku vstupuju do předsíně Osvobozené domácnosti a zouvám se. Můj pohled spočine na hromadě rozházených bot – na třech párech vypadajících jako (zpravidla kožené) martensky, které jsou z mé zkušenosti „značkou“ pankáčů, a jedněch kozačkách, visí nápadná vyšitá cedulka VEGAN. Jsou to boty vypadající jako kožené, ale upozorňují, že nejsou z pravé kůže – že jsou veganské. Vcházím do kuchyně a myslíc na tento detail prohlížím si tetování některých z kolektivu: vegan, 269⁸⁹. Dále čepice vegan, tričko vegan.“* (terénní poznámky, OD). Pro většinu lidí z kolektivu je veganství, nebo „minimálně vegetariánství“, naprosto zvnitřněné, a to až do té míry, že mě v této souvislosti napadlo, co mi říkávala babička: podle bot poznáš člověka. Několik členů kolektivu se účastní nebo pořádá protesty za práva zvířat, několik členek je aktivních právě v iniciativě 269, při vaření jsem se setkala s jedním vegan-fighterem.⁹⁰

I diskuse po dobu vaření se často točí kolem veg*nství, nových veg*nských značek nebo restaurací. V tomto ohledu lze shledat, že účastníci se zamýšlejí nad zodpovědností spotřebitele, nezpochybňují však zodpovědnost na straně výrobce, tedy politických struktur (Maniates, 2002). Vlastní spotřebu považují za etickou, ne vždy je ale v tomto směru skromná. Zelené konzumenství zůstává stále konzumenstvím.

Pro mnoho lidí z kolektivu není veg*nství jen otázkou stravování, ale také životního přesvědčení a filozofie každodenního života. K tomuto jsem si zapsala jeden rozhovor mezi dvěma kuchaři: *„Ty už ses přestěhovala jo, a jaký to je?“ „Jo, docela dobrý, mám tam hodně místa,“ „A jsou to vegani?“ „No nejsou, no, ale jako jsou v pohodě asi.“* Jeden člověk se o své kapele zmiňuje jako o „veganské“. Často se stává, že o jídle zdůrazňují, že je veganské, přestože bych ani nic jiného nečekala. Je to proto, že vegani více než

⁸⁹ „269 je tele, které se narodilo na izraelské farmě a jehož osudem bylo vykrmení a následné zabití, aby jeho naporcované tělo mohlo být prodáno v supermarketu nebo v restauraci. 269 je číslo jeho ušní známky, která ho identifikovala jako jedno ze ztotočených a bezejmenných hospodářských zvířat bez tváře, která žijí a umírají každý den skryta před našimi zraky a naším svědomím. Tele 269 bylo osvobozeno a jeho jméno se stalo symbolem celosvětového hnutí. Hnutí 269 stojí na třech základních stavebních kamenech, které spolu velmi úzce souvisejí. Jsou jimi ANTISPECIESISMUS, VEGANSTVÍ a ABOLICIONISMUS.“
<http://www.269.cz/o-nas/> / cit. 1.12.2016/.

⁹⁰ Vegan-fighters jsou sportovci-vegani, kteří se zpravidla věnují bojovým sportům. Propagují veganskou stravu při fyzickém zatížení a sportu na profesionální úrovni a snaží se tak vymýtit obecné klišé, že veganství nemůže být zdravé, pokud sportujeme. www.vegan-fighters.com / cit. 16.12.2016/.

vegetariáni či freegani⁹¹ jsou v tomto ohledu dost dogmatictí. Na vaření jsem několikrát slyšela vtip: „*Víš, jak poznáš vegana? Řekne ti to.*“

Veg*nství samozřejmě není podmínkou pro existenci v kolektivu FNB, v kolektivu občas vaří tzv. „masožravci“ neboli „mrchožrouti“, dlouhodobí členové ale bývají zpravidla veg*ani. Ti, kteří přijdou do kolektivu jako „masožrouti“ se veg*ny často stávají nebo svůj jídelníček reflektují: „*vždycky si sypal popel hlavu,*“ uvedla Beatrix o jednom takovém.

Veg*nství je obecně vnímáno jako možnost, jak se nestavět do žádného hierarchického postavení vůči jiným živým tvorům, ale i jako environmentálně šetrná možnost stravování. A někteří se dokonce dostali k veg*nství a obecněji k myšlenkám na ochranu přírody právě díky FNB (a jeho princip veg*nství): „*Určitě, mě to ovlivnilo, se snažím být vegetarián, souhlasím s tím, že kdyby všichni lidé na světě byli vegani, tak nikdo nemá hlad a tak...tak taky teda není ani žádný globální oteplování...právě si stojím za tím, že ty ideály potom jsou nedosažitelný, jakoby, ale to není důvod proč za nima nejt, no.*“ (Tereza)

Jak už jsem zmiňovala v teoretické části, veg*nství může být formou protestu proti násilí na zvířatech, proti homocentrismu, tedy lidské nadřazenosti (Seiter, 2016). Mnozí členové přestanou jíst maso těsně předtím, než se poprvé setkají s různými formami tohoto aktivismu, anebo těsně potom (většinou jedno následuje druhé; například v anarchisticky aktivistickém prostředí je velmi málo lidí, kteří jedí maso). Veganství jednu členku dokonce dovedlo k tomu, aby měla ráda ostatní lidi, maso přestala jíst kvůli odporu, který si vytvořila k rasově nenávisným názorům v rodině: „*Já sem byla vychovávána v takový typický čechácký rodině, kde k večeři nebylo nic jinýho než párek a smaženej sýr, prostě matka zatvrzelá proti Ukrajincům, Rusákům, proti cikánům, homosexuálům a všemu, fakt jako taková ta typická Češka, a možná ten prvotní impuls byl i jako takovej vzdor vůči matce, sem prostě nechtěla být jako vona, mně přišlo jako špatný to, co dělá, a pak sem si začla uvědomovat, že vlastně když mám ráda ty zvířátka, tak je hrozně bizarní nemít ráda lidi.*“ (Beatrix)

Několik členů se také staví proti myšlence, že jsou živí tvorové chápáni pouze jako

⁹¹ Samotný pojem „freegan“ se objevil v 90. letech společně s antiglobalizačním a environmentálním hnutím. Je složen ze dvou slov „free“ a „vegan“ – vegansky se stravují pouze když nakupují, ale z kontejnerů pozřou cokoli. Freegani se vymezují jako alternativně žijící lidé s minimální spoluúčastí na konvenčním ekonomickém systému (Osvald, 2013). Z mých osobních zkušeností freegani zkrátka nepohrdnou ničím, co bylo odhozeno jako nepotřebné, ale přitom by bylo ještě stále k užítku, tzn. že potravinu „zachrání“ a pozřou, i když se jedná o maso. Snaží se získávat potraviny a suroviny zdarma.

komodita, chovaná za účelem zisku. Veganství se jeví jako etické, spíše než jako otázka zdravého stravování: „*je to bez fyzickeho, psychickeho nasilia, teda bez utrpenia, ked' ten preklad, že je to Jedlo namiesto zbraní, tak je to aj tak, že bez útlaku na zvieratách a na všetky ostatné žijúce bytosti (...) a ked' ho [maso] kúpiš podporíš zabijanie. Podporuješ ten útlak a teror na tej živej bytosti. Je to ta hlavná myšlienka FNB.*“ (Sviťo)

8.4. Odpor k plýtvání a uvědomělé chování

V páté kapitole práce jsem nastínila, jak se FNB staví kriticky k ničení životního prostředí (např. Butler a McHenry, 2000). Ekologické myšlení, ochrana životního prostředí i uvědomělé chování jsou další z témat, která prosakují pražským kolektivem FNB, stejně jako odpor k plýtvání vůbec.

Poměrně skromné je to i u členů doma, kde jsem často vedla rozhovory. Nikde jsem například neviděla televizi ani luxusní domácí vybavení. K tomu bych ráda uvedla výňatek ze svých terénních poznámek: „*Sedím u Ester v jejím skromném příbytku a čekám, až mi uvaří kávu. Na podlaze odpočívá její pes a hned za ním je několik nálepek s hesly radikální ekologie. ‚Sladíš?‘ ptá se mě. ‚Víš ale, že u mě bílej cukr nenajdeš,‘ směje se a nabízí mi med nebo bio rýžový sirup. ‚To víš, to u mě nesmí přes práh.‘ Chválím jí starodávnou rozkládací krabičku, ze které mi podává několikery cigaretové papírky. Dostala je prý o víkendů na brigádě a tak se chce o ně podělit, protože je všechny nevyužije. ‚Tu krabici jsem našla v popelnici, je skvělá,‘ dodává spokojeně.*“ (terénní poznámky, rozhovory)

Během rozhovoru pak vyplývá, že její kladný přístup k životnímu prostředí a nadměrné vyhazování patřily mezi hlavní důvody, proč začala vařit s FNB a svůj pohled vyjádřila následovně: „*Já jsem takovej dost economickej člověk ve smyslu schránčení věcí s tím, že to distribuuju dál lidem, kterejm se to hodí, a opravdu nesnáším plejtvání, bytostně nesnáším plejtvání. Když jsem byla malá a začínaly tady kontáky na třídění, tak mi to přišlo úplně úžasný, nevím proč, jsem naučila svoje rodiče třídít, jsem to do nich hustila, vynášela jsem to, protože mi to prostě přišlo pro tu přírodu dobrý, jako. Nás učili rodiče: škola, příroda, houby, les, todlecto támlecto, a takže k tý přírodě jsem nějaký vztah měla a vnímala jsem to, že to není úplně oukej. Takže mě sralo to plejtvání a podle [FNB] mi přišlo jako dobrá možnost nějak na to upozornit a zkusit s tím něco dělat, no.*“

Motivací, proč tedy někteří vůbec začali vařit, je vedle potřeby dosáhnout kýžené solidarity většinou právě odpor k plýtvání (především plýtvání jídlem⁹²). Svoji aktivitu pak považují za možnost na plýtvání upozornit. Je však otázkou, do jaké míry se jim to daří. Většina z informátorů totiž přiznává, že se obecně „mimo anarchistické kruhy“ o aktivitách FNB moc neví. Občas jsou jako kolektiv pozvaní přednášet, často ale opět mezi jedince, kteří se už v těchto kruzích pohybují. Beatrix popisuje jednu ze svých externích přednášek na gymnáziu: „*ty lidi vůbec nevěděli, že něco takového existuje v ČR, vůbec. Že ta propagace FNB je tady fakt malá, že podle mě by zrovna na těch školách pomohlo jako hodně, ale zase jako která škola si nechá hodinu přednášek od nějakého levičáckého feťáka (smích). Ale nějaký takový ty jako liberálové a kavárny a hipstři a podobně, tak ty o tom taky nemaj třeba jako úplně poněti, tak nějaká propagace by mohla bejt fajn, aby to právě nebylo cílený jenom na ty lidi bez domova.*“

Spíše bych si tedy dovolila říci, že se v Čechách tematika plýtvání zpopularizovala díky veřejným iniciativám jako Zachraň jídlo⁹³. Randáková (2014) ve své práci komentuje, že toto téma se začalo otevírat v roce 2013. Poté, co byla v České republice zrušena daň z daru v roce 2014⁹⁴, která způsobovala neochotu supermarketů potraviny věnovat do potravinových bank, lze v tomto směru opravdu sledovat zlepšení.⁹⁵ Některé obchodní řetězce se dnes snaží dopady omezit. Alespoň navenek. O plýtvání a vyhazování jídla vzniklo za poslední roky několik dokumentů a článků⁹⁶, například pořad ČT *Nedej se: Jídlo pro všechny* o aktivitách FNB. Ke kritice plýtvání ve společnosti tak přispělo i FNB, které se tak pro některé v tomto směru stalo legitimním společenským hnutím.

„Vyhazuje se toho strašně moc a spoustu těch věcí je ještě ve zdravym stavu (...) skvělej úlovek, jsem měla prostě asi dvě kila chřestu (...) nebo třeba tam bylo vyhozený kulatý avokádo, tak jsem si říkala, že to asi vyhodili jenom proto, že to asi nemá ten správněj tvar. Docela mě to dostalo do reality, jako že fakt se tím jídlem plýtvá, a tak to co

⁹² Zajímavým faktem v této souvislosti je, že lidé často neumějí rozlišit mezi „minimální trvanlivostí“ a „datem spotřeby“ <http://zachranjidlo.cz/kolik-se-plytva/> /cit. 10.12.2016/.

⁹³ Zachraň jídlo! je iniciativa, která vznikla v roce 2013 a jako první zorganizovala veřejné jídlo z vyhozených potravin „Oběd pro tisíc“, na kterém se jí opravdu podařilo v centru v Prahy rozdat tisíc porcí. Ve stejném roce se stala součástí expertní skupiny Potraviny pomáhají bez DPH při organizaci Byznys pro společnost a pomohla se tak zasadit o zrušení daně z darování potravin (v rámci této skupiny probírali zástupci obchodních řetězců, neziskovek, Ministerstva financí ČR a další aktéři, jak změnit dosavadní povinnost platit z darovaných potravin 15% DPH). <http://zachranjidlo.cz/historie/> /cit. 16.12.2016/.

⁹⁴ http://ekonomika.idnes.cz/z-darovanych-potravin-se-nebude-platit-dph-fjv-ekonomika.aspx?c=A141119_124301_ekonomika_jj/ /cit. 14.12.2016/.

⁹⁵ Dobrou zprávu v tomto směru jsme mohli zaznamenat v listopadu 2016, kdy v Opavě vznikl „obchod bez peněz“, který potřebným rozdává vyřazené potraviny. <http://rozhlas.cz/ostrava/aktualne/zprava/v-opave-funguje-obchod-bez-penez-socialne-potrebny-m-lidem-rozdava-vyrazene-potraviny--1673690/cit.> 14.12.2016/.

⁹⁶ viz. Randáková (2014)

ted' kupuju, tak se snažim kupovat fakt jenom to, co spotřebuju a fakt nevyhazovat,“ vypráví o svých prvních zkušenostech Kerry a dodává, že právě díky FNB si uvědomila, jak je situace s plýtváním potravinami kritická.

Chování členů kolektivu na každodenní rovině se jeví jako záměrně skromné (Librová, 2010) a alternativní ke konzumní společnosti. Mnozí se oblíkají do oděvů z freeshopů, „recyklují“ věci, kterých se jiní chtěli zbavit, obecněji pak lze říci, že někteří zachraňují, co by mělo být předčasně vyhozeno do odpadu. Nadměrná spotřeba je znakem konzumní společnosti, jež svojí spotřebou demonstruje své společenské postavení a bohatství – okázale plýtvá (Veblen, 2007). Nakupuje stále nové věci, aniž by využila těch starých a upevňuje si tak svoje společenské postavení (Sanne, 2002). Lidé z kolektivu nepoužívají nejnovější technologie (např. několik členů má tlačítkový telefon) a nejčastěji se neodívají do mainstreamových značek, spíše nosí značky, které pocházejí z DIY dílen jiných kolektivů (anarchistických, punkových, feministických, environmentálních a jinak aktivistických).

Šimon na toto téma dodává, že plýtvání chápe jako projev mnohem hlubšího problému kapitalistické společnosti: *„Podle mě je to jako nutnost v rámci kapitalismu, že to takhle musí být, takže se to snaží omezovat ty nejhorší plýtvání, ale nevím jak moc reálně, jakože furt píšou jako že supermarkety furt vymejšlej něco jako aby nevyhazovaly tuny jídla, ale nepřijde mi, že by to začalo nějak fungovat. Takže já se nesnažim nějak moc upozorňovat nebo jako...nejsem hysterickéj z toho, že se plejtvá jídem, jakože něco pojd'te rychle všichni dělat, protože podle mě ty příčiny jsou jako dál no, takže spíš na to bych upozorňoval...Protože plejtvání jídem prostě jako musí asi být.“*

Lidé z kolektivu se o sobě více či méně často vyjadřují jako o ekolozích (třídí odpad, pokud mohou, tak si některé jídlo pěstují, používají nejčastěji hromadnou dopravu anebo dopravní prostředky jiná než auta, obecněji se zajímají o environmentální tematiky a mají kladný vztah k přírodě), někteří méně explicitně, ale přesto jsem tyto tendence většinově pozorovala; uvedu terénní poznámky ze Salé: *„Chystáme se začít vařit, je třeba umýt nádobí. Na Salé, stejně jako na OD, je vždy k dispozici ekologický mycí prostředek. Jdu do potravinové banky, kde jsou v lednici zbytky jídla z nějaké předešlé akce, které se použijí na dnešní vaření. Tam na několika policích stojí domácí ekovýrobky, které je možné si na místě koupit. Vyrábí je prý jeden obyvatel, DIY. A ani nejsou moc drahé – lidové ceny – domácí jar za 25,-.“*

9. CO, JAK A KDE – organizace a fungování kolektivu

V předešlé kapitole jsem představila hlavní postoje a motivace členů kolektivu FNB. Ukázala jsem, za čím si stojí, jak se to projevuje, ale také kde jejich přesvědčení kolísají. V následujícím textu se pokusím podobně popsat vnitřní organizaci a fungování kolektivu. Začnu tím, kde a jak shání na vaření potravin, představím, jakým způsobem aktivitu financuje, poté popíši, jak se dělí odpovědnost a nakonec představím prostory, kde se vaří a rozdává jídlo.

9.1. Dnešní menu: dumpster diving a darované potraviny

„Vcházím do OD, kde se mám s Beatrix sejít k rozhovoru. Je to ideální místo, které obě dobře známe a kde je klid. Přivítá mě Tomáš a velké bedny pravděpodobně vykontěné⁹⁷ zeleniny a ovoce. „Ahoj Adéle,“ zdraví mě. „Máš hlad? Dáš si konťákovku⁹⁸? Z řepy, tentokrát ji bylo strašně moc. Je trochu pálivá,“ nabízí mi hned polévku. Obsah nalévá do hrnce a zapaluje hořák na sporáku, na kterém je sprejem nastříkán nápis FOOD NOT BOMBS. „Dám si ráda,“ venku je nevládně. Je příjemné se tady zastavit i mimo vaření. Popíjím čaj a poslouchám debatu o řepě. Polévka se rozvoněla celou místností. „Já teda řepu fakt nesnáším,“ říká Beatrix a ohřívá si dýňovou polévku.“ (terénní poznámky, OD)

Dumpster-diving, neboli potápění či noření do kontejnerů (Goldbergerová, 2016), neboli recyklování potravin (McHenry, 2012), neboli kontění (členové FNB Praha) spočívá v dobrovolném⁹⁹ vybírání jídla z kontejnerů u supermarketů a obchodních řetězců. Jídlo bývá většinou ještě v pořádku, je však například z estetických důvodů nebo z důvodu prošlého data spotřeby vyhazováno a končí na skládkách. „Potápěči“, jak je nazývá Goldbergerová (2016), zachraňují potraviny pro vlastní potřeby nebo, jako v případě hnutí FNB, aby je zpracovali v chutný teplý pokrm a poskytli sociálně slabším (tj. redistribuovali). Potápěči se tak stávají svépomocnými a potraviny získávají mimo tržní kapitalistický systém (Goldbergerová, 2016), neustále se však pohybují na hranici

⁹⁷ Pocházející z kontejneru.

⁹⁸ Pokrm pocházející z potravin z dumpster-divingu, v tomto případě polévka.

⁹⁹ Dumpster-diving lze považovat za uvědomělý pouze v případě, že ho jedinci provozují dobrovolně a svobodně, tzn. že na něj nejsou odkázáni svojí sociální situací (např. Goldbergerová, 2016).

zákona¹⁰⁰. I proto mají členové FNB stále častější zkušenosti se zamčenými kontejnery, a proto často hledají nová místa, kde by mohli nezištně získávat jinak z trhu vyřazené potraviny. „*Obchodní řetězce s praktikou dumpster-divingu nesouhlasí, protože se bojí, že by se rozmohla a lidé by nechtěli nakupovat v obchodě. Dále se bojí kritiky plýtvání potravinami. V neposlední řadě považují odpadky v popelnicích za soukromý majetek.*“ (terénní poznámky a neformální rozhovory)

Dumpster-divingu je ve výzkumech věnována stále větší pozornost, není však novou praktikou dnešní společnosti.¹⁰¹

Přibližně polovina informátorů provozuje dumpster-diving několikrát týdně až měsíčně i pro vlastní potřebu. Považují to za levné a alternativní řešení a baví je na tom, že pokaždé najdou něco jiného a možná dokonce neznámého, chodit „nakupovat za obchodák“ je vždy překvapením. Pouze jeden člen se vyjádřil tak, že na dumpster-diving nechodí, protože nechce brát zdroje potřebnějším – ze solidárního důvodu: „*Pre seba nechodím. Som ako skromný človek, väčšinou si navarím, snažím sa chodiť na tie tržnice a podporovať tých maloobchodníkov, (...) aj z toho dôvodu, že chodia tam aj bezdomovci a povedzme že aj ja by som tam mal chodiť každý d'ň päťkrát do týždňa aby som aj ja mal čo do úst a pritom som zamestnaný, mám strechu nad hlavou, som zdravý, nemám žiadne zlomeniny, nič, tak prečo by som mal to jedlo brať z toho kontajneru každý d'ň a potom im ho v sobotu zasa dávať. Príde mi to ako nelogické a či si budem kupovať to jedlo, dávať zaňho peniaze a viem, že ten kontajner keď navštívi bezdomovec, tak tam niečo nájde.*“ (Sviťo)

Díky tomu, že existuje Jarmark, chodí většina sobotních skupin pro jídlo právě tam a nemusí se díky tomu dohadovat, kdo půjde na průzkum kontejnerů. Je to jistota (což přece jen při „lovu“ v popelnicích není) a někteří trhovci si na ně již zvykli – vybudovali si u nich důvěru. V tomto smyslu FNB působí pozitivně, neboť *předchází* vyhazování jídla (často se stává, že se ozve někdo z veg*nské restaurace a nabídne zbytky) a vytváří dobré vztahy, dopomáhá sdílení mezi lidmi, kteří by si byli jinak cizí: „*Tam [na tržnici] bola jedna pani, ktorej som povedal, že čo vlastne robím a pre koho to robím, takže tá mi vždycky dávala plnú igelitku ovocia a brambor, pečivo, pár krát mi aj fakt vynadala, že keď som neprišiel, ,tol'ko som tu toho mala, pol vreca pečiva a vy ste neprišli!*“ bola z toho

¹⁰⁰ V červnu 2016 byli v Přerově kvůli dumpster-divingu zatčeni tři lidé. (http://olomouc.idnes.cz/kradez-potravin-supermarket-prerov-popelnice-mladici-ppr-/olomouc-zpravy.aspx?c=A160711_100410_olomouc-zpravy_mip) /cit. 27.11.2016/.

¹⁰¹ První zmínky o těchto aktivitách nalezneme v Americe na konci šedesátých let u pouliční divadelní komunity Diggerů, kteří lidem na ulici rozdávali právě zachráněné jídlo. V Anglii dokonce Diggeři existovali již kolem roku 1938 (McHenry, 2012). Dumpster-diving je nyní jedna z hlavních aktivit freeganů.

smutná a mne sa hlavne páčilo, že ona mala doma prasatá a má asi tri také väčšie stánky so zeleninou po celej Prahe, plus ešte niečo vo vesnici, kde býva, a ešte keď má prasatá, ktoré kŕmi, tak ešte jej ostane jedlo a podelí sa s tými potrebnými ľuďmi.“ (Sviťo)

Jak vysvětluje Gross (2009), kapitalistický systém vytváří záměrně přebytky, aby lidé měli pocit dostatku a svobody při výběru v regálech. Vzniká tak ovšem nespravedlivá redistribuce potravin, jež rozděluje jedince na spotřebitele, tj. ty, co si mohou dovolit v obchodech nakupovat, a vyloučené ze spotřeby, tj. ty, kteří si to dovolit nemohou. Takové rozdělení demonstruje mocenské vztahy, které možností či nemožností přístupu k potravinám společnost rozděluje (Clark, 2004). Potraviny se staly komodifikovanou položkou, jež ze svého užití vylučuje ty, kteří na ni nemohou dosáhnout. FNB tento problém do jisté míry eliminuje, když sbírá „systémem“ vyhozené jídlo a poskytuje ho těm, kteří k němu nemají přístup. *„Už tam není tak zdůrazněnej ten protest proti tomu zbrojení, ale že se to víc posouvá k tématu třeba plýtvání potravin nebo té solidarity v praxi,“* říká Tomáš.

Od toho, co kdo přinese do kuchyně (a to jak z „dumpstru“, tak z Jarmarku či restaurací), se odvíjí i menu FNB. Většinou je ve skupině jeden „známý“ kuchař nebo kuchařka, kteří se ujmou ochucování a míchání, někteří raději krájí a strouhají: *„Občas tam jsou třeba hádky, kdo bude krájet cibuli, protože to není nic veselýho, to je spíš k pláči“*, směje se Kerry. Vždy se dohadují všichni společně, co se bude v daný den připravovat. Většinou je to jídlo, kterému obecně říkají „eintopf“, tedy zeleninová polévka či guláš v jednom hrnci.

Někteří členové se přiznávají, že nemají čas nebo chuť cestovat za kontejnery daleko od centra a preferují spolehnout se na spřátelené restaurace, k čemuž prý dobře funguje facebooková stránka, na které se domlouvají. Často si ale aktivisté stěžují, že pro nabízené jídlo nikdo nedošel. Jen jeden člen uvedl, že jídlo nakupují, vychází to ale jen nanejvýš okolo 100-200kč na toto jedno vaření v měsíci a k tomu jsou k dispozici peníze z benefitů¹⁰². Více na toto téma vysvětlím v následující kapitole.

9.2. (Ne)závislé peníze

Anarchisté vytvářejí autonomní aktivistický modus, kvůli kterému nemohou dosáhnout na potřebné zdroje a nemohou tak rozvinout svoji organizační a advokační

¹⁰² Více v následující kapitole 9.2.

kapacitu, říká Císař (2008). Jinak řečeno nedosahují na zdroje financování tak, jako nevládní transakční organizace, a jen stěží proto mohou ovlivňovat politickou situaci: „*Kvůli své nedostatečné organizační kapacitě se nebyli schopni ani zapojit do trvalejší politické kontestace.*“ (tamtéž: 146). Otázkou je, zda to opravdu chtějí. Jejich autonomii v tomto směru můžeme chápat jako rezistenci vůči ekonomickému systému, který vše komodifikuje a se kterým tak nechtějí mít nic společného; chtějí pokračovat ve své autonomní aktivistické paralele. Odmítají tak hegemonii státní moci (Day, 2004, 2005). Financování chápou anarchističtí aktivisté jako součást svého politického vyjádření a jejich financování je naprosto nezávislé na státu – nečekají na dotace a nekladou na stát žádné požadavky.

Nezávislost myšlení vyžaduje nezávislé peníze. Peníze na své aktivity získávají nejčastěji z *benefitů*¹⁰³, kde se prodávají propagační materiály (odznáčky, trička s potisky, tašky, literatura; takový „pult“ bývá také nazýván *distro*) a jídlo, které FNB k této příležitosti uvaří, vše za dobrovolnou či doporučenou cenu. Stejně tak vstupní poplatek na akci bývá dobrovolný. Každý návštěvník, který je předem obeznámen s tím, na co je benefit určen, sám uzná, kolik chce přispět. Většinou bývají na koncerty zvané hc-punkové kapely, které jsou ze své podstaty proti komodifikaci (Kumová, 2014).

Finanční prostředky FNB jsou tak do velké míry závislé na solidaritě sympatizantů. Díky benefitům se pak do celé akce FNB mohou zapojit i ti, kteří nemají čas, či z jiného důvodu nechodí vařit: „*Řeknu, že je to benefice pro FNB, čímž můžeš de facto na svoji stranu získat třeba majitele podniku, majitele aparatury zvukový anebo ty kapely, který si řeknou ‚No ty vole, FNB, to je důležitý, já nemůžu chodit vařit, nemám na to čas, ale to co já můžu pro FNB udělat je, že zahraju a podpořím to tím, že si nevezmeme ani cesták ani nedej bože honorář.‘ A často taky zveme kapely, který za ten honorář ani nehrajou (smích),*“ říká Anonimiz, který benefity organizuje.

Vzpomínám si, jak jsem se o svém výzkumu bavila s kamarádkou, která mi říkala (nemohla jsem si to poznamenat, tak to píši z paměti): „*No, já bych to nemohla dělat, dívat se na ty lidi, mně by jich bylo líto, že s tím nemůžu nic dělat, ale občas se tam aspoň zastavím, když jdu kolem rozdávání, a dám tam FNB nějaký peníze jako příspěvek. Aspoň tak můžu pomoci.*“ Vyjadřovala tím, že finančním příspěvkem se může *dle svých možností* zapojit a pomoci *skrze* FNB lidem na ulici. Stejně popisuje Kopřiva úplné začátky FNB v Praze, kdy na rozdávání jídla přicházeli i přátelé kuchařů proto, aby finančně podpořili

¹⁰³ „Benefit“ bývá nejčastěji benefiční koncert.

jejich aktivitu: „*Překvapilo mě, jak to opravdu od začátku začalo plnit tu svoji funkci, že tam chodili lidé, který jakoby evidentně tohle potřebují a který jinak by měli problém se ten den najít. Ale bylo to dycky tak jako půl na půl – polovina lidí tam chodila, protože to chtěli podpořit nebo se potkat s kámošema a polovina to opravdu potřebovala. A myslím si, že se tam vybíral nějaký dobrovolnej příspěvek, že to byla taková solidární cena, že lidi, který ty prachy měli, přispívali těm, co je neměli.*“

Benefity se organizují samovolně a řídí se do značné míry pravidlem „každý podle svých možností každému podle jeho potřeb“¹⁰⁴ (Graeber, 2002). Lidé z kolektivu, kteří mají zkušenosti s pořádáním např. hudebních akcí a kontakty na hudebníky, celkem hravě zvládají takovou událost zorganizovat, vše na principu DIY – svépomocí. Stejným pravidlem se řídí i ti, kteří na benefitech přispívají, neboť příspěvek a jeho výše jsou dobrovolné. V neposlední řadě pak platí, že hudební skupiny většinou samy uznají, zda chtějí něco proplatit (cestu), anebo své představení doslova věnují kolektivu FNB (Anonimiz, Bouba).

Náklady kolektivu jsou sice velmi nízké, ale vyšlo najevo, že je zkrátka třeba získat peníze například na potraviny, které se v kontejneru nenajdou (olej, koření). Dále je nutné spolufinancovat plyn v místech, kde se vaří (OD a Salé). A samozřejmě nárazově koupit náčiní pro přípravu a přepravu jídla, tzn. várnice, hrnce, případně dvojkolku, jakou používá žižkovská skupina. „*Někdy na začátku května 2016 došly peníze v kasičce, tak já sem říkal ,hele, já mám za měsíc a půl akci, tak z toho uděláme benefici na FNB‘, vybralo se asi 15 000 a za to se koupilo hrozně moc plynu, protože v Salé fakt jako prostě...když vaříš 3h v kuse obrovské hrnce, vyplácáš půlku bomby. Když si vaříš pro sebe prostě jako člověk malý jídla, tak ti vydrží bomba klidně čtvrt roku. Takže hodně koření se kupuje, třeba teďka za 6000 se koupilo. A vždycky by bylo do čeho ty peníze dát, ale s tím, že jsou jenom z benefitů se to zvládá. S tím, že se vaří z alternativních zdrojů jídla jako dumpster,*“ potvrzuje Anonimiz.

Informátoři se shodli, že by peněz mohlo vždy být více, aby bylo možné nakoupit lepší materiál na vaření, ale peníze z benefitů na chod kolektivu a jejich aktivity stačí.

¹⁰⁴ Graeber (2002) ve své knize *Dluh, prvních 5000 let* popisuje komunismus základní linie, který funguje na principu „každý podle svých možností každému podle jeho potřeb“. Tvrdí, že takový princip funguje tam, kde nejsou lidé vyloženě nepřáteli a pokud výlohy na úkon nepřijdou jedincům příliš vysoké. Tvrdí, že ve velkých neosobních městech jsou „normy“ takového principu spíše nízké (komunismus zůstává pouze například u podělení se o svůj zapalovač s kuřákem), v menších komunitách tato logika zasahuje mnohem dále. FNB jsou tak příkladem komunity fungující ve městě, která na logice nezištné pomoci dokáže fungovat. Tento princip, vystihující touhu po nápravě společenských vztahů u myslitelů, kteří viděli příčinu zla v ekonomické nerovnosti (vztahu k výrobním prostředkům podle Karla Marxe), vyslovili v různých podobách utopičtí socialisté 18. a 19. století.

Výdělky z benefitů či darované peníze se pak shromažďují ve společné kase, která je většinu času na OD, polepena různými nálepkami s antifašistickými hesly. Správa peněz stojí na důvěře: „*Jdu nakoupit cibuli a česnek, jelikož jsme ten den žádné na Jarmarku nedostali. Tomáš na mě ze dveří volá, ať se vrátím a vezmu si peníze z kasy. Je jich teď dost, protože se podařilo udělat několik benefitů, akorát nemám zapomenout na účtenku, aby v tom byl pořádek.*“ (terénní poznámky, OD)

Veškeré aktivity členů v rámci FNB jsou neplacené, a to jak jídlo, které je zdarma, tak aktivita kuchařů. Nedochozí tedy ke komodifikaci času, jak ji popisuje například Manno (2002). Účast na vaření je vždy dobrovolná (tedy nepodléhá komoditní směně, což značnou měrou přispívá k vytváření komunity [Williams, 2003]). Aktivisté věnují svůj volný čas ve prospěch aktivit, jež mají dle nich „cenu“, nejedná se však o cenu tržní, nýbrž o pro ně společenskou hodnotu.

9.3. Kolektivní odpovědnost a identita

Dlouho jsem přemýšlela nad tím, jak budu nazývat lidi z kolektivu a zda je legitimní používat výraz „členové“. Aby se stal jedinec součástí FNB, nemusí totiž procházet žádným vstupním rituálem¹⁰⁵, takže je těžké rozeznat hranice kolektivu, na druhou stranu tak není vnímán nikdo, kdo přijde vařit jen jednou. Zároveň zde neexistuje žádný „vůdce“, který by určoval, kdo co má dělat a jak často musí docházet – kolektivy fungují nehierarchicky a neautoritářsky: „*nikdo jako neříká ,ty si vem brambory, ty mrkev!‘ Není tady žádný vůdce nebo vůdkyně (smích), který by to říkal konkrétně, ale už to tak nějak probíhá jako samovolně*“, popisuje například průběh vaření i obecnou organizaci Tomáš, i když někteří členové přiznávají, že mají rádi, když mohou v určitých věcech rozhodovat.

Jak tedy oddělit členy a, řekněme, podporovatele? A je to vůbec třeba? Usoudila jsem nakonec, že „členem“ je každý, kdo se podílí na organizaci, přijme na sebe odpovědnost za pravidelnou účast na vaření a podílí se na celém procesu „vaření“ (vaření totiž není výraz, který by byl v kolektivu používán pouze pro akt přípravy pokrmu, ale je to celý proces; pokud se někdo chystá účastnit se pravidelné aktivity kolektivu, „jde na vaření“): tedy shánění surovin, vlastním vaření, rozdávání i mytí nádobí a úklidu. Všimla jsem, že pokud někdo celý proces „šidí“ a přitom je považován za člena, není to vnímáno

¹⁰⁵ McDonald (2002) uvádí, že jednou z charakteristik afinitních skupin nejnovějších sociálních hnutí je na rozdíl od dělnických hnutí zamítnutí členské legitimace a vstupního rituálu.

pozitivně. Kolektiv tedy samo vnímá některé jako členy – to jsou ti, kteří by měli nést odpovědnost za celý kolektiv společně. Tak například: „*Máme sraz ve 12.30 na Jarmarku a místo v pěti se tam scházíme dva. Řekli jsme si, že ještě chvíli počkáme, protože přece jen všechnu zeleninu nést ve dvou není lehké. Je to zrovna ta nejpočetnější skupinka. Několik lidí ten den volalo, že nepřijdou. Jedna slečna je nemocná. Ta další udala důvod, nad kterým ostatní později kroutí hlavou. Shodují se, že horší výmluvu už snad mít nemohla, že je to vrchol a rozčilují se, že je to klasika u početných skupinek – odpovědnost se totiž rozmělní a každý má pocit, že to bez něho zvládnou.*“ (terénní poznámky, Jarmark). Odpovědnost tady tedy není tekutá, jak o ní mluví např. Bauman (2002) ve vztahu k individualizovanému jedinci, nýbrž je konkrétní a jedinec by ji měl pociťovat za všechny.

To činí z FNB kolektiv – odpovědnost je kolektivní v tom smyslu, že spočívá sice na jedinci, ale *vůči* kolektivu. Zde je odpovědnost konkrétní – je sice *individuální*, ale zároveň *kolektivní* ve smyslu „pro dobré fungování kolektivu“.

Obdobně to platí například pro údržbu prostor, kde se společně vaří. V rámci kolektivu existují povinnosti jako úklid, mytí nádobí, a určitě nevyřčená povinnost přijít alespoň občas vařit, zvláště, pokud je v daný den málo kuchařů. Samotné se mi stalo, že jsem si vyslechla narážku na to, že jsem byla v určitém časovém období vařit jen dvakrát a že bych „mohla taky někdy přijít“. Platí, že všichni táhnou za jeden provaz a pokud někdo upustí, musí o to silněji a namáhavěji táhnout ostatní: „*To byly třeba ty situace, kdy tam [člověk] byl a říkal si, že ho to štve, už je tam těch lidí moc, ale když je tam pak potřeba udělat práci, tak se ty lidi vypařej, no. Ale to už je otázka nějaký sociální psychologie v praxi (smích).*“ popisuje Ejczka své dlouholeté zkušenosti s FNB jakožto obyvatel OD.

Existuje tedy v kolektivu také *kolektivní identita*? McDonald tvrdí, že v nejnovějších sociálních hnutích není nutné uznávat jednotnou identitu nějaké skupiny, není nutné smýšlet pod jednotným „my“: „*Líbí se mi, že každé v tom má něco jinýho. Někdo v tom má přesah i politickéj, někdo to dělá zase víc morálně, někoho prostě baví vařit, a stejně to nějak funguje*“, říká Tereza. Kolektiv je tedy tvořen z individuí, což lze chápat pozitivně ve smyslu kvalitativní individualizace (Librová, 2010). Závazkem je spíše zapojení se do projektu než členství a oddanost organizaci. Uznání rozdílu mezi každým jedincem by mělo být hlavní charakteristikou této skupiny. Nutno uznat, že se kolektiv skládá z individuálních jednotlivců. Ti jednají na základě přímé akce prefigurativní politiky, kdy akce je cílem sama o sobě: „*Podle mě ta činnost je cílem sama o sobě, že lidi chtěj vařit, chtěj krmit bezdomovce, a to je jejich cíl. Možná kecám, možná každé člověk, kterej chodí*

vařit, má nějaký svůj cíl (...), může být nějaký krátkodobý cíl třeba, nějaká jako propagace, rozdávat při každém vaření minimálně sto letáků, to je krátkodobý cíl, ten je splnitelný. (...) že i ty různé skupiny by mohly mít různé cíle. Jedna skupina chce, aby znala všechny bezdomovce v té čtvrti a chtějí je zmobilizovat k něčemu třeba, anebo chtějí v rámci té činnosti spolupracovat s nějakým sociálním projektem jako KRISA. Druhá skupina může mít zcela jiné cíle, jako krmit bezdomovce, ale zároveň vést propagandu anarchistickou,“ myslí si Karel.

Společná myšlenka je tedy cílem sama o sobě a zároveň je hlavním pojítkem všech FNB skupin, které mohou mít rozdílné přístupy a strategie (McHerny [2012] vysvětluje, že různé kolektivy po celém světě mají rozdílné strategie a cíle, přisuzuje to rozlišnostem jednotlivých zemí a měst), jsou ale propojeny aktéry *síťového* aktivismu: „*Co funguje, je to, že x part lidí, který spolu de facto zas tak nekomunikují, tak každá si to dělá tak trochu sama, spíš nás sdružuje stejná myšlenka.*“, říká Anonimiz, podobně Tomáš: „*[nás] spojuje, že je to dobrá myšlenka, a většinou jsou to lidi, kteří jsou nějak aktivní nebo jsou sympatizanti s anarchistickým hnutím, ale není to úplně stoprocentní, jako že jo. Si myslím, že někdy jsou to jenom lidi, kterým to přijde jako dobrý nápad a mají nějaký sociální citění.*“

9.4. Prostory – vnější a vnitřní kuchyně

Za neméně důležité pro vykreslení organizace kolektivu považují popis prostor, kde se vaří a rozdává. Jsou to totiž prostory, které, jak vyplynulo, hrají velmi důležitou *dekomodifikační* roli. Dělim je na „vnější kuchyni“ – tou označuji místa, kde se rozdává jídlo, tzn. vestibul vlakového nádraží Holešovice a náměstí Winstona Churchilla na Žižkově – a „vnitřní kuchyni“ – tedy prostory, které jsou sdílené za účelem vaření.

Zygmunt Bauman ve svém díle *Tekutá modernita* (2002) uvádí jeden příklad komodifikace a individualizace města, který mne v souvislosti s výzkumem FNB velmi zaujal. Architekt Hazeldon plánoval poblíž Kapského města vybudovat bezpečnou rezidenci, kterou by obklopovaly vysoké zdi sřežené bezpečnostními kamerami, jež by oddělovaly tuto pevnost od rizik a nebezpečí za nimi. Kdo by si zde chtěl koupit obydlí, kupoval by si s tím současně i bezpečí. V jeho městě by nebylo místo pro vagabundy a „somráky“, tedy všechny, kteří v nás budí strach a nedůvěru: „*„pouliční existence‘ se staly běžným a populárním pojmenováním ambientní úzkosti, pronásledující naše*

současníky“ (tamtéž: 150). Citací Zukinové pak Bauman vysvětluje, že došlo k institucionalizaci městského strachu. Město tak má vytvářet prostor, který bude pro všechny bezpečný, kde se bude moci spotřebovávat, nejlépe anonymně, a všechny moderní nomády, nebo jak je nazývá „*mobilní vulguse*“, je třeba z očí obyvatel „na úrovni“ odstranit.¹⁰⁶

Tomu byli svědci i lidé z kolektivu. V určitém období probíhalo rozdávání jídla na Náměstí republiky, před „*konzumním chrámem*“ (jak ho nazývají) Palladium. Z tohoto místa byli aktivisté spolu se strážníky po několika pokusech vystrnaděni bezpečnostní službou (takový pokus proběhl i během vánočního rozdávání), jelikož nevytvářeli Palladiu „dobrou reklamu“. Nakonec se rozdávání přesunulo na náměstí Winstona Churchilla na Žižkov, mj. i proto, že si sami strážníci stěžovali, že se u Palladia necítí dobře. Ani rozdávání na holešovickém nádraží se v poslední době neobešlo bez problémů s okolními stánkaři. Jak je možné shlédnout v pořadu ČT2 *Nedej se: Jídlo zdarma pro všechny*, obchodníci ve vestibulu si stěžují na nepořádek a říkají „*od toho jsou Armády spásy a tak podobně, tak ať je nakrměj tam, nevím, proč by je měli krmit tady na nádraží*“. To vcelku vystihuje pohled společnosti na to, že by se bezdomovci neměli ukazovat na veřejnosti a že by se měli najíst někde v ústraní charity; nebo ještě jinak řečeno: jsou přece neschopni se o sebe sami postarat, tak ať je charita „nakrmí“.

Jak popisuje Soukalová (2012) a teoretizuje např. Castells (in Musil, 2003), město transformuje prostory, které běžně sloužily k odpočinku, čekání a setkávání (např. právě nádraží nebo letiště) na místa uzpůsobená obchodu. Takto zkomercializovaná místa jsou anonymními individualizovanými prostory vyplněnými pouze reklamami a obchody; jejich funkce se mění z užité na prostor pro směnu: „*Mě osobně to velmi štve, rád cestuju vlakem a ty prostory mám rád, rád jsem v nich strávil čas, rád jsem čekal na vaky a třeba na Hlavním nádraží se mi špatně čeká. Na Masaryčce už taky u bistra zavřeli stolečky a chtěj to tam předělávat a jsou tam najednou drahý párky za 45 - přitom tam šly koupit za 15...takže pro mě jediný nádraží, který je v tomhle trochu funkční, je Smícháč (smích), ale to chtěj taky předělat, že jo. (...) Opravit ten prostor, aby byl hezkej, je úplně něco jinýho, než že měníš jeho funkčnost. Nebo z architektonickýho hlediska jak ta architektura funguje pro ty komerční účely. Podle mě to koresponduje i s tím, jak se nám měňej vlaky, jo. Kupěčka mizej, většinou to funguje tak, aby ta cesta vlakem byla příjemná, pohodlná, aby jsi nikoho nepotkal, nikoho nerušil, ale mizí prostor pro náhodný setkání. Ten*

¹⁰⁶ O této problematice jsem se zmiňovala např. již v kapitole 3.2. v souvislosti s Reaganovou politikou.

individualismus se projevuje i v tom cestování, v tom prostoru kde čekáš na vlak i ty vlaky samotný.“ (Ejczka)

Už jen proto mi přijde velmi zajímavé, že si FNB k rozdávání jídla vybírají právě veřejné a viditelné prostory¹⁰⁷. Informátoři se často zmiňovali například o tom, že nedělní a středeční rozdávání probíhají přímo před Vysokou školou ekonomickou a je tak potenciál oslovit činností studenty a inspirovat okolí alternativami (viz. prefigurativní politika alternativ): *„Je tam vysoká škola ekonomická a je ta potom dum odborů. Takže je to velmi strategické místo aj pre tých ľudí, čo tam chodia či už študovať, alebo su v tých odboroch, aby videli jednoducho že sú tu ľudia, ktorým nie sú ľahostajné životy druhých. Že im prakticky ukazujú, ako by sa mali nie že chovať, ale im ukazujú príklad toho, že človek by nemal byť egoistický, flegmatický, zaneprázdnený svojou myslou a len do seba zaujatý, že by sa mal pozerat' aj na ten život okolo seba a tým ľudom aj trocha pomáhať.*“ (Sviťo)

Rozdáváním jídla na veřejnosti tak mohou měnit tato veřejná místa ze „space of flows“ (Castells in Musil, 2003), tzn. míst, kde probíhají obchodní toky a která jsou odosobněná a komodifikovaná, na „space of spaces“ (tamtéž), tedy taková místa, kde probíhají interakce mezi lidmi, kde se strážník zastaví, posadí a vychutná si okamžik, který může sdílet s kuchaři. Podobně lze aktivitu FNB chápat optikou Lefebvra (1996), který představuje koncept „práva“ na město, jež zaručí návrat politického života do měst; FNB tak artikuluje výzvy, východiska, iniciativy a jednání, která se z města jakožto sociálního prostoru vytrácí.

Informátoři se ale shodují, že oslovit veřejnost se jim daří velmi zřídka. Většina kuchařů totiž popisuje reakce veřejnosti jako „nezájem“, „odvracejí pohled“, „chodí okolo, jako by nás neviděli“. Občas se ale stane, že neznámý kolemjdoucí přispěje penězi nebo donese nějaké jídlo.

Vnitřními prostory označují kuchyně, kde se vaří – Salé a Osvobozenou domácnost. Tyto dva prostory jsou v mnohém odlišné. Salé je anarchistické infocafé s vymezeným programem otevřeným veřejnosti v pravidelných časech¹⁰⁸ (tj. ani Salé není veřejné a například při akcích veřejný obývací spojený s kuchyní je zároveň obývacím a kuchyní bydlících). Tento prostor na sebe vydělává zčásti benefičními akcemi, prodejem vlastních produktů, pravidelnými večerami, knihovnou a distrem. Osvobozená domácnost je oproti tomu zcela soukromý byt. Za dobu, co se v něm vaří, se nájemníci několikrát vystřídali

¹⁰⁷ V kapitole o vzniku FNB v Praze 3.4. přímo cituji jednoho z informátorů, který vysvětluje přesun ze Střeleckého ostrova na holešovické nádraží kvůli lepší viditelnosti pro veřejnost a větší cirkulaci lidí.

¹⁰⁸ Viz. podkapitola 3.5.

a i jeho vnitřní ráz se od začátku změnil. Přesto jedno zůstává: vaří v něm sobotní skupinky FNB, byt je tedy již několik let sdílený s kolektivem: „*Sdílení je ta hlavní myšlenka. Lidi se měnili, ale FNB je standart, že tam chodili, a s náma sdíleli a to furt jako odkazovalo k tomu, jak jsme to OD zamýšleli, a byla to taková pojistka nebo hranice, aby se to z toho OD úplně nevytratilo. A pro mě osobně v různých fázích diskuzí, který jsme měli na bytě, tak to byl vždycky důvod na to navázat a pracovat s tím jako dovnitř, abychom zase jako uvažovali nad tím, co to je ten společnej prostor, jak ho naplnit, jak se v něm cítit. A myslím si, že kdyby FNB tam vůbec nebyli, tak by tohleto úplně zmizelo,*“ říká Ejczka. FNB tedy zpětně pomáhají udržovat v OD původní komunitní charakter. Ten dnes mnohdy v anonymních městech, kde převládá soukromá sféra, schází (Sennett in Dittrichová a Šubrt, 2010). Když v září 2016 odcházeli původní nájemníci, nabídli byt jako prvním členům pražského FNB a ti ho převzali.

Za dobu vaření se stanovila pravidla fungování a momentálně je například v bytě rozdělené nádobí na soukromé a na nádobí pro FNB; i bydlení dosáhlo více atomizované podoby. Určitá pravidla vnímají ale kuchaři jako velmi podstatná, mají-li místa vytvářet alternativní prostory bez vedoucích, kteří by tato pravidla určovali. Ti, kdo se do FNB zapojí, si tak mají možnost zkusit na vlastní kůži solidaritu, sdílení a horizontální rozhodování v praxi a naučí se pravidlům, která takové soužití a spolupráce vyžaduje.

Společné prožívání v těchto prostorách vytváří právě onen komunitní charakter. Tento prostor se tak vymaňuje procesu individualizace, jež způsobuje rozchod se společností a komunitou, ve které fyzicky žijeme (tzv. kvantitativní individualizace [Librová, 2010]).

To, kolem čeho se jedinci scházejí, je taktéž podstatným aspektem komunitního prožívání: jídlo, které je *sdíleno*, patří mezi nejznámější rituály (Belk, 2010): „*to komunitní z toho vlastně dělaj ty místa, kde se vaří - ne jak a proč, ale kde. Jsou to asi místa, který přitahujou jistej typ lidí, (...) to může bejt to společný prožívání. A obecně jídlo je strašně sakrální mystická věc, i když se to hrozně upozaduje. Lidi maj pocit, že hrozně šetřej čas fastfoodem, ale prostě to není jídlo v tom pravym slova smyslu. Ale naopak když se sejdeš s partou lidí, většina z nich ani neumí vařit tak dobře, stejně to produkuje nějaký jídlo s minimem surovin a za minimum peněz. Jistej typ euforie ani ne tak nad konáním dobra, jako nad tím, že získáváš pocit, že máš kontrolu nad věcma co se dějou. To sem slyšel od lidí ,Wow, ty vole, my jsme tady vyhrabali z kontáku pár vokurek, ty jsou hezký, pak jsme z toho udělali jídlo pro spoustu lidí, vlastně jsme utratili 2 kila za koření, tak ty vole, to je neskutečný,*‘ a nejednou to může bejt ten silnej prožitek, jde o to vědomí toho, že se to děje

a že to nikdo jinej nedělá, takže je to náchylný hodně k tomu dejme tomu komunitnímu prožívání,“ chápe tuto podstatu Anonimiz.

Clark (2004) ve svých výzkumech punkových kolektivů zjišťuje, že nespravedlivá redistribuce jídla může být také demonstrací mocenských vztahů ve společnosti. I proto je v rámci mého výzkumu relevantní vnímat jídlo jako podstatnou součást protestu. Neboť jak praví Kropotkin (in Heynen, 2008), hladoví lidé mají velký revoluční potenciál a dle Heynena (2008) může být tento revoluční potenciál zpětně naplněn právě rozdáváním a sdílením venkovního pokrmu s těmito hladovými a chudými lidmi. Hladovění jedněch a přepych druhých chápe Heynen jako nespravedlivý vývoj společnosti, jehož řešením může být jedině taková přímá akce zdola, jakou vede právě FNB ve veřejných prostorách.

10. CO SE JEŠTĚ SKRÝVÁ POD POKLIČKOU FNB

Následující podkapitoly věnuji především (ale nejen) strastem a překážkám, jež aktivistům FNB Praha komplikují být ve strategiích odporu úspěšní nebo jednodušeji řečeno spokojení. Jsou to témata, která sami aktivisté reflektují jako problematická či která implicitně vyplynula z rozhovorů i z mých zkušeností z pobytu v terénu.

Nejprve pohovořím o charitě, jež je i dle dostupné literatury velkým tématem mezi členy: hnutí FNB se totiž radikálně vymezuje proti charitě a nechce s ní být spojováno či zaměňováno. Proč a zda se jim to daří osvětlím níže. Dále budu reflektovat hranice mezi soukromým a veřejným, které se projeví, přestože se aktivisté prezentují jako solidární, rovní, nehierarchičtí. Naváží kapitolou o frustracích, které členové kolektivu prožívají, a představím otázku uzavřenosti a otevřenosti hnutí. Výzkum pak uzavírám kapitolou o protestu.

10.1. Charita?

Pražský kolektiv FNB se často setkává s kritikou, že je „pouhou charitou“. Veblen (2007) ve své knize *Teorie zahálčivé třídy* přemítá o charitě jako o znaku třídy, jež demonstruje své nadřazené chování. Tendence naplňovat v životě i jiné cíle než ty, které souvisejí se srovnáváním a soupeřením, se projevuje v řadě organizací, jež si kladou za úkol určitou charitativní činnost nebo zlepšování sociálních podmínek. Participace na činnosti těchto organizací však potvrzuje majetkovou úctyhodnost účastníků. Chtějí ukázat kontrast mezi nimi a nižšími vrstvami, které je třeba pozvednout a kultivovat. Na takových činnostech se nejvíce podílejí moderní ženské skupiny a duchovenstvo, tedy příslušníci zahálčivé třídy (Veblen, 2007).

V programovém prohlášení FNB v anarchistickém časopisu *A-Kontra* (2002) se můžeme na toto téma dočíst, že „*FNB vykonává zdánlivě podobnou, avšak od charit se velmi lišící aktivitu, která má za cíl jednak pomoci lidem v nezavidělné situaci, a také poukázat na to, že sociální problémy, viditelné na první pohled, nejsou problémy samy o sobě, ale že jsou zapříčiněny kapitalismem a špatnými prioritami v dnešní společnosti.*“ I mnozí z pražského kolektivu se vyhraňují proti tomu, aby bylo FNB chápáno jako charita. Svou aktivitu sice vnímají jako pomoc potřebným, měla by ale mít určité „přesahy“. Problém charity vidí v tom, že je paternalistická, funguje tedy na hierarchickém

přístupu a je jen prodlouženou rukou státu (takže by někteří sami v charitě nepracovali). Naopak fakt, že se FNB vůči charitě vymezuje, byl jedním z důvodů, proč se zapojili: „Přišlo mi to nějak dobrý, tak jsem to začal dělat, že to není žádná charita nebo něco takovýho, ale že to má nějakou ambici něco měnit a zároveň mi to nepřišlo nijak náročný jako jednou za měsíc, nebo 2x, 3x, uvařit jídlo.(...) to je pro mě úplně zásadní. Jako že na charitu bych třeba nedal žádný peníze, nešel něco dělat, protože jak jsem říkal, není tam žádná ta ambice jako změnit nějak tu společnost a to je dost zásadní asi no. A druhá věc je, že se k těm lidem nechováš paternalisticky, že k nim nepřistupuješ jako z nějakýho nadřazeného postoje, jakože ty jim tady něco dáváš a oni by měli být vděčný. Ale prostě jako rovně s rovným, tady máte jídlo a najezte se, tady máte boty co už nechci, a tak,“ říká Šimon. Úplné rovnocenné jednání ale v praxi do důsledku nefunguje ani při aktivitách FNB. Jde tedy spíše o jiné vnímání potřebných a způsob, jak zhmotnit solidaritu. Většina lidí, s kterými jsem vařila, si uvědomuje, jak je jednoduché dostat se na ulici a že cesta nahoru je vsutku těžká. Může se to stát kdykoli komukoli a mnozí doslova odmítají klišé „on si za to může sám“; naopak bezdomovectví chápou jako problém společnosti a systému, které nevytvářejí pro všechny stejné podmínky.

Další člen kolektivu vnímá zásadní rozdíl v tom, že na rozdávání FNB může, na rozdíl od charity, přijít každý a že se kolektiv nestaví vůči strážníkům do nadřazené pozice. I v tom platí hlavní motto FNB: *Jídlo je právo, ne privilegium*. Ke stejným zjištěním přišel ve svém výzkumu i Heynen (2010), který pojem *charita* staví do dichotomie s pojmy „vzájemná pomoc“ a „právo na jídlo“. Několik pražských členů si FNB cení pro jeho otevřený neautoritářský charakter, který nesoudí jedince podle jeho schopnosti uplatnit se na trhu práce, být ve společnosti užitečný a chovat se na veřejnosti společensky přijatelně (např. být střízlivý): „Rozdíl by měl být určitě nějaký jako ten politický přesah, i když určitě FNB nejsou přesvědčený áčka [anarchisté], ale měli by respektovat nějaký základní principy, jako že jo, a rozdíl oproti charitě je prostě to, že to je přístupný všem, jo, že nerozdáváme jídlo jenom tomu, kdo přijde prostě jako na charitu a je opravdu bezdomovec a je střízlivej, ale dáme jídlo tomu kdo si přijde a nestaráme se o to, jaký je důvod, že se k nám přišel najíst. (...) Jako že neříkáme jim žádný pravidla. (...) A samozřejmě rozdíl je v tom, že nežádáme o žádný dotace (smích),“ říká Tomáš; podobně se mi věřila Tereza, která vystihuje přístup některých členů, kteří obdivují, jakým způsobem se bezdomovci vypořádávají s životem na ulici: „(...) že opravdu si myslím že...I když dejme tomu je někdo úplně vožralej, nebo to, tak stejně prostě není

důvod se těch lidí nějak bát...Co já vim, vždycky člověk zjistí, že jsou to lidi jako ty. A je to hezký se s nima potkávat. Pro mě jsou docela hrdinové, jak přežívají každý den.“

Na druhou stranu si lidé z kolektivu často uvědomují, že jejich aktivitu většinová společnost jako charitu vnímat může: „*A vy jste jako nějaká charita? Ne. Aha. A někdo vás platí? Ne. No, ale máte to teda mnohem lepší, než v Naději“*, říká muž z ulice, který si zrovna přišel pro přidavek zeleninové polévky.“ (terénní poznámky, Žižkov). Často se o tom sami zmiňovali. Karel rozumí tomu, že navenek může jeho činnost působit jako charitativní, s takovým vnímáním svých aktivit ale nesouhlasí: „*[Lidé] to prostě propojili s charitou ve svý hlavě, a proti charitě nikdo nekecá prostě, že jo. Ti říkají: charita je dobrá. Já nevím, jak ostatní anarchisti, ale já říkám, že charita je hrozná sračka prostě. A já se ani nesnažím vysvětlovat, že charita...že to má prostě nějaký jinej kontext, že FNB je mnohem o hlubších věcech, než bejt dobrej a dávat jídlo, prostě, a já nevím, co všechno, masturbovat na svoje ego.“* Tento aktivista má za sebou zkušenost s FNB z Ruska. Vyprávěl, že rozdíl tkví pro něj v tomto: kdyby na rozdávání s sebou zapomněli plachty, letáky nebo jiné propagační materiály o FNB, ztratila by pro ně celá akce smysl a brali by to jako selhání kolektivu. Sebezprezentace kolektivu jako Food Not Bombs během rozdávání je to, čím jedině může být odlišen od charity.

Heynen (2010) během výzkumu athénských a georgiánských FNB skupin vyzvihuje, že fungují na principu tzv. vzájemné pomoci (anglicky „mutual aid“ in 2010: 1227), což chápe jako alternativu k charitám. Z tohoto hlediska je aktivita FNB prefigurativní politikou hnutí, neboť jejím cílem je akce sama. FNB pak podle něho nechápe sdílení jídla jako charitu, nýbrž jako podíl na výkonu práv, kter mají všichni – práva na jídlo (tamtéž: 1229). Poppendick (in Heynen, 2010) totiž charitu vnímá jako „kolaboraci“ s neoliberálním projektem – je totiž na státu závislá a má tak na rozdíl od iniciativ jako FNB velmi slabý potenciál změny ve společnosti.

Na závěr uvedu příklad ze zápisu z rozdávání v Holešovicích: „*Přicházíme s plnou várnicií jídla na holešovické nádraží, kde už čekají lidé z ulice. ‚Hele to je ten, jak se tady minule hádali, jak ta ženská zavolala policajty. Jo, to je ten co dělá často problémy, mi přijde, že ho jako nijak moc neberou v tý komunitě jejich‘, říká mi Tomáš. ‚Dobrý den, to vypadá krásně, mohla byste mi prosím dát ještě trochu? A chleba máte? Děkuji, děkuji mockrát‘, říká pokorně pán, kterého vídám již několik let. ‚Hele, nepředbíhej, joo!‘ ozývá se z konce řady, kde se shromažďují strážníci. ‚No tak, nehádejte se, víte, že je dost pro všechny,‘ napomene je s úsměvem Kristýna. ‚Dobrý den, jak se dnes máte?‘ ptá se. ‚My jsme vám ale říkali, že máte mít misky s sebou, koukejte, ostatní je mají,‘ zlehka kárá*

strávníka, který si ji nepřinesl. Ten nešťastně láme rukama, najíst ale samozřejmě dostane. Misky máme v záloze s sebou. Letos se rozhodlo, že si strávníci musí nosit misky vlastní; je to hygieničtější a ekologičtější. Někteří jsou opravdu vyzbrojeni – mají uzavíratelné plastové krabičky, do kterých si nechají naložit jídlo s sebou, pokud zbude. Jiní jedí z misek či kelímků očividně právě vytažených z koše za rohem.“ (terénní poznámky, Holešovice). Mezi strávnicky a kuchaři je vedena snaha o dialog. Kuchaři se často ptají, jak se strávníci mají a jestli něco potřebují. Bouba se mi třeba pochlubil, že loni sehnali jednomu pánovi holicí strojek a občas se „na zakázku“ shání po kabátu, čepici nebo spodním prádle, panuje shoda, že však nelze vnímat sebe sama rovnocenně.

10.2. Hranice mezi soukromým a veřejným

Vyprostit se z tohoto neustálého tlaku „nebýt jako charita“ a tudíž nebýt na straně exkluzivního aktéra není snadné. Často jsem slychala od lidí, kteří vaří už delší dobu, že jim vadí fakt, že se celá aktivita FNB omezuje na rozdávání jídla, které je strávnicky pasivně přijímáno. Zdá se potom, že se vztahy mezi kuchaři a strávnicky stávají prchavými, instantními, tekutými (Bauman, 2002). S narážkami tohoto typu jsem se setkávala i během svého výzkumu, kdy se mě (často bývalí) kuchaři ironicky ptali, co chci vyzkoumat rezistenčního a několik lidí z anarchistického prostředí projevilo kritiku vůči FNB proto, že není aktivní v ničem jiném než „pouhém rozdávání jídla“.

Během fungování iniciativy došlo k několika pokusům strávnicky zapojit a vytvořit tak inkluzivní prostor pro sociálně vyloučené. Jeden takový se odehrál v Truhlářské, kam se mohli lidé z ulice přijít podívat na film a dokonce si i vybrat, co se bude promítat. Aktivistům ale vadilo, že to v určitou chvíli skončí a lidé z ulice se budou muset odebrat pryč, zpět pravděpodobně na ulici či do ubytovny. Cítili se bezradní a bezmocní udělat pro ně něco víc, vytvořit spojení a překlenout tu propast, kterou vytváří individualizovaná společnost. Kde tedy končí schopnost FNB vnímat vyloučené jedince jako sobě rovné? Na toto téma jsem diskutovala s Ivanem, který prošel několika squaty i jinými místy, kde se za existence pražského FNB vařilo: „*To [promítání v Truhlářské] byla inspirace z Londýna, s tím, že sme vyhlídli nákej barák (...). To bylo od začátku jako takový jádro squattingu, že sou prázdný baráky a lidi na ulici, tam je ta spojnice hrozně lehká, takže tam spíš bylo hrozně fajn, že nebylo potřeba nějak dlouhodobě vymejšlet věci, ale jako že se to nabízelo samo. (...) myslim, že to celý bylo o tom, že ne jenom rozdávání, ale že jako pojďme strávit*

nějakej společnej čas, udělat si čas na sebe, nebyla to žádná nalejvárna, nic politickýho, spíš pojďme udělat něco jinýho, než je rozdávání a strávit ten čas jako jiným způsobem. S tím, že tam je nejhlupejší to, že nemůžeš ty lidi pozvat jako na furt, nebo bejt tam 2, 3 hodiny s nima a jako třeba kalit, to je takový jako problematický. Pak přijde ten moment, že to končí a ty řekneš oukej, teď to končí a vy jděte pryč a to je konec akce a my tady zůstáváme. To jsme chápali jako problematickej moment.“ Další pokus se odehrál v Osvobozené domácnosti, kam členové přivedli několikrát muže z ulice, který se zapojil do vaření. Bohužel ale začalo docházet k mizení věcí a když došlo ke krádeži drahé techniky, sami kuchaři se nakonec vůči němu museli postavit kriticky. Toto samozřejmě nepovažují za obecnou charakteristiku chování lidí z ulice, zavřelo to však dvířka myšlenky zvat na vaření strážníky a zapojit je do projektu. Vzhledem k nutnosti dodržovat pravidla v bytě, který je soukromý a je pouze dobrovolně a „bez závazků“ propůjčován na vaření, se rozhodlo, že lidé z ulice už na OD nesmějí a tak se kontakt s lidmi z ulice vrátil opět jen na ulici. Hranice mezi „soukromým“ a „veřejným“ je velmi úzká i v případě členů kolektivu FNB.

Takto Bouba ze svého úhlu pohledu popisuje sobotní odpoledne na rozdávání v Holešovicích: „*Takže po tom rozdávání jsem měl dobrej pocit, že to vlastně proběhlo nad moje očekávání, že to bylo hodně příjemný, že víceméně ty strážníci jsou slušný, poděkujou, až na výjimky se mezi sebou moc nehádaj, stojej docela spořádaně ve frontě.“* To naznačuje, že přece jen existuje hranice mezi strážníky a kuchaři – prostorem před a za várníci. Přestože se většina členů pražského kolektivu snaží takovému dělení vyhnout, uvědomují si na druhou stranu hranice vlastního soukromí: „*No...rozhodně nemůžu říct, že mám uplně kamarádskej [vztah], rozhodně s nima nechodim na pivo, nicméně jsou takový stálice, který už ráda vidim jako ‚Jé, dobrý den!‘ a když bych je delší dobu neviděla, tak bych asi přemýšlela, co se s nima stalo. Ale rozhodně to není tak, že bych měla nějakej syndrom pomáhací, je tam rozhodně distanc,“* vysvětluje Ester, jaký má vztah se strážníky. Další kuchař popisuje, že s nimi vztahy nevytváří, což je ale spíše výjimečné: „*já tam nejdu od toho, abych hrál na někoho prostě...abych dělal, že mi o ty lidi jde nejvíc, anebo abych dělal, že jsem dobrej, já jsem měl zcela jinou motivaci, a taky zároveň se netvářim, že bych je vzal všechny k sobě do bytu, protože mám nějaky svoje soukromí, což je taky privilegium nějaky, oni svoje soukromí nemají. (...) No a pro mě to bylo vždycky takový dilema morální, ale v poslední době už není. V poslední době v tom mám jakoby jasno, že já si nechci pouštět domů z ulice někoho, koho vůbec neznám, protože se v tom necejtím pohodlně.“* (Karel)

Je nutné tuto hranici posouvat? Neznamenaloby to stavět se právě do oné hierarchické pozice pomoci „těm slabším“? Tři členové kolektivu se shodují, že se strávníkům život na ulici „líbí“, respektive si na něj zvykli a je možné, že už se nechtějí vracet zpět do společnosti, která mezi sebou pro „nepotřebné“ nemá místo (Bauman, 2004): „*Třeba si myslím, že spousta z nich už si tak zvykla na život na ulici a našla si tam nějaký sociální vazby, že prostě zas tak moc netouží dostat se zpátky do nějakýho v uvozovkách normálního života, no. (...) je to částečně komplikace dnešní doby. Lidi maj v hlavě chaos a maj trošku problém se nějakým způsobem vypořádat s dnešní komplikovanou globální, globalizovanou dobou, a víceméně je tolik možností, že je docela hodně těžký najít si nějakou tu svoji cestu v životě. To je teda asi jakoby jeden z těch faktorů. [Život na ulici] pro ně může být i jednodušší, být někde se známými nebo s kamarády prostě, vybudují si tam nějaký jako alternativní život, no.*“ (Bouba)

10.3. Frustrace a bezmoc „něco změnit“

Vzhledem k výše diskutovanému cítí někteří kuchaři po čase frustraci z toho, že pravidelným vařením nemohou nic změnit a několik z nich z tohoto důvodu z FNB odešlo. „*Věc, co se nám asi nikdy nepovedla, bylo asi navázat nějaký bližší vztah s nějakýma lidma, který vlastně chodili na tu Holešárnu, s těma lidma co chodili na jídlo. Nebo jako třeba Radka znáš, tak ten s jedním člověkem v 90. letech se jako hodně zkámošili a sehnal mu práci a pak to ztroskotalo na nějakých velkých očekáváních, kdy ten člověk to očekávání Radka vlastně nenaplnil. A obecně vlastně jako hm...těžký se s nima zblížit mimo rovinu toho rozdávání, ono je to v celku jasný, že jsou to lidi, který žijou trochu jako...trochu jinej život, maj jinej background, je to komplikovaný, no.*“, říká Ivan. Jejich primární touha něco změnit se vytratila s tím, jak zjišťovali, že se to nedaří. Tento problém vystihuje Kopřiva ve své vzpomínce na devadesátá léta: „*Ono to není řešení dát jednou tejdne někomu jídlo, to tě nemůže naplnit, a jakmile na to nenavážeš nějaký aktivity, který by měly nějaký dlouhodobý efekt, nebo by nějak efektivně tu situaci změnil, tak tě to začne akorát frustrovat. To si tam můžeš vařit jednou tejdne jídlo a oni ti ho přijdou pokaždý sníst, ale ty víš, že je to jedno jídlo za tejdne a že to stejně nikomu nepomůže a ty lidi tam furt choděj...myslím, že když na to člověk nenaváže nebo se nespojí s lidma, který v tom dělaj něco víc, tak je to jenom takovej výkřik, no.*“

FNB Praha proto zahájilo v sezóně 2015/2016 spolupráci s KRISOU a dalo by se říci, že se tak pokusilo o síťový aktivismus, jak jej popisuje Crass (1995). KRISA je radikální skupina sociální práce, která o sobě prohlašuje, že jde ke „ke kořenům sociálních problémů“. Podobně jako FNB totiž chudobu, sociální vyloučení a „civilizační nemoci“ nechápe jako důsledek morální slabosti jednotlivce, ale jako důsledek nefungujícího společenského řádu¹⁰⁹. Tato „grassroot“ organizace, jak ji sama jedna z aktivistek označuje, se snaží pomáhat lidem bez domova podle jejich potřeb, např. s nimi dochází na úřady a pomáhá komunikovat s institucemi, které často situaci potřebných neřeší do důsledků nebo ji dokonce ztěžují: *„má za cíl upozorňovat na jevy, kterejma se ty státní instituce moc nezabývají, jako třeba násilí na lidech bez domova, prostě snaží se pomáhat fakt jako zdola, když to shora nefunguje, vlastně bojují za jejich práva, a snaží se zviditelňovat nějaký záležitosti, a vlastně se za ně chtějí postavit,“* říká Tereza.

„Spojenkyně“ (jak sama sebe nazývá), která zároveň aktivně vaří ve FNB a pracuje v sociální oblasti, zpravidla docházela každou středu na rozdávání jídla a snažila se s lidmi bez domova řešit jejich konkrétní problémy – zařídit si občanku a dojít na úřad, *„kam už se úplně bojejt chodit, prostě k tomu maj odpor,“* vysvětluje Tereza, proč myslela, že je to nutné. Dozvěděla se ale, že většina lidí si chce spíše popovídat. Navíc se angažovala v podstatě sama, a tak tato iniciativa v sezóně 2016/2017 nepokračuje. Jako jedna z mála se pak vyjádřila skepticky k „anarchistickému“ fungování FNB, jelikož kvůli tomuto principu postrádá lepší organizovanost (sama sebe neoznačuje za „kovaného anarchistu“): *„Já jsem teď na tý nástupní sociální práci, pořád se pohybuju na takový tý hraně...jsem otevřená oběma těm přístupům, jak tomu jakoby institucionálnímu, tak tady tomu jako zdola, ve vobou vidím nějaký pozitiva, negativa, je to zajímavý to vidět z obou úhlů. (...) a právě si myslím že ta KRISA kdyby fungovala, tak by byla od toho, aby víc využila ten prostor společnej...v tom čase a na tom místě k tomu propojování těch setkání a případně nějaký větší angažovanosti, třeba, těch lidí v nějakym svém boji a tak.“* Většina informátorů věděla, že se aktivisté z KRISA v minulosti zapojili, už si ale nebyla jista, jak to v současnosti funguje a zda stále v letošní sezóně někdo dochází. FNB se tedy sice spojilo s další grassroot platformou, aby mohlo efektivněji řešit konkrétní problémy lidí z ulice, vzhledem ke špatné organizaci spolu ale momentálně nespolupracují a ani informace o tomto pokusu a jeho pokračování si nejsou aktivisté mezi sebou schopni sdělit.

¹⁰⁹ <http://akcekrisa.org/index.php/kriticka-socialni-prace/> /cit. 10.12.2016/.

10.4. Problematická důvěra a konsensus

Na začátku sezóny se „garanti“ a další lidé, kteří se chtějí zapojit do vaření, sejdou na organizační schůzce, kde by se mělo konsensem dohodnout fungování, směny, složení skupin a také jakým komunikačním kanálem se budou mezi sebou domlouvat.

V poslední době se členové nedokáží shodnout na jedné věci: zda používat ke komunikaci facebook (dále FB), který někteří považují za „korporátní sračku“, či zda používat „bezpečnější server“. To naznačuje jistou neschopnost dojít ke konsensu ohledně bezpečnosti a zdá se, že tato otázka hýbe celým hnutím a ovlivňuje motivaci těch, kteří vaří již delší dobu, zda v tom vůbec pokračovat (dříve se totiž používaly bezpečné a alternativní servery). Ilustruje to příspěvek z 26.10.2016 v interní FB skupině (záměrně neuvádím její název), která byla založena jako neoficiální stránka těmi, kdo stáli za tím, aby se organizovali na facebookovém kanálu:

„Tak jsem se sem přihlásil – když ‚Na FNB schůzce se dohodlo, že se bude používat facebook‘ – což si myslím, že není pravda, nicméně na te poslední nikdo z naší skupiny nebyl, takže to budu akceptovat. [Bezpečný server] slouží jako pracovní nástroj, tady se evidentně nikomu pracovat nechce, chapu, že pro většinu z vás tady je to jen o vaření a volnočasová aktivita, ale verte, že nebylo a pro některé stále není. FNB není charita, je to politická činnost. Tady už se to dávno zvrhlo, přišel čas kdy i já už na nějakou sebeorganizaci v rámci celotýdenního vaření taky rezignuju, jako jeden z posledních. Budu řešit věci jen s lidmi, kteří chtějí, nemám zapotřebí někoho do něčeho nutit. Rad si tady budu číst co kdo uvaril primovýho, sledovat kolektivní nezodpovědnost naší ‚organizace‘ a koukat na vaše mile tvare...jako chat je FB postacující, větší ambice tu s vámi nemám protože sance vytvářet něco dalšího s přesahem je nulová. Takže pohoda, neberte to jako totalní hate, vařit 3x(4x) týdně je super a pokud to vydrží bez výpadku celou sezónu tak s vámi budu rád spolupracovat.“ Tento příspěvek pak doslovně ilustruje současně probíhající rozkol v kolektivu: na otázce za používat nebo nepoužívat FB se dle některých projevuje, jak někteří nově přichozí mění ráz hnutí FNB. Ti jsou kritizováni, že jsou „pozěří“, kteří chodí vařit jen proto, aby si mohli tuto aktivitu nafotit na facebook a vytrácí se tak původní politický přesah a protestní ráz. Ester považuje FB za „naprosto nepřijatelný“ a „proti veškerým principům FNB“.¹¹⁰

¹¹⁰ Více budu tuto problematiku rozebírat v kapitole o otevřenosti a uzavřenosti hnutí, 10.5.

Ne všichni si však myslí, že je konsensus v tomto ohledu zásadní pro fungování kolektivu. Jak jsem poukázala v kapitole 9.3., důležité je fungování kolektivu jako takového a není nutné vytvářet jedinou společnou strukturu a identitu: „*Pokud máte nějakou strukturu, a ta struktura [vede] k tomu že se chcete organizovat nějak neautoritářsky, ten konsensus, tak nastává ten moment, že ta struktura je fakt velká, a jsou tam lidi s různými názory, a nemůžou se na tom shodnout - na takových věcech jako FB. A právě proto si nemyslím, že je potřeba utrácet čas a sílu na to diskutovat, jestli být na FB nebo na fóru, prostě nesnažit se z toho udělat jednu strukturu (...) kdyby ti, co chtějí být na fóru byli na fóru a ti co chtějí být na FB byli na FB, tak furt je mezi nima možná komunikace, jakože spolupráce (...), není potřeba na tom mít shodu (...)*. Víš jako já bych spíš byl na fóru, i když jsem též na FB, mi přijde fórum lepší, protože je to bezpečnější a není dobrý používat takový média jako FB, to zároveň to usnadňuje nějakému fyzlovi monitoring, nebo jako sledování toho hnutí, kdo za to nese zodpovědnost, a co dělá. Proto bych nechal lidi kdo to chtějí dělat na FB, dělejte si co chcete, já mám svoji skupinu a můžeme se mezi sebou dohodnout bez toho (...). Jako mi přijde, že z toho je udělanej větší problém, než je to doopravdy, asi,“ zamýšlí se na toto téma Karel.

Otázka přístupu k bezpečnosti pak závisí na tom, z jakého prostředí jedinec pochází. Ti, kteří se hlásí k anarchismu, jsou spíše proti zavedení FB stránky a jsou k některým těmto novějším tendencím ve FNB skeptičtí. Řekla bych, že velmi záleží na předchozích osobních zkušenostech s intervencí například policie při některých aktivitách, tzn. například zda byl jedinec v předešlých letech aktivní v radikálnějším anarchistickém hnutí. Na toto téma jsem si v posledních měsících povídala s mnohými. Například Beatrix se k tomu vyjádřila takto: „*Hlavně si myslím, a nemyslím to nějak jako ‚egoisticky‘, ale prostě jiná škola, jo. Někdo byl prostě odkojenej na tom true aktivismu, když se člověk schází v garážích s vypnutejma telefonama, tak jasně, že potom bude mít úplně jinej přístup, než ten, kterej vyrostl na Místě (z bezpečnostních důvodů úmyslně změněno), který má facebook, twitter a jede si všechno hrozně transparentně. Takže hodně je to tím prostředím, ne výchovou, ale zvykama prostě.*“ Příliš otevřený komunikační kanál jako FB pak může přivést do hnutí jedince, kteří nejsou důvěryhodní – nejsou totiž vnímáni jako přátelé a hrozí nebezpečí, že by se mohlo jednat o někoho, kdo představuje státní kontrolu: „*Když ti na vaření přijde člověk, kterej se vyptává, jestli seš levicovej extrémista, a tak podobně, a jestli FNB je ten levicovej extrémismus, a začne se tě takhle vyptávat po čtvrt hodině, tak to fakt smrdí. Takže tak,*“ byla si Ester nejednou nejistá. Pamatuji si několik momentů, kdy přišel někdo cizí a kuchaři se v tamním prostředí přestali cítit dobře

a bezpečně: „Pomalou se schyluje k času srazu a já stojím před místem, kde dnes budeme vařit. Vedle mě stojí slečna, kterou jsem na vaření ještě neviděla. S ostatními zvoníme a čekáme, až nám někdo otevře. Cítím, že ostatní na ni pohlížejí dost podezřívavě. V tu chvíli si vzpomenu na jeden z rozhovorů, který jsem nedávno dělala, a zaměřuji na ni pozornost. Ovlivněna touto předchozí zkušeností mám chuť začít se jí nenápadně vyptávat, kdo je, v očekávání, že získám nějaké zajímavé informace nejen pro svou práci, ale i pro své přátele kuchaře. V tu chvíli si ale uvědomím, že bych tím z pozice výzkumníka dosti ovlivnila terén. Dveře se otevírají. Je to ‚jen‘ kamarádka jednoho z kuchařů.“ (terénní poznámky, Salé)

Příklad facebooku a obecněji (ne)důvěry v hnutí chápu jako možné vnímání aktivit FNB jako hnutí odporu, které koná mimo stát a nechce být pod státním dohledem (jedná tedy mimo hegemonii státní moci, nikdo ale aktivity FNB nevnímá jako nebezpečné či nelegální). Z mnohých rozhovorů o této problematice vyplynulo, že aktivita FNB, přestože je často kritizována a zaměňována s charitou, může být a je vnímána (i když ne vždy zcela explicitně) jako strategie odporu proti „systému“ obecně a konkrétněji tomu kapitalistickému: svými aktivitami se mimo jiné vymyká tržnímu chování a uniká tak komodifikačnímu procesu a imperativu spotřeby: „Měli jsme nějaký pseudopolitický nebo politický kecy, nebo debaty, na čemž nevidím nic špatného nebo nebezpečného já osobně, ale možná zástupci toho systému jo. (...) já to vidím do teďka, když někdo přijde do freeshopu a ptá se ‚to si jako fakt můžu vzít jo, ježiš marja‘ a jsou z toho úplně v rozpacích, jako ‚opravdu je to zadarmo?‘ (...) To znamená, že si ji [pánev] nemusí koupit, tak pak vlastně když má třeba něco z freeshopu, tak nemusí chodit o jeden den míň do práce, aby utáhl nájem a nějaký svoje zábavy, když to přeženu. Todlecto je nebezpečný – toho se ty zástupci toho systému bojejí. Já jsem přesvědčená, že to co děláme je naprosto morálně a komplet celý v pořádku, ale to, že si to myslím já neznámá, že si to myslí někdo jinej.“ (Ester)

10.5. Otevřenost a uzavřenost hnutí

Z výpovědí i mé osobní zkušenosti vyplynulo, že problematika konsensu nastává s narůstajícím počtem členů ve FNB. Ti se například liší v názorech, kde a jak by se mělo mezi skupinami kolektivu komunikovat (viz. rozpor ohledně používání FB): „je to možná i tím že to dělá dost lidí, který se vzájemně neznají a moc nefunguje nějaká centrální

komunikace nebo rozhodování, protože o tu má zájem jenom menší část lidí,“ říká Tomáš. FNB se v poslední době stalo více otevřenou iniciativou, nově přichází však nejsou vždy názorově konformní. Je to proto, že se právě díky facebookové stránce stalo FNB populární a „*nabalujou se na to různý lidi*“. Dnes již starší kuchaři vzpomínají na své začátky ve FNB povětšinou jako v uzavřeném kolektivu, kam bylo těžké proniknout, i když některým to ve srovnání s jinými anarchistickými iniciativami přijde stále ještě velmi otevřené: „*nevím, jestli jsem v tomhle jako úplně objektivní, že jo, protože jsem nějak aktivní a jsem součástí nějakýho anarchistickýho hnutí a vnímám FNB jako jednu z nejotevřenějších věcí. Je to otevřený v tom, jako že nikoho nekádrujeme, jestli je opravdu anarchista, vaří spousta lidí, kteří se neidentifikují jako anarchisti, ale je jim to prostě něčím sympatický a mají možnost se nějak do toho zapojit, takže mně to přijde dost otevřený,*“ říká Tomáš, který vaří už několik let.

Mnozí současné FNB považují za příliš otevřené a nesourodé v jeho směřování. Někteří si myslí, že by měl být jeden člověk nebo více lidí, kteří budou udávat hnutí krok a pomohou v rozhodování, v lepší organizovanosti a usnadní dosažení společných cílů: „*Jakoby jediný, v čem spatřuju trošku problém, je ta forma konsensu, nebo víceméně ten nehierarchickej přístup, že mám pocit, že ta komunikace na tom často vázne, nebo že tím, že ta pražská buňka dejme tomu, nebo jak to nazvat, je dost jako decentralizovaná, že tam vaří spousta lidí z různých kolektivů, tak si myslím, že (...) víceméně tam trochu chybí někdo, kdo bude víc určovat to směřování (...) a víceméně má každý jiný představy,*“ tvrdí jeden z nich. Jiní toto nevidí jako komplikaci.

Otázkou tedy je, zda společný cíl existuje, neboť nejnovější sociální hnutí se vyznačují za prvé rozmanitostí individualit, které skrze kolektiv vyjadřují samy sebe, za druhé samotným cílem takové prefigurativní politiky, jakou je FNB, je akce/aktivita sama (např. Novák, 2013b). Určit si cíl není v nejnovějších sociálních hnutí zásadní, důležitější je každodenní (či v tomto případě pravidelně několikrát týdně) změna: „*Takovýhle aktivity [FNB] jsou sice mrňavý, ale ono to stačí,*“ říká Tereza.

Kumová (2014) ve své práci dělí zkoumané kolektivy na uzavřené a otevřené. FNB dle autorčiny kategorizace spadají do otevřených kolektivů. Kumová shledává, že otevřené kolektivy, na rozdíl od uzavřených, nejsou tolik založené na důvěře a přátelství a jsou tak mnohem více schopné bojovat proti individualizovanému charakteru společnosti. S touto otevřeností a propustností nejsou všichni členové FNB spokojeni. Může to totiž být dle mnohých nebezpečné, neboť se v důsledku toho vytrácí původní charakter FNB, který mnohem více spočíval v anarchistických principech a taktikách, protestu a politickém

přesahu. Odpovědnost kladou na starší členy, kteří jsou v hnutí déle a měli by „zaškolit“ nováčky, což se ovšem dle nich děje pouze povrchně seznámením s kuchyní a tím, co se v prostorách sluší či nesluší. „Podle mě je to tím, že většina [starších kuchařů] rezignovala na nějaký další věci, v kterých byl ten přesah, takže podle mě pak těm novějm nevysvětlujou nějaký naše postoje a tak.,“ myslí si o tom zkušený Šimon a dodává: „mně se kolikrát stalo, že jsem šel na nějaký vaření a tam prostě, nevím, že někdo z těch lidí co přišli na jídlo se zeptali ‚A vy jste jako co za charitu‘ a ten člověk, ktorej tam rozdával tu polívku, ani nevěděl, co má říct.“

Otevřenost hnutí však může být prospěšná. Jak jsem nastínila v předchozích kapitolách, FNB slouží jako brána do širšího aktivistického hnutí (což byl i můj osobní případ) právě díky tomu, že se zde potkávají lidé z různě aktivního prostředí: „Páči sa mi veľký záujem ľudí, ktorí nie sú z punkovej scény, nie som človek, ktorý by škatulkoval, takže sú to ľudia ako vysokoškooláci, ale aj stredoškooláci i postarší, že áno, ktorí môžu predat' nejaké skúsenosti, ukazujeme im kde dumpstrovat' (...). Že nie je tam tá ignorácia, flegmatizmus.“ (Sviťo). FNB také slouží jako dveřník ke kritickým myšlenkám o společnosti, což jsem mnohokrát osobně pozorovala – „nováčky“ se zpočátku jeví jako spíše tiší, naslouchají debatám a když z nich opadne prvotní nervozita, začnou se nesměle zapojovat a vyptávat na vše, co do té doby neznali. Přejímají tak názory starších aktivistů v bezpečí kuchyně, tedy mimo prostředí, která se jim mohou zdát nebezpečná a na která se neodváží (demonstrace, squaty): „kromě toho, že to má jako úplně konkrétní a praktický dopad, že dáme pár lidem najíst, dáme jim prostě teplý jídlo, který nestojí žádný peníze, tak si myslím, že prostě s tím můžeme ukázat pár lidem, že nějaká solidarita může fungovat, ať už jsou to lidi, kteří se k nám chodí najíst, nebo prostě ty lidi, který FNB projdou,“ myslí si Tomáš. Na neposledním místě tato „otevřenost“ pomáhá udržovat hnutí v chodu – ne vždy se na vaření sejde dostatek lidí, a tak se noví zájemci najednou „hodí“. Také se díky velkému zájmu podařilo vařit třetí den v týdnu – v neděli – a podle všeho je Praha díky tomu jedním z nejaktivnějších měst na světě.

Do budoucna ale záleží, zda se jako kuchaři osvědčí. O těch, kteří přišli vařit jen jednou, se aktivnější jedinci vyjadřují dosti kriticky a považují je za výchlebné „pozéry“: „Vaření veřejný nikdy nebylo, a mě to asi přijde zbytečný, no. Se nabalili lidi, ale bylo to podle mě kontraproduktivní, protože to maj prostě jinak a je to až moc takový ‚free, cool, in‘. Prostě je to póza z mého pohledu, není to životní přesvědčení. To mě sere, to pro mě NE. Pro mě je to moc srdeční záležitost na to, abych tam tolerovala nějaký pozéry. (...) A to si myslím, že jsem nebyla a priori nějaká jako ‚anti‘, chápeš,“ rozčiluje se na toto

téma Ester. Někteří však tak velkou obezřetnost vnímají problematicky, například Anonimiz: *„Když tam teď tahám nový lidi, tak mě dost často lidi říkaj, že lidí máme dost, kdo chce tak si to najde, nemusíš tomu dělat propagaci, přeci vycházíme z toho anarchismu“ (sarkasmus). Že tam existuje ta touha po undergroundovosti a konspirativnosti, na což já jsem nikdy moc nehrál.“*

10.6. Protest či „žádná radikální hesla na house“?

V předchozích kapitolách se prolínalo téma odporu na různých rovinách a mělo různé podoby. Nejen proto, že FNB vzniklo jako protestní hnutí, mne zajímalo, zda členové vnímají svoji aktivitu jako protestní. Pozitivní forma protestu je jednou z politik nejnovějších sociálních hnutí, která se vyznačují svým jednáním mimo hegemonii státu (Day, 2005). Taková forma protestu je určitou nabízenou alternativou, často kreativní činností, a vzdaluje se tak klasickým formám, jako jsou například demonstrace či násilné protesty (zvané též „riots“, které mají za cíl revoluci či reformu). FNB tedy může z klasického pohledu nových a starých sociálních hnutí působit jako *neprotestní*, z pohledu teorie nejnovějších hnutí však splňuje definici *nehegemonního* typu protestu. Takový protest se pak projevuje přímou akcí, jak jsem ji popsala v kapitole 8.1.: *„Když se někdo zastaví a ptá se, co děláme, tak neříkám ‚rozdáváme jídlo‘, ale jakože dáváme pozitivní formou najevo nějaký protest; (...) de facto ten svůj čas trávíme na tom, aby to mělo smysl a ne že postojíme na demošce...A ten protest je tam hrozně silnej,“* vyjadřuje se k rozdávání Anonimiz. Problém pak může nastat ve vnímání vlastního působení ve FNB právě proto, že není na první pohled znát možná skrytá forma protestu. Někteří členové kritizují absenci viditelného *politického přesahu* a mají pocit, že se aktivity v rámci kolektivu omezují na aktivity proti plýtvání: *„Protože spousta lidí, který třeba [v] FNB děl[aj] dneska, zrovna v tý Praze, tak to maj spojený jenom s tím plýtváním. Vono jako málokdo tam má vlastně ten politickéj přesah, jako že to dělá prostě kvůli něčemu jinýmu,“* stěžuje si Beatrix na (podle ní) současně rozšířené chápání pražského kolektivu, na druhou stranu svoji aktivitu popisuje jako *„svoji malou sociální revoluci“*.

Jak jsem popsala v přechodných kapitolách, FNB může být zaměřeno s charitou. Je to pravděpodobně proto, že chybí propagační materiály, které by prezentovaly FNB navenek a přibližovaly veřejnosti myšlenky a východiska FNB jakožto protestního hnutí: *„Má ho [politický přesah] programově, je to napsaný na webu furt, takže jako když se někdo dozví*

o FNB tak si to přečte, ale...jak je to rozvíjený prakticky, to nevim...FNB nevynechají žádný demošky za cokoliv, neúčastní se ničeho...ani nic nekomentuje, nic prostě (...) a většinou co bylo, tak to bylo stejně jakože k tomu nebyl žádný baner, žádný letáky, žádný radikální hesla na housce, žádný vytištěný věci, takže nevim, jestli pak třeba si z toho někdo vodnes jakože to bylo vod nákejch FNB, nebo že to byl prostě nákej catering jenom,“ odpovídá na toto téma Šimon a dodává, že kdyby tato propagace a vnitřní komunikace lépe fungovaly, „to by mu [FNB] dalo podle mě větší prostor nabalit na nějaký anarchistický nebo antiautoritářský myšlenky mnohem víc lidí.“ Podobně vidí v nedostatečné propagaci a s tím spojené nemožnosti společenské změny problém Karel, který z tohoto důvodu vaří dnes už jen nepravdělně: „jako jo, je to fajn, ale něco tomu chybí. To nemůže bejt jenom o tom, co my děláme, že prostě nemůže to být o tom, že přijdeme, dáme jídlo, čajiček, dáme si polívku. Prostě připadalo mi, že to chce ještě něco, že tomu něco chybí. Právě ten jakoby, ehm, ideová pointa té činnosti.“

Na druhou stranu pokud má takový protest upozorňovat na to, s čím aktivisté nejsou ve společnosti spokojeni (viz např. plýtvání), a nabízet alternativy ke stávajícímu systému, do značné míry se tomu děje. Několik členů FNB včetně mne samotné se setkává s vlivem na nejbližší okolí. Jistý vliv na společnost (což je jedním z hlavních cílů nejnovějších sociálních hnutí) se projevuje. K tomu bych ráda uvedla vlastní poznámky z výzkumu: „Volal mi táta, že jestli se neplete, tak já vařím pro ty bezdomovce a že by měl starý pár bot, co je sice ochozený, ale někdo by to ještě unesl a že ho števe, jak lidi neustále akumulují svoje věci. Načež dodal: „poptávka se drží na prosperitě, ale zbytek vybízí ke konzumu. To je hrozný. Podívám se teda, jestli toho nemám doma ještě víc“,“ anebo: „Vyprávěla jsem babičce o tom, že jsem vezla ze Slovinska někoho spolujízdu. Babička se mě zeptala: „A ty děláš tu spolujízdu a rozdáváš těm bezdomovcům. No jo, ty jsi moderní člověk. A ty děláš to sdílení, jo? Ted'ka o tom hodně píšou a mluvěj v televizi, taky že ty supermarkety chtějí dávat neprodaný jídlo, je to hrozný, jak se plejtvá se vším. To za nás nebylo. Je tolik lidí, co fakt nic nemaj jo...Já aspoň ty věci vždycky teda dávám na Sue Rider““ (terénní poznámky). O podobném vlivu na své okolí a vnímání v rodině promluvila i Ester: „Vlastně to vykrystalizovalo do fáze, kdy si pamatuju, že toho na Cibulce bylo tolik, tak mi volala [máma], jestli tam nemáme zrovna nějaký špenát listovej, že dělá nějakou roládu nebo co a že by se jí to hodilo a že je to docela drahý v tom obchodě, a my tam měli plnou přepravku zabalených špenátů a byla z toho úplně hotová, protože tomu vůbec nic nebylo a říkala no, ono to není zas tak špatný, to je skvělý. Takže to tak nějak zpracovala a pak mi i sama zavolala. No a takhle si myslím, že se to pomalu mění

i s tou veřejností, že to vidím v tom okolí. Já se za to nestydím, když se mě lidi ptají jak je možný, že nechodím každý den do práce, tak samozřejmě přijde jako jedno z vysvětlení že žiju částečně z kontáku, ale dřív ty reakce byly o dost jiný, než jsou teď. Což vnímám i jako posun ve společnosti.“

Jak popisují autoři, kteří zkoumají nejnovější sociální hnutí, tato hnutí se vyznačují aktivitou/změnou/revolucí v každodenním životě a nelze je zkoumat z hlediska budoucích úspěchů (jak tomu bylo právě u revolucí a revolt) – nutno je zkoumat z hlediska „teď a tady“ a optikou každodenních aktivit. Kerry vysvětluje, že většina lidí, kteří se aktivně zapojují, má principy FNB zvnitřněné v každodenní praxi a vnímá je naprosto *přirozeně*: „*Ono se to fakt jako docela dodržuje a hlavně je to docela jako...mně to přijde jako docela přirozený se těch principu držet...A myslím si, že ty principy nejsou nic, jako že by se třeba napsalo 100 pravidel a všechny se musej dodržovat. Že to jsou prostě takový svým způsobem principy, který ten člověk buď chápe a chová se podle toho i v běžném životě, anebo prostě je nechápe, a ten podle mě ani vařit nepřijde, protože si myslím, že takový lidi to většinou ani nepřitahuje.“*

Taková pozitivní forma protestu musí být nenásilná. Na nenásilné podobě aktivit panuje v kolektivu absolutní shoda. Někteří členové se pak vyjádřili, že na rozdávání jídla ani nelze hledat nic násilného. Pouze Karel, který se vysloveně prezentuje jako anarchista, se zamýšlí nad otázkou nenásilí jiným směrem a zároveň potvrzuje, že FNB Praha lze vnímat jako nejnovější sociální hnutí – hnutí, které „nemluví“ jazykem státu a jeho činnosti nutno chápat mimo státní hegemonii: „*Co to jako znamená? Vařit vegansky? Jo, to je princip, s tím nemám problém, ale nenásilí? Jako třeba vezmu Černý pantery¹¹¹ (...) oni to brali jako vzít vlastní život do svých rukou. A já bych neřekl že Černí panterři byli úplně nenásilní (...) protože násilí a nenásilí? To není úplně náš jazyk, to je jazyk autoritativních struktur. Oni vždycky dají nějakou nálepkou na to, co děláš, jestli je to terorismus, nebo je to násilná akce, atd. Kdežto podle mně osobně, a mnohým jiným, nejde o to, aby akce byla nenásilná, ale jde o to, aby souhlasila s naším světonázorem a aby byla efektivní. Prostě efektivita a anarchistická vize toho činu je pro mě důležitější, než jestli to bude někdo vidět jako násilnou akci, nebo ne. (...) kdybych musel někomu rozdávat jídlo*

¹¹¹ Black Panther Party, neboli Strana černých panterů, byla radikální levicová černošská strana působící v USA v šedesátých a sedmdesátých letech a byla velmi silnou ikonou alternativních hnutí své doby. Původně měla sloužit jako ochrana černošských čtvrtí před rasismem a policejními útoky, později však začala přitahovat jedince vyznávající tzv. černý nacionalismus, na druhé straně byly i snahy přijímat zájemce všech barev pleti. Hlavní náplní činnosti Černých panterů byla pomoc převážně v chudých černošských čtvrtích (bezplatná zdravotní a sociální péče, pokrmy a vzdělání zdarma atp.), jejich taktiky však byly často militantní a násilné.

a při tom nějakýho nácka vomlátit naběračkou, tak mně by to přišlo úplně v pohodě a o to víc by mě zarazilo, kdyby mi někdo řekl, že je to ta nenásilná aktivita. (...) Když budeš přemýšlet nad věcma, jestli je to terorismus, tak jakoby uvázneš v těch sračkách, v těch diskuzích s lidma, který ty jako nepotřebuješ vést, to co oni ti to podstrčej o tý akci, kterou ty chystáš. Mně to přijde asi jako úplně nesmyslný.“

V kolektivu tedy panuje jistý rozpor v tom, zda aktivity lze stále vnímat jako protestní (vzhledem k americké koncepci, která je očividně odlišná od té české a vzhledem k tomu, že tento výraz někteří členové ve vztahu ke svým aktivitám vůbec nepoužívají), či zda se aktivity pražského kolektivu týkají pouze zachraňování jídla a jeho následné redistribuce mezi potřebné. Pro zakončení kapitol shrnujících výzkum bych však ráda ocitovala Anonimizova slova, která jako výzkumnice i jako dlouholetá členka považuji za výstižná: *„Jsme neorganizovaná skupina, bez prostředků a bez známostí, bez znalostí, bez pořádnýho zázemí, bez peněz na propagaci, bez takových těch klasických věcí, co bys potřebovala, kdybys chtěla dělat projekt, tak [i] bez nich se dá dělat opravdu velká muzika.“*

ZÁVĚR

Práce měla za cíl zjistit, zda lze pražský kolektiv Food Not Bombs považovat za rezistenční strategii ve společnosti, jež se dle mnohých autorů skládá z individualizovaných, nadměrně konzumujících jedinců, jejichž životy podléhají ze všech stran nátlaku komodifikačního procesu. Zároveň si kladla za cíl popsat překážky, na něž kolektiv při takovém odporu naráží.

Předložená práce se opírá o teorii nejnovějších sociálních hnutí Richarda Daye, neboť tato hnutí svými taktikami, strategiemi, repertoárem jednání a organizací odpovídají na výše uvedené proměny současné společnosti. Proto je ve výzkumu i v závěru věnován prostor přístupu kolektivu FNB Praha k principům nejnovějších sociálních hnutí (tj. přímá akce, konsensus, nehierarchická organizace, decentralizace, antiautoritářství, prefigurativní politika), jež zásadně ovlivňují, jak individualizaci, komodifikaci a konzumu čelí.

Hnutí Food Not Bombs začalo jako protijaderné hnutí, nyní se všude po světě různým způsobem vymezuje proti plýtvající a v mnohém lhostejné společnosti, a v různé míře se stává součástí antiglobalizačního hnutí; důsledky globalizace totiž chápe jako jedinci neprospěšné a od devadesátých let se vůči ní radikalizuje. Své aktivity vnímá jako přímou akci zdola, která pro něj není pouhou strategií, nýbrž cílem samotným: rozdávat pravidelně teplé veg*nské pokrmy všem lidem bez rozdílu, především však těm, kteří se stali společensky vyloučenými.

Etnografický výzkum mne dovedl k porozumění a interpretaci tohoto sociálního prostoru; pokusím se shrnout nabyté poznatky tak, abych poskytla čtenáři odpověď na výzkumnou otázku.

V prvních kapitolách výzkumu jsem rozebrala nejčastěji reflektované i pozorované motivace členů být součástí kolektivu FNB. Nejvíce rezonujícím tématem byla solidarita, přesněji solidarita v praxi. Solidarita je jedním z hlavních rysů nejnovějších sociálních hnutí a je opakem individualizované společnosti, jež anonymizuje a rozděluje společnost na jedince, kteří se musí potýkat se svými životy sami. Členové kolektivu jsou solidární jak mezi sebou, čímž vytváří komunitu a kolektiv, tak se strážníky, kteří byli společností usilující o zisk vytlačeni na okraj jako nepotřební. „V praxi“ pak odkazuje na přímou akci, jež se v mnohém inspirovala anarchistickými myšlenkami „konání tady a teď“ a vzetí zodpovědnosti „za lepší svět“ do vlastních rukou.

Nechtělí být proto zaměňováni za charitu, která je podle nich paternalistická a podporuje jimi kritizovaný neoliberální systém; svou aktivitu totiž považují za

rovnostářskou a otevřenou všem. Přesto jsou s charitou často srovnáváni, neboť, jak vyplynulo z rozhovorů i z vlastních poznatků, pražský kolektiv není současně schopný propagovat se jakožto protestní hnutí.

Ukázalo se, že kolektiv je založen na přátelství a důvěře, které jsou pro jeho fungování stěžejní. To odpovídá definici afinitních skupin, které sdružují jedince se stejnými hodnotovými rámci. Takto uspořádaný kolektiv odporuje individualizaci a vytváří vlastní komunitní charakter. Je sice složen z individuů, to však lze chápat jako pozitivní jev, jelikož, jak jsem poukázala, nejnovější sociální hnutí nejsou skupinami s jednotnou tvářící a identitou, naopak je nutné pohlížet na ně jako na soubor svébytných jedinců.

Důraz na důvěru, přátelství, ale i na smýšlení, může kolektiv uzavírat. Otázka, zda by měl být kolektiv uzavřený či otevřený vůči nově přichozím, způsobuje mezi aktivisty rozkoly a znesnadňuje rozhodování na principu konsensu a domluvy na horizontální úrovni. Uvnitř kolektivu v důsledku toho vznikají rozpory ohledně fungování, organizace a komunikace, které mohou vést k odchodu členů. Starší kuchaři se totiž bojí ztráty původního charakteru FNB jakožto hnutí. Restriktivní chování přitom v důsledku brání případné snaze o neindividualizovanou společnost a obecněji ztěžuje šíření hlavních myšlenek směrem k veřejnosti.

Kolektivu se i přesto daří fungovat neautoritářsky. To je umožněno především kolektivní odpovědností a sdílenou solidaritou, které jsou pro takové fungování nezbytné; jejich nedodržení vede k symbolickému vyloučení, tedy ztrátě oné důvěry a v důsledku toho i přátelství. V některých případech totiž jedinci spoléhají na kolektivní odpovědnost a zapomínají tak, že je nemožná bez zodpovědnosti každého z nich. Pokud některý člen již nechce odpovědnost nést či nesouhlasí se současným chodem kolektivu, odchází, nikdo není totiž svojí aktivitou v kolektivu zavázán. Princip nehierarchického rozhodování pak podle některých vede k oslabení organizovanosti (nikoli organizace) iniciativy, která však přes měnící se skupinu kuchařů existuje již dvacátým rokem.

Kolektivní odpovědnost se projevuje například při spravování společných prostor, kde se vaří. Ty napomáhají vytvářet komunitní ráz a prostor pro sdílení mezi kuchaři. Prostorám, kde probíhá distribuce jídla, tedy veřejným, zase navracejí možnost pro setkávání a užití k jiným než komerčním anonymním účelům. Kolektiv se tím vymaňuje z tržní logiky a naopak vytváří hodnoty, které jsou čistě lidské. Kuchaři si však i přes kýženu solidaritu v praxi s lidmi u ulice a rovnostářství uvědomují hranice vlastního soukromí, jež lze popsat jako prostor „*před* a *za* várnici“. Můžeme však říci, že výše

zmíněná „vnější“ a „vnitřní“ kuchyně vytváří prostory pro sdílení a tedy pro nekomodifikované i neindividualizované jednání.

Veškeré aktivity, kterým se aktivisté věnují v rámci FNB, jsou neplacené, na principu dobrovolnosti a jsou realizované svépomocí. Nutné prostředky na provoz, které jsou ovšem minimální, kolektiv získává z benefičních aktivit a darů: funguje tedy mimo státní pomoc a dotace, od státu nic nežádá. Aktivity pražského FNB lze v tomto směru považovat za odporující komodifikaci na všech rovinách.

Potraviny, z nichž vaří rozdávané pokrmy, jsou téměř vždy získávány zdarma. Pocházejí z darů od sympatizujících osob, z jinak vyhozených zbytků z tržnic a restaurací anebo z kontejnerů za supermarketů, které jsou plné přebytků, jež konzumní společnost vytváří. Tímto způsobem zachraňuje vyřazené jídlo, do jisté míry bojuje proti plýtvání a jedná mimo tržní systém. Tento systém vylučuje nepotřebné jedince, kteří se nemohou tržního procesu zúčastnit, kolektiv FNB jim ale díky poskytování takto vyřazených potravin v podobě hotových pokrmů a projevením zájmu může navracet pocit sounáležitosti.

Pokrmy jsou vždy veg*nské, neboť takové je i přesvědčení většiny členů kolektivu. Vyloučení masa ze svého jídelníčku chápou jako etické i ekologické, jako boj proti homocentrismu, násilí, konzumu, plýtvání i ničení životního prostředí. Vlastní jednání považují za antikonzumní, ne vždy však přemýšlejí o spotřebě jako strukturálním problému. Lze říci, že se v některých případech ukázalo, že jejich postoje vytvářejí vlastní konzumní svět, který je sice etický, už se ale neptá po společenské odpovědnosti za nadměrnou spotřebu. Jejich chování však lze nazvat v tomto směru uvědoměným.

Kolektiv se současně nemůže shodnout na svém směřování a identitě, což vede k frustraci z neuskutečňování společenské změny. Jak jsem však poukázala, v nejnovějších sociálních hnutích to není podstatné. Všichni se shodují, že jejich hlavním motivem je přímá akce, jež vede k okamžitým výsledkům. Nejnovější hnutí nelze soudit podle úspěchů, nýbrž podle aktivit na každodenní rovině. Prefigurativní politika jakožto repertoár nabízených alternativ jednání pak členům kolektivu umožňuje rezistenci v běžné každodennosti, a to i přesto, že své aktivity za protestní ne vždy vědomě považují. Toto tvrzení se projevilo jako platné, neboť principy rezistence mají členové kolektivu Food Not Bombs Praha více či méně zvnitřněné.

V závěru tedy můžeme říci, že strategie pražské iniciativy se uplatňují na různých rovinách: boj za solidaritu a rovnost, taktiky proti plýtvání a nerovnoměrné distribuci potravin, a svou vnitřní organizací, způsobem získávání potravin i financováním aktivit

členové kolektivu i přes překážky jistě v různé míře vzdorují komodifikačnímu a individualizačnímu procesu a záměrně se odlišují od konzumní společnosti.

Nakonec bych už jen dodala, že aktivity kolektivu jsou autonomním a svobodným jednáním; podoba tohoto jednání se mění s tím, jak se vyvíjí hnutí, které artikuluje soudobé lokální i globální problémy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Písemné zdroje

A-Kontra. Praha: ČSAF, 2000, 8(98).

A-Kontra. Praha: ČSAF, 2002, 5(111).

ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.), 2013, Úvahy o etnografii: Od dogmatu k heterodoxii. In ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.), *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*, Praha: Slon, s. 7–27.

BAUMAN, Z., 2002, *Tekutá modernost*. Přeložil S. M. BLUMFELD. Praha: Mladá fronta, Myšlenky (Mladá fronta).

BAUMAN, Z., 2004, *Individualizovaná společnost*, Praha: Mladá Fronta.

BELK, R., 2010, Sharing, *The Journal of Consumer Research*, vol. 36, No. 5 (February 2010), s. 715–734.

BELLAMY FOSTER, J., CLARK, B., YORK, R., 2010, The ecological rift: capitalism war on earth, New York: Monthly Review Press, s. 193–207.

BUTLER, C.T., McHENRY, K., 2000, *Food Not Bombs: How to feed the hungry & build community*. Tucson: See Sharp Press.

CÍSAŘ, O., 2008, *Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK). Politologická řada, s.5–18, 35–74, 146–153.

CLARK, D., 2004, The Raw and the Rotten. In *Food and Culture consumption*, Ecological Economics, 42(1), s.19–31.

CRASS, Ch., 1995, Towards a non-violent society: a position paper on anarchism, social change and Food Not Bombs. *The Anarchist Library* [online] [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/chris-crass-towards-a-non-violent-society-a-position-paper-on-anarchism-social-change-and-food>

CRASS, Ch., 2013, *Towards collective liberation: anti-racist organizing, feminist praxis, and movement building strategy*. Oakland: PM Press, s. 21–104.

DAY, R., 2004, From hegemony to affinity in *Cultural Studies*, v. 18 n. 5, s.716–748.

DAY, R., 2005, Gramsci is Dead. Anarchist Currents in *The Newest Social Movements*. 1st ed. London: Pluto Press.

DISMAN, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.

DITTRICHOVÁ, H., ŠUBRT, J., 2010, Kritická sociologie Richarda Sennetta. In ŠUBRT, J. (a kol.), *Soudobá sociologie IV (Aktuální a každodenní)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s.174–194.

- DURNING, A., 1992, *How Much Is Enough? The Consumer Society and the Fate of the Earth*, New York: Norton, Original source: Worldwatch Institute, s. 177–179.
- DVOŘÁKOVÁ, T., 2013, Když není čas se nadechnout: přehlížení těch nejbližších jako metodologický problém etnografie. In ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.), *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*, Praha: Slon, s. 175–203.
- FINCHETT-MADDOCK, L., 2014, Squatting in London: Squatters' rights and legal movement(s). In VAN DER STEEN, B., KATZEFF, A. a VAN HOOGENHUIJZE, L. *The City is Ours: Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present*. Oakland: PM Press, s. 207.
- GOLDBERGEROVÁ, S., 2016, *Na nákup do popelnice: etnografická studie dumpster divingu*. Univerzita Karlova. Bakalářská práce.
- GRAEBER, D., 2002, The new anarchists. In *New left review*. No. 13, s. 61–73.
- GRAEBER, D., 2011, Consumption. In *Current Anthropology*, Vol. 52, No. 4, s. 500–502
- GRAEBER, D., 2012, *Dluh: prvních 5000 let*. 1. vyd. Brno: BizBooks.
- GRAEBER, D., 2014, *Revoluce naopak*. 1. Olomouc: BROKEN BOOKS , s. 27–36.
- GROSS, J., 2009, „Capitalism and Its Discontents: Back-to-the-Lander and Freegan Foodways in Rural Oregon“, *Food and Foodways*. Corvallis: Routledge, s. 57–79.
- HARRISON, C.E., 2010, Beyond politic of demand and act. University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Politics.
- HENDL, J., 2016, *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál.
- HEYNEN, N., 2008, „Bringing the Body Back to Life through Radical Geography of Hunger: The Haymarket Affair and its Aftermath“, *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 7 (1), Athens: ACME Editorial Collective, s. 32–44.
- HEYNEN, N., 2010, „Cooking up Non-violent Civil-disobedient Direct Action for the Hungry: ‘Food Not Bombs’ and the Resurgence of Radical Democracy in the US“, *Urban Studies Journal*, published by SAGE on behalf of Urban Studies Journal Foundation, [Paper first received, February 2008; in final form, July 2009], Paper in peer reviewed journal, s. 1225–1240.
- HUŠEK, P., 2010, *Rezistentní strategie postanarchismu, Východiska a koncepty*, Diplomová práce, Masarykova univerzita.
- KALA, L., 2011, Bludné cesty environmentální odpovědnosti. In *Ekolist.cz*. Praha: *Ekolist.cz – BEZK*, Online, [Cit. 18.11.16], Dostupné z url: <http://ekolist.cz/cz/publicistika/eseje/bludne-cesty-environmentalni-odpovednosti>
- KELLER, J., 2007, *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství. Studie (Sociologické nakladatelství), s.109–130.
- KUMOVÁ, P., 2014, *Malé kousky svobody. Individualizace a komodifikace v hardcore-punk subkultuře*. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze.

- LEFEBVRE, H., 1996, *Writing on cities*, Malden: Blackwell Publishers, s. 147–159.
- LIBROVÁ, H., 2010, Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 46, No. 1: s. 125–152.
- MALENFANT, J., 2014, Eating politically: Food Not Bombs and growing residence. *Contingent horizons: The York University Student Journal of Anthropology*.
- MANIATES, M., 2002, Individualization: Plan a Tree, Buy a Bike, Save the World? In PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K. (eds.), *Confronting Consumption*, Cambridge: The MIT Press, s. 43–66.
- MANNO, J., 2002, Commoditization: Consumption Efficiency and an Economy of Care and Connection. In PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K. (eds.), *Confronting Consumption*, Cambridge: The MIT Press, s. 67–100.
- MASLOWSKI, N., 2013, Vývoj českých protestů v letech 1988-2012. In: POSPÍŠIL, F. (ed.). *Umění protestu*. Praha: RUBATO, s. 64–78.
- McDONALD, K., 2002., „From Solidarity to Fluidarity: Social Movements beyond „collective identity“ - the case of globalization conflicts.“ *Social Movements Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest* 1(2), s. 109–128.
- McDONALD, K., 2004, Oneself as Another: From Social Movement to Experience Movement. *Current Sociology* 52(4), s. 575–593.
- McNAY, L., 2009, Self as Enterprise: Dilemmas of Control and Resistance in Foucault's The Birth of Biopolitics. In *Theory, Culture & Society*, vol. 26, no. 5, s. 55–77.
- Medzinárodní vztahy, Vol. 48 (2013), No. 3, s. 81–103.
- McHENRY, K., 2012, *Hungry for peace: how you can help end poverty and war with Food Not Bombs*. Tucson, AZ: See Sharp Press.
- MUSIL, J., 2003, Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950–2000. In *Sociologický časopis*, Vol. 39, No.2, PRAHA: Sociologický ústav AV ČR, s. 141–149.
- NEDBÁLKOVÁ, K., 2007, Etnografie (Jedna ruka kreslí druhou, aneb Jak se dělá etnografický výzkum). In SVARŇÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K., *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha: Portál, s. 112–123.
- NOVÁK, A., 2013, Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu, *Medzinárodní vztahy*, Vol. 48 (2013), No. 3, s. 81–103.
- NOVÁK, A., 2013a, Zahrádkářské osady v reflexivní modernitě: Sociologická reflexe. In GIBAS, P. a kol., *Zahrádkové osady: Stíny minulosti, nebo záblesky budoucnosti?*, Praha: FHS UK, s. 13–26.
- NOVÁK, A., 2013b, Nic nechceme, nic nežádáme, bereme si, co nám patří! Antihegemonní politika přímé akce, Nепublikovaný rukopis.
- NOVOTNÁ, H., 2012, Strategie kvalitativního výzkumu, Online, [Cit. 10.10.16], Dostupné z url: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>.

- OSVALD, M., 2013, *Analýza vybraného kritického subkulturního hnutí a jeho postoje vůči současným západním společnostem – freeganismus*. Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni.
- PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K., 2002, *Confronting Consumption*. In PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K. (eds.), *Confronting Consumption*, Cambridge: The MIT Press, předmluva – s. 21.
- ROUTLEDGE, P., 1996, *The Third Space as Critical Engagement*. *Antipode*, Vol. 28, No. 4, s. 399–419.
- ROZSÍVALOVÁ, E., 2015, *Rostlinná strava a trvale udržitelný rozvoj na pozadí sociální práce*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze.
- RYNDA, I., 2000, *Trvale udržitelný rozvoj*, (Ekologie a média, přednášky na FSV UK), Online, [Cit. 18.12.16], Dostupné z: [http://www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHV0HSB/\\$FILE/tur.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/webpub2.nsf/$pid/MZPMSFHV0HSB/$FILE/tur.pdf)
- RYŠKA, T., 2013, „Spojující se body“ aneb pokus o etnografii jinakosti. In ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.), *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*, Praha: Slon, s. 88–120.
- SANNE, Ch., 2002, *Willing consumers – or locked-in? Policies for a sustainable consumption*, *Ecological Economics*, 42, s. 273–287.
- SEITER, A., 2016, *Veganism of a different nature: how Food Not Bombs challenged capitalism, militarism, and speciesism in Cambridge, MA* [online]. Vassar college, [cit. 08.11.16]. Dostupné z: http://digitalwindow.vassar.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1546&context=senior_capstone
- SOUKALOVÁ, P., 2012, *Městský veřejný prostor a jeho komodifikace*, Bakalářská práce, Masarykova Univerzita.
- SVAŘÍČKOVÁ, I., 2014, *Sociální práce a udržitelný rozvoj na pozadí problému plýtvání jídlem , aneb jaký dopad má náš odpad*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze.
- SVOBODOVÁ, P., 2014, *Food Not Bombs v České republice aneb motivy jejich členů k účasti na této iniciativě*. Bakalářská práce, Ostravská univerzita v Ostravě.
- VEBLEN, T., 2007, *The Theory of the Leisure Class*. Oxford: Oxford University Press.
- WIDLAK, T., 2013, *Sharing. Allowing others to take what is valued*, In HAU: Journal of Ethnographic Theory 3 (2), s. 11–31.
- WILLIAMS C. C., 2003, *Evaluating the penetration of the commodity economy*. In *Futures* 35(8), Elsevier, s. 857–867.

Internetové zdroje

http://rozhlas.cz/ostrava/aktualne/_zprava/v-opave-funguje-obchod-bez-penez-socialne-potrebnym-lidem-rozdava-vyrazene-potraviny--1673690

<http://akcekrisa.org/index.php/kriticka-socialni-prace/>

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7244/f3/or140529b.pdf

http://ekonomika.idnes.cz/z-darovanych-potravin-se-nebude-platit-dph-fjv-/ekonomika.aspx?c=A141119_124301_ekonomika_jj

[http://fs8brezna.ecn.cz/files/wrv.html /](http://fs8brezna.ecn.cz/files/wrv.html/)

<http://jakodoma.org/>

<http://kk.czechcore.cz/prohlaseni.php>

<http://sale.451.cz/o-sale/prohlaseni/>

<http://www.269.cz/o-nas>

<http://www.foodnotbombs.net>

http://www.lidovky.cz/rezisere-rychlika-vyhodili-z-hlavniho-nadrazi-spletli-si-ho-s-bezdomovcem-1t1-/zpravy-domov.aspx?c=A161114_164720_ln_domov_jzl
<http://www.unep.org>

<http://zachranjidlo.cz/kolik-se-plytva/>

<https://food-not-bombs.cz/>

www.vegan-fighters.com

[https://osvobozenybiograf.wordpress.com/ /](https://osvobozenybiograf.wordpress.com/)

Další zdroje

KUBICA, P., *Nedej se: Jídlo zdarma pro všechny*. Tvůrčí producentská skupina (TPS). Dokument. TV ČT2 24.5.2015.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Plachta z jedné z prvních demonstrací FNB v USA, 1980

Zdroj: Seiter (2016)

Příloha 3: Návod k rozhovoru

- 1) Kdy a kde jsi o FNB poprvé slyšel?
- 2) Jak jsi se dostal do FNB a kdy jsi začal vařit (příp. počáteční pocit otevřenosti/uzavřenosti)?
- 3) Co tě k tomu vedlo, jaká byla tvá motivace?
- 4) Co to pro tebe FNB znamená, proč to děláš/už neděláš?
- 5) Co se ti na FNB líbí a nelíbí?
- 6) Šel bys vařit do jiné skupiny?
- 7) Jak se ve skupině organizujete (dělba práce)?
- 8) Jak spolu skupiny komunikují?
- 9) Popiš průběh rozdávání
- 10) Jak jsi se poprvé cítil? Změnily se tvé pocity?
- 11) Co si myslíš o strážnících? Jaké jsou jejich reakce?
- 12) Jaké jsou tvé zkušenosti s veřejností?
- 13) Kde nejčastěji sháníš jídlo?
- 14) Účastnil jsi se někdy jiné akce s FNB, než rozdávání jídla?
- 15) Jak se kolektiv financuje?
- 16) Jaké jsou dle tebe principy FNB a co si o nich myslíš?

Příloha 4: Soupis informátorů

Přezdívk	Věk	Čím se zabývá	Rok seznámení s FNB	Současně aktivní ve FNB
Anonimiz	26	Studuje	2015	Ano
Tomáš	37	Pracuje	2009	Ano
Šimon	?	Pracuje	2007	Ano
Bouba	25	Studuje	2010	Ano
Beatrix	19	Pracuje	2013	Nepravidelně
Ivan	37	Pracuje	1999	Ne
Kerry	19	Studuje a pracuje	2014	Ano
Karel	21	Studuje	?	Nepravidelně
Kopřiva	41	Pracuje	1996	Ne
Tereza	?	Pracuje	2013	Ano
Sviťo	33	Pracuje	1997	Ano
Ester	32	Nepracuje	2005	Nepravidelně
Ejczka	31	Pracuje	2010	Ne

Příloha 5: Projekt diplomové práce

katedra magisterského oboru
Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Adéla Stašová
2. Osobní číslo (UČO): 39167370
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2012
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 24/9/2012
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Street art: Praha – Barcelona, UJAK, Sociální a mediální komunikace, obhájeno v Praze, 2012.
6. Předběžný název DP: Resistentní strategie v individualizované, komodifikované a konzumní společnosti: Food Not Bombs Praha
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Současná společnost funguje ve znaku individualizace a komodifikace. Zároveň je dnešní, v mnohém odosobněný svět poháněn nadměrným konzumem a s tím spojeným plýtváním, a to jak přírodními tak druhotnými zdroji, jakými jsou například potraviny, a z peněz daňových poplatníků jsou financovány války.

Jako reakce na to vznikají ve 20. století nová protestní a antiglobalizační hnutí, jejichž myšlenky se rozcházejí s hodnotami i racionalismem západní civilizace. Hledají způsoby, jak těmto procesům vzdorovat a navrátit se k určité formě sdílení a vzájemnosti. Fungují na principech decentralizace, vzájemné pomoci, akce zdola, přímé demokracie, ekologie, anti-autoritářství a anti-militarismu. To je i případ hnutí Food Not Bombs (FNB), jehož skupinky od 80.let vaří a rozdávají pokrmy po celém světě zdarma nejen (i když především) bezdomovcům a sociálně slabým, ale zkrátka všem bez rozdílu.

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Předmětem zkoumání diplomové práce bude pražská síť Food Not Bombs. Práce bude zkoumat, jestli, a pokud ano jakým způsobem, vzdorují třem znakům moderní společnosti - individualizaci, komodifikaci a nadměrnému konzumu – a jestli je tedy můžeme považovat za formu resistentní strategie (a do jaké míry fungující). A to nejen

skrze fungování kolektivu zevnitř, ale i skrze aktivity, které vykonává navenek. Dále se práce bude hlouběji zabývat skupinou jakožto grass-root hnutím operujícím na lokální úrovni, v našem případě konkrétně v Praze. Bude se zabírat tím, jak se FNB staví k pojmům jako protest, vzájemná pomoc, komunita, DIY (*Do It Yourself – udělej si sám*), plýtvání, atp.

9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Výzkumné otázky:

- Vnímají členové FNB Praha své hnutí jako resistantní strategii proti komodifikaci, individualizaci a konzumu dnešní společnosti? (rozhovory)
- Odráží samo vnitřní fungování FNB Praha principy odporu proti individualizované a komodifikované společnosti? (zúčastněné pozorování, deník)

10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

Kvalitativní výzkum – etnografie – chování, postoje a názory

Participativní výzkum, zúčastněné pozorování, deník

Polostrukturované rozhovory, formální i neformální rozhovory – výběr vzorku pomocí účelové strategie a nabalování (snowball sampling), následná doslovná transkripce, segmentace, kódování

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. *praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi* atd.):

- Přínos výzkumu pro zkoumanou skupinu, výzkum zevnitř, důvěra zkoumaných
- Zjištění, jak pražští členové FNB vnímají sami sebe a svoji aktivitu v rámci hnutí
- Sebereflexe – zahrnutí otázek, které si kladou sami aktivisté
- Otázka teoretického i praktického společenského přesahu FNB Praha

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

- Výzkum nového sociálního hnutí a aktivit v rámci konceptu “komunismu základní linie” (Graeber)
- Zmapování současné FNB Praha v kontextu “resistentních strategií”
- Výzkum nabídne důvěryhodný náhled do fungování hnutí FNB, jeho postojů, principů, taktik a dynamiky

13. Jaké bude (bude-li) jejich *teoretické* zobecnění a přínos: žádné

14. Struktura DP (*předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol*):

ÚVOD

TEORETICKÁ ČÁST

Individualizace X komunita

Komodifikace X bezpečnostní aktivity

Konzum a plýtvání X využití (již) nechtěného

Sociální hnutí – teorie a dějiny a pojmy

Sociologie města

EMPIRICKÁ ČÁST

Metodologie

Reflexe výzkumu

Pozice výzkumníka

Analýza

Interpretace

ZÁVĚR

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- CARLSSON, By Chris, 2008, *Nowtopia: how pirate programmers, outlaw bicyclists, and vacant-lot gardeners are inventing the future today*. Oakland, CA: AK Press.
- CRASS, Ch., 2003, *Towards collective liberation: anti-racist organizing, feminist praxis, and movement building strategy*. ISBN 1604866543.
- DAY, R., 2004, „From hegemony to affinity,“ in *Cultural Studies*, v. 18 n. 5, pp. 716–748.
- DAY, R., 2005, Gramsci is Dead. Anarchist Currents in the Newest Social.
- DISMAN, M., 2011, *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1966-8.
- GRAEBER, D., 2012, *. Dluh: prvních 5000 let*. 1. vyd. Brno: BizBooks, 416 s.
- HARRISON., 2010, Beyond politic of demand and act. University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Politics
- HENDL, J., 2016, *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9
- HEYNEN, N., 2010, „Cooking up Non-violent Civil-disobedient Direct Action for the Hungry: ‘Food Not Bombs’ and the Resurgence of Radical Democracy in the US“ *Urban Studies Journal*, published by SAGE on behalf of Urban Studies Journal Foundation, Paper first received, February 2008; in final form, July 2009], Paper in peer reviewed journal.
- KEITH MCHENRY, 2012, *. Hungry for peace: how you can help end poverty and war with Food Not Bombs*. Tucson, AZ: See Sharp Press, 2012. ISBN 9781937276065.
- LIBROVÁ, H., 1994, *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Vyd. 1. Brno: Hnutí DUHA, 1994. ISBN 8085368188.
- MAUSS, M., 1999, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ŠIKLOVÁ, J., 2012 *Stoupenci proměn*. 1. vyd. Praha: Kalich, 355 s. Kairos, sv. 8.
- THE TRAPESE COLLECTIVE, 2007, *. Do it yourself: a handbook for changing our world*. 1. vyd. Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2007, xiv, 306 p. Kairos, sv. 8.

16. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, PhD.

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, praxe a zájem studenta):

Ve FNB Praha jsem aktivní již 4. rokem. Za velkou výhodu proto považuji osobní a důvěrný vztah s několika pražskými členy a osobní zkušenost s místy setkávání. Vedle rozhovorů tak bude hlavní berlí práce zúčastněné pozorování a záznamy z deníku. Myslím také, že zkoumat FNB v hlavním metropolitním městě, kde jsou, dle mého

názoru, individualizace, komodifikace a konzum mnohem silněji viditelné než v jakémkoli menším městě, může být pro výzkum obzvlášť zajímavé.

Jinonice 30. dubna 2014

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

